

CAII VELLEII PATERCULI

HISTORIÆ ROMANÆ

LIBRI DUO.

ACCURANTE

STEPH. AND. PHILIPPE.

LUTETIÆ PARISIORUM,

[redacted] Typis JOSEPHI BARBOU.

M. DCC. LIV.

VITA CAII VELLEII PATERCULI.

DIFFICILE est Velleii vitam deſcribere, cùm nullus ſcriptorum, quod ſciam, hujus meminerit, uno Tacito dempto, qui in libro tertio Publium Velleium præſidem exercitûs Philippopolin, Thraciæ urbem, ab obſidione liberaſſe ſcribit, de hoc noſtro haud dubiè loquens.

a 2

Cogimur itaque ſequi conjecturas. Atque in primis mihi ſit probabile, eum Romæ natum, patre equeſtris ordinis, qui fuerit aliquando præfectus equitum ſub Auguſto: nam ſcribit ipſe in poſteriori libro ſub finem, ſe miſſum in Germaniam cum Tiberio, protinus ab adoptione, præfectum equitum ſucceſſorem officii patris ſui. Quo loco vitæ ſuæ rationem exponens, docet ſe tribunatu caſtrorum ante functum, militem factum Tiberii Cæſaris in Germaniam proficiſcentis, ac per novem continuos annos, aut præfecti, aut legati munere fuiſſe ſemper inſignem.

Ipſe propemodum initia ſtipendiorum ſuorum fecit Tribunus militum in Syria, hunc militiæ gradum ante Publio Vinicio & Publio Silio Coſſ. auſpicatus. Quam rem his ipſe verbis narrat: *Quod ſpectaculum ſub initia ſtipendiorum meorum Tribuno militum mihi viſere contigit. Quem militiæ gradum ante ſub patre tuo, Marce Vinici, & Publio Silio auſpicatus in Thracia Macedoniaque, mox Achaiâ, Aſiaque, & omnibus ad*

Orientem visis provinciis, & ore atque utroque maris Pontici latere, haud injucundâ tot rerum, locorum, gentium, urbium recordatione perfruor.

Majores Velleii fuisse Campanos quibusdam argumentis adducor ut credam. Ipse meminit Caii Velleii avi sui, qui Pompeii Marcique Bruti, ac Tyronis, præfectus fabrûm, jam gravis ætate sibi vim attulit, cùm abiret Neapoli Tiberius Nero. Meminit & Minatii Magii atavi sui Asculanensis qui nepos fuit Decii Magii, Campanorum principis celeberrimi fidelissimique viri. Non prætecrit Capitonem patruum suum, virum ordinis senatorii, qui Agrippæ subscripsit in Caium Cassium. Fratrem Magium Celerem, cujus præcipuâ operâ Tiberius est usus in bello Dalmatico, in quo ille legatum egit, amplissimis deinde honoribus a triumphante Cæsare donatus. Eum inquit, triumphum [is fuit Dalmaticus] mihi fratrique meo inter præcipuos, præcipuisque donis adornatos viros, comitari contigit.

Ceterum honores ipse suos, quos

virtutibus emeruit, non tacet, cùm inquit: *Habuit in hoc quoque bello* [de Pannonico loquitur] *mediocritas nostra speciosi ministri locum*. Finitâ equestri militiâ designatus Quæstor, necdum Senator æquatus Senatoribus, etiam designatis Tribunis plebis patrem exercitûs ab urbe traditi ab Augusto, perduxit ad filium ejus; in quæstura deinde, remissâ sorte provinciæ, legatus ejusdem ad eundem missus, &c.

Utinam autem exstaret justum illud opus, in quod multa dicenda reservat, hîc festinans, & velut res in transitu tantùm indicans. Promittit etiam de bello Pannonico justa volumina ordine omnia narraturus, sed addidit, *ut spero*. Proinde conjicimus eum tale quid meditantem morte fuisse sublatum, quæ plerumque gaudet res præclaras impedire. Alioqui non taciturus erat Fabius, historicos utriusque linguæ censens, quem miror hujus operis ad Marcum Vinicium non meminisse. Sed genera tantùm ille degustavit, non excussit bibliothecas, id quod ipse ingenuè de se testatur.

Meo sanè judicio nulli secundus est Velleius inter Latinos, tam est castus ac nitidus in dicendo, mirâ stili jucunditate ac clarissimo candore præditus, quas dotes Tito Livio Fabius assignat. Quòd si modus hujus operis conciones recepisset, clariùs haud dubiè declarasset eloquentiam suam, cujus tamen hîc satis abundè documentum dedit. Nam quid illâ digressiunculâ quâ in Marcum Antonium Ciceronis jugulatorem exclamat, vel ornatius, vel gravius, vel accuratius? Tractandorum affectuum dubio procul egregiè peritus fuit.

Jam ut constet quisnam Marcus iste Vinicius fuerit, cui suam historiam inscripsit Velleius, adscribam Taciti verba ex quinto libro historiæ Augustæ, *Vinicio oppidanum*, inquit, *genus: Calibus ortus, patre atque avo consularibus, cetera equestri familiâ erat, mitis ingenio & comptæ facundiæ. Huic Juliam neptem suam Germanico genitam Tiberius Cæsar copulavit.* Hæc ille. Fuit itaque progener Tiberii Cæsaris, quos ille quatuor habuit, hunc & Cn. Domitium, Cas-

ſium Longinum, & Rubellium Blandum. Marci Vinicii meminit etiam Seneca. An verò non eſt immortalitate donare, ſemper victurum opus inſcribere cuipiam? Reviviſcit nunc cum Velleio Marcus Vinicius, cujus nomen ex hominum memoria nemo delebit, quamdiu ſupererunt Velleii monimenta. Paterculorum nomen apud Romanos antiquum eſt: Sulpitiæ Paterculi filiæ meminit Livius.

DE
VELLEII PATERCULI
VITA ET SCRIPTIS,
Ex Gerardi Joannis Vossii
Opere de Historicis Latinis.

VELLEIUS Paterculus primùm Tribunus militum in Thracia fuit; hinc præfectus equitum in Germania; exinde Quæstor, inque Quæstura, remissâ sorte provinciæ, legatus Tiberii bello Pannonico, denique primo Tiberii anno cum fratre Prætor destinatus: quæ universa de se ipso narrat Velleius. Hosce honores, & quos tum majores & consanguinei gesserint, his verbis complecti studuit Aventinus, eos referens quibus in primo Annalium scribendo usus est. *Publius Velleius Paterculus, homo militaris, ex celeberrimis*

Campanorum Principibus prognatus, in Germania sub Tiberio præfectus equitum fuit. Tribunus ante castrorum, item Quæstor & legatus in bello Pannonico. Scripsit sexto [decimo sexto dicere debuerat] *imperii Tiberiani anno. Item majores ejus, atavi, abavi, avi, patruus, pater, Magius celer frater, disciplina bellica, ac rebus civilibus clarissimi extitere duces, Prætores, judices, Senatores, præfecti fabrûm, tribuni castrorum, legati imperatoribus Romanis fuerunt.* Hæc Aventinus.

Hic Velleius duos historiæ scripsit libros ad Marcum Vinicium Consulem, progenerum Tiberii Cæsaris, Tacito etiam memoratum in sexto Annalium, qui illum patre, & avo, Consularibus, ortum dicit: item Dioni libro extremo, ubi eum a Messalina docet interfectum, quod caput cum ea collimare nollet. *Vinucium* aliqui appellant; sed Dioni quoque est Οὐινίκιος. Librorum Velleii bona pars deperiit. Dictio ejus planè Romana atque elegans: quædam etiam habet quæ haud alibi invenias; sed in sui ævi rebus nimis domui Augustæ, & Se-

jano adulatur. Justiores commentarios promittit Libro II. *Harum præteritarumque rerum ordo, cum justius aliorum voluminibus promatur, tum, uti spero, nostris explicabitur.* Ac postea. *Captum alterum, alterum deditum, justis voluminibus ordine narrabimus, ut spero.*

Si Beatum Rhenanum audimus, qui primus Velleium in lucem protraxit, est idem ille quem Tacitus vocat Publium Velleium. Nec alia mens vel Jacobi Schegkii, vel Valentis Acidalii : eamque sententiam probant codice Burerii, ubi *Publius* appelletur, non *Gajus*, uti est in vulgatis : sed nihil tale in variantibus Burerii lectionibus reperias. Est & tertia sententia : nam *Marcum* vocat Priscianus libro VI. Ita enim habet & & antiquissima editio Veneta anni CIↃCCCCLXXVII, & recentissima Heliæ Putschii : imò & optimæ notæ codex MS meus, ut omnino huic sententiæ potiùs accedam.

Porro & fragmentum quoddam Velleii, quod frustra in editis quæras, invenisse se ait Wolfgangus Lazius, libro

I commentariorum Reipublicæ Romanæ, capite VIII. Inſcriptio illius erat: *VELLEII EXCERPTA EX GALLICA HISTORIA*. Fragmentum ipſum iſtius modi eſt.

Dum hæc circa Rhenum geruntur, in Noricorum finibus grave vulnus populus Romanus accepit. Quippe Romanorum gentes, quod Rhætias occupaverant, non longè ab Alpibus, tractu pari, patentibus campis, ubi duo rapidiſſimi amnes inter ſe confluunt, in ipſis Noricis finibus civitatem, non quidem muro, ſed vallo, foſſaque cinxerunt; quam appellabant Ciſara, ex nomine Deæ Ciſæ quam religioſiſſimè colebant. Cujus templum quoque ex lignis barbarico ritu conſtructum, poſtquam eò colonia Romanorum deducta eſt, inviolatum permanſit, ac vetuſtate collapſum, nomen colli ſervavit. Hanc urbem Titus Annius Prætor, ad arcendas Barbarorum excurſiones, Kal. Sextil. exercitu circumvenit. Ad meridianam oppidi partem, quæ ſola a continenti erat, Prætor ipſe, cum legione Martia, operoſiſſimè communivit: ad Occidentem verò, quà Barbarorum adventus erat, Avar,

Bogudis Regis filius, cum equitatu omni, & auxiliaribus Macedonum copiis, inter flumen & vallum, loco castris parum amplo, infelici temeritate extra flumen consedit. Pulchra indoles, non minùs Romanis, quàm græcis literis, instructa. Igitur LIX die quàm eò ventum est, cùm is dies Deæ Cisæ celeberrimus, ludum & lasciviam magis, quàm formidinem, ostentaret; immanis Barbarorum multitudo, ex proximis sylvis repentè erumpens, ex improviso castra irrupit. Equitatum omnem, &, quod miserius erat, auxilia sociorum delevit. Avar, cùm in hostium potestatem regio habitu vivus venisset, pecudis more mactatur. Oppidani verò, non minori fortuna, sed majori virtute, Prætorem, in auxilium sociis properantem, adoriuntur. Romani haud segniter resistunt. Duo principes oppidanorum, Habbino & Caccus, in primis pugnantes cadunt: & inclinata jam res oppidanorum erat, ni maturassent auxilium ferre socii, in altera ripa jam victoria potiti. Denique coadunatis viribus castra irrumpunt: Prætorem, qui paulò altiorem tumulum frustra ceperat, Romanâ vi resistentem obtruncant: legio-

nem divinam, ut ne nuncius superesset, funditus delent. Verres solus, Tribunus militum, amne transmisso, in proximis paludibus se occultans, honestam mortem subterfugit. Nec multo post Siciliæ Proconsul immani avaritiâ turpem mortem promeruit.

Etiam Lib. V ejusdem operis, cap. V, & aliis aliquot locis, Velleiani hujus fragmenti meminit Lazius. Sed qui nasum habet, satis odoratur stylum ejus sapere scriptorem qui seculis aliquot Velleio junior sit. Nec in re pauca sunt quæ peccentur: ea proferrem nisi id cum cura fecisset vir summus, Marcus Velserus, in rerum Augustarum Vindelicarum libris. Sed monere operæ pretium videtur, fragmentum hoc totum, paucis tamen insertis, legi apud Conradum a Lichtenau, Abbatem Uspergensem: quem in Chronico vide post ea quæ de anno MCLXVII exposuit. Lemma ejus capitis est: *De Augusta Vindelicorum, vel Rhætiæ.* Ætatem ejusce Conradi indè cognoscimus, quod initio Pontificatûs Innocentii tertii, hoc est anno CIↃCXCVIII, laicum se,

atque adeo minorennem fuiſſe, dicat: anno autem CIↃCCXV referat ſe Abbatem factum Uſpergenſem; hiſtoriam verò ſuam perducat ad annum CIↃCCXXIX. Quare, aut ex Abbate Uſpergenſi id fragmentum fuerit; aut indè, unde ea hauſerat Uſpergenſis.

VARIORUM

DE CAIO VELLEIO

PATERCULO JUDICIA.

CAIUS VELLEIUS PATERCULUS, Historicus Romanus, imperante Tiberio floruit, [anno Christi XXVII] gente Neapolitanus. Exaravit duos historiæ libros ad Marcum Vinicium Consulem. Librorum Velleii bona pars deperiit.

Meo sanè judicio, nulli secundus est Velleius inter Latinos: tam est castus ac nitidus in dicendo, mirâ styli jucunditate ac clarissimo candore præditus. *Beat. Rhenan. in prolegom. ad Vellei.*

Velleii, elegantissimi scriptoris, pauca admodùm supersunt; atque eorum honorem fœdâ adulatione in sui ævi rebus

bus non leviter obfuſcavit. *Voſſ. de Arte Hiſtoricâ, c. 32.* Dictio ejus planè Romana, atque elegans. Quædam etiam habet quæ haud alibi invenias : ſed in ſui ævi rebus nimis domui Auguſtæ & Sejano adulatur. *Idem, de Hiſtor. Lat.*

Ut dicendi genus, quo nihil purius ac ſuavius fluere poteſt, omittam, Antiquitates Romanorum ab ultimo principio tantâ brevitate ac perſpicuitate [ſi quidem integer exſtaret] comprehendit, ut nemini ſecundus eſſe videatur. Laudes etiam illuſtrium virorum egregiâ quadam oratione, & magno viro dignâ commendare ſolet, ut videre eſt in laudibus Pompeii, Cæſaris, Ciceronis. *Joan. Bodin. Method. Hiſt. c. 4.*

Exſtant libelli hi duo, nec toti, probi & fidi, donec ad Cæſarum res venias, ubi haud uſquequaque veri. Per adulationem enim multa celat, aut velat : imò & palam aliter narrat ; diſerti tamen ubique & eloquentia quadam facili ac profluente. *Juſt. Lipſ. in proleg. ad Vell.*

Risi nuper Rhenanum, qui cùm Velleium Paterculum laudandum suscepisset, aut parem eum Cæsari, aut certè proximo loco ponendum affirmat. Non pareo verò huic designatori. Et næ ille Velleius in Historicorum tantùm abest à secundo quantùm Cæsar a primo. Meliùs Quintilianus, qui in historiæ Romanæ catalogo hunc ne nominat quidem. *Lips. l. 3. Epistolic. Quæst. Ep. 8.*

Est & Velleius Paterculus, qui sub Tiberio floruit, insignis & eloquens, cujus libellus & Epiphonemata habet præclara & ingeniosè prolata. Sed & hic Consules non semper enumerat, nec annos distinguit. Certus igitur dux hic nobis esse non potest Historiam discendi. *Franc. Robortell. in liter. ad Joan. Bapt. Campeg. Tom. I. de pop. Rom. vit. & vict. præmissis.*

Pleraque imò omnia placent, quòd res ipsæ dignæ sint, neque a melioribus describantur. Tenuis alioqui verbis, neque satis accuratus. Adulationis, supra quàm credi potest, vitio laboravit;

presertim cùm Augusti & Tiberii Cæsaris gesta narravit. *Car. Sigon. de Hist. Romana.*

Velleius Paterculus tantùm præconem Romani nominis agit, ut eo solo fine scripsisse videri possit. *Casp. Barth. in Adversar. p. 2878.*

Unum adhuc notatu dignissimum in ejus stylo reperio: Quòd scilicet in omnibus quibus utitur orationis figuris, Epiphonema cum tanta venustate adhibeat, ut ipsi nemo fortassis hac in parte fuerit unquam æqualis.... Misso Criticorum ancipiti judicio, constanter tenendum est, circa genuinum Auctoris hujus textum, quòd exceptis erroribus iis qui potiùs a scribis quàm ab ipso, & ab Apographis quàm ab Autographo fluxerunt, nihil in tota Latinitate purius nobis suppetat, nec dignius Augusti Tiberiique temporibus. *Mothæus le Vayer, Gall.*

C. Vell. Paterculus, explicator veteris historiæ luculentus, & pressus, & efficax. *Ald. Manut. in Scholiis Grut. edit. adjectis.*

Compendium Velleianum laudabile fuit, sed potior pars periit; judicio & ordine tamen scriptum; & quod exemplar pleniori Chronologiæ sit ad imitandum. *Lipsius, Cent. III Miscell. epist. 61.*

C. Vell. Paterc. vir nobilis, quique sicuti & ejus frater, primo anno imperii Tiberii fuit destinatus Prætor, cùm & alia munera in Republica obierit, jacebat fermè sepultus usque ad Patrum nostrorum memoriam, cùm ex Murbacensi Bibliotheca est in lucem editus; quem denique Justus Lipsius animadversionibus illustravit. Mutilus autem est libellus hic, sed in quo distincta antiquæ Latinitatis lumina cernuntur, ac stylus pressus, fluens, idemque dilucidus: quamvis non desit cui videatur esse tenuis alioqui verbis, & ordine non satis accuratus, vitio certè adulationis laborans dum Augusti & Tiberii Cæsaris gesta commemorat. *Ant. Possevin, Bibliothec. select.*

EXCERPTA

Ex Annalibus Velleianis Henrici Dodwelli, per Christophorum Cellarium.

Anni U.C. 735. VELLEIUS hoc anno natus videtur. Avus, Caius Velleius, præfectus fabrûm, Neapoli se ipse transfixit. *Lib.* 2. *c.* 76. Pater, præfectus equitum, cui noster in eodem munere successit: *c.* 104.

749. Togam virilem sumpsit: indè tirocinium militiæ equestris, cujus decem numerantur stipendia. *Plutarch. in Caio Graccho.* Primus hujus militiæ gradus, præfectura cohortis. *Sueton. Claud. c.* 25.

752. Ad secundum equestris militiæ gradum, Tribunatum militum, ascendit sub Vinicio, Consulis, ad quem scribit, patre. *Lib.* 2 *c.* 101. *&* *Suet. ibid.* Sed Dodvvello videtur hic Tribunatus tantùm beneficiarius fuisse.

753. Cum Caio Cæsare Velleius in Orientem proficiscitur, adestque cùm Caius cum Parthorum Rege in Ripa Euphratis congreditur. *Cap. eodem* 101.

Compen
fuit, ſed p
ordine tame
plar plenior
dum. *Lipſi*
61.

C. Vell.
ſicuti & eju
rii Tiberii f
& alia mun
cebat fermè
noſtrorum r
cenſi Biblic
quem denic
verſionibus
eſt libellus l
tiquæ Latin
ſtylus preſſi
dus : quan
eſſe tenuis a
ſatis accura
laborans du
ris geſta co
Bibliothec.

EXCERPTA

Ex Annalibus Velleianis Henrici Dodwelli, per Christophorum Cellarium.

Anni U.C. 735. VELLEIUS hoc anno natus videtur. Avus, Caius Velleius, præfectus fabrûm, Neapoli se ipse transfixit. *Lib* 2. c. 76. Pater, præfectus equitum, cui noster in eodem munere successit: *c.* 104.

749. Togam virilem sumpsit: indè tirocinium militiæ equestris, cujus decem numerantur stipendia. *Plutarch. in Caio Graccho.* Primus hujus militiæ gradus, præfectura cohortis. *Sueton. Claud. c.* 25.

752. Ad secundum equestris militiæ gradum, Tribunatum militum, ascendit sub Vinicio, Consulis, ad quem scribit, patre. *Lib.* 2 *c.* 101. & *Suet. ibid.* Sed Dodvvello videtur hic Tribunatus tantùm beneficiarius fuisse.

753. Cum Caio Cæsare Velleius in Orientem proficiscitur, adestque cùm Caius cum Part[illegible] Rege in Ripa Euphratis con[illegible] *eodem* 101.

754. Incipit bellum Germanicum sub avo Vinicii Consulis. *Cap.* 104. Tum Velleius videtur ad tertium gradum militiæ suæ evectus, Tribunatum castrorum, si modo is diversus a Tribunatu est militum. *Cap.* 104.

757. Tiberius adoptatur: mox illum secutus Velleius in Germaniam, per novem annos cum ipso est, primùm præfectus alæ sive equitum, deinde legatus; *ibid. c.* 104. cùm Sentius Saturninus adhuc præfectus Germaniæ, Augusti legatus esset, *c.* 105. etiam per unum & alterum annum insequentem.

759. Deficiunt Pannonii & Dalmatæ sub præfecto Illyrici Valerio Messalino. Ea occasione Velleius partem exercitûs ab Urbe ad Tiberium ducit, jam Quæstor designatus: *cap.* 111. Præficitur Velleius hujus anni hibernis: *cap.* 113. *extr.* Agrippa Posthumus, qui unà cum Tiberio adoptatus fuerat, abdicatur: *capitibus* 104, *&* 112.

760. Tiberio de mora suspecto additur Germanicus tum Quæstor. *Dio Cassius*; 55. *p.* 569. Velleius anni initio, Romæ ad Quæsturam ineundam, fine erat in Pannonia cum Tiberio, remisso anno Quæsturæ provincialis: *cap.* 111. Meruit etiam sub Germanico; frater Velleii Magius celer cum Tiberio.

761. Annus Pannonici belli secundus, quo illud confecit Tiberius.

762. Annus belli Illyriciani tertius, quo Dalmatas in ordinem Tiberius redegit, legato & adjutore Velleii fratre Magio, *cap.* 115. hoc anno cæsus Varus cum legionibus in Germania. *Dio*, *lib.* 56.

763. Quam ob rem iterum Tiberius missus in Germaniam. *Sueton. Tib.* 18.

764. Et hunc annum Tiberius usque ad hiberna exegit in Germania. Hinc ipse & Germanicus Romam redeunt; hic etiam Consulatum init. *Dio*, 56. *Sueton. cap.* 20.

765. Tiberius triumphat: sequuntur triumphantem Velleius & frater Magius Celer donis ornati militaribus. *Ipse Vell. cap.* 121. *Sueton. Tib. cap.* 20.

766. Hoc anno Tribunatum plebis, cui antea designatus fuerat, *lib.* 2. *cap.* 111, Velleius gessit, per quem, aut Ædilitatem (nulla autem Ædilitatis vestigia apparent) ad Præturam aditus erat.

767. Velleio & fratri, candidatis Cæsaris, destinari Prætoribus contigit. Hi ultimi ab Augusto commendati, & primi a Tiberio, *lib.* 2. *cap.* 124. hoc enim anno, ante comitia prætoria, mortuus est Augustus.

768. Velleius cum fratre Prætores.

783. Scribit Velleius hanc historiam ad Marcum Vinicium Consulem.

784. Cæsus, ut videtur, Velleius inter eos est, quibus Sejani amicitia nocuit, cujus laudator semper fuit, etiam suspecto jam tempore. *Lib.* 2. *capit.* 126, 127, & 128.

CAII VELLEII
PATERCULI
HISTORIÆ ROMANÆ,
AD MARCUM VINICIUM CONSULEM,
LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

* * * tempeſtate diſtractus a duce ſuo Neſtore, Metapontum condidit. Teucer, non receptus a patre Telamone, ob ſegnitiam non vindicatæ

fratris injuriæ, Cyprum adpulſus, cognominem patriæ ſuæ Salamina conſtituit. Pyrrhus, Achillis filius, Epirum occupavit: Phidippus Ephyram in Theſprotia. At Rex Regum Agamemnon tempeſtate in Cretam inſulam rejectus, tres ibi urbes ſtatuit, duas a patriæ nomine, unam a victoriæ memoriâ; Mycenas, Tegeam, Pergamum. Idem mox, ſcelere patruelis fratris Ægiſthi, hereditarium exercentis in eum odium, & facinore uxoris oppreſſus, occiditur. Regni potitur Ægiſthus per annos VII. hunc Oreſtes, matremque, cum ſociâ conſiliorum omnium ſorore Electrâ, virilis animi feminâ, obtruncat. Factum ejus a Diis comprobatum ſpatio vitæ, & felicitate imperii apparuit: quippe vixit annis XC, regnavit LXX: qui ſe etiam a Pyrrho, Achillis filio, virtute vindicavit: nam, quòd pactæ ejus, Menelai atque Helenæ filiæ, Hermiones, nuptias occupaverat, Delphis eum interfecit. Per hæc tempora Lydus, & Tyrrhenus fratres cùm regnarent in Lydiâ, ſterilitate frugum compulſi, ſortiti ſunt, uter cum parte

multitudinis patriâ decederet. Sors Tyrrhenum contigit: pervectus in Italiam, & loco, & incolis, & mari nobile, ac perpetuum a se nomen dedit. Post Orestis interitum, filii ejus Penthilus & Tisamenus regnavere triennio.

II. Tum, ferè anno octogesimo post Trojam captam, centesimo & vicesimo, quàm Hercules ad Deos excesserat, Pelopis progenies, quæ omni hoc tempore, pulsis Heraclidis, Peloponnesi imperium obtinuerat, ab Herculis progenie expellitur. Duces recuperandi imperii fuere, Temenus, Cresphontes, Aristodemus; quorum abavus fuerat. Eodem ferè tempore Athenæ sub Regibus esse desierunt: quarum ultimus Rex fuit Codrus, Melanthi filius, vir non prætereundus: quippe, cùm Lacedæmonii gravi bello Atticos premerent, respondissetque Pythius, *quorum dux ab hoste esset occisus, eos futuros superiores*; depositâ veste regiâ, pastoralem cultum induit, immistusque castris hostium, de industriâ, imprudenter, rixam ciens, interemptus est. Codrum cum morte æterna gloria,

Athenienses secuta victoria est. Quis eum non miretur, qui his artibus mortem quæsierit, quibus ab ignavis vita quæri solet ? Hujus filius Medon primus Archon Athenis fuit. Ab hoc posteri apud Atticos dicti Medontidæ : sed ii, insequentesque Archontes, usque ad Charopem, dum viverent, eum honorem usurpabant. Peloponnesii, digredientes finibus Atticis, Megaram mediam Corintho, Athenisque urbem condidere. Eâ tempestate & Tyria classis, plurimùm pollens mari, in ultimo Hispaniæ tractu, in extremo nostri orbis termino insulam circumfusam Oceano, perexiguo a continenti divisam freto, Gades condidit. Ab iisdem post paucos annos in Africâ Utica condita est. Exclusi ab Heraclidis Orestis liberi, jactatique cùm variis casibus, tum sævitiâ maris, quintodecimo anno sedem cepere circa Lesbum insulam.

III. Tum Græcia maximis concussa est motibus : Achæi, ex Laconica pulsi, eas occupavere sedes quas nunc obtinent : Pelasgi Athenas commigravere ; acerque belli juvenis, nomine

Theſſalus, natione Theſprotius, cum magna civium manu, eam regionem armis occupavit, quæ nunc ab ejus nomine Theſſalia appellatur, ante Myrmidonum vocitata civitas. Quo nomine mirari convenit eos, qui, Iliaca componentes tempora, de ea regione ut Theſſaliâ commemorant. Quod cùm alii faciant, Tragici frequentiſſimè faciunt, quibus minimè id concedendum eſt. Nihil enim ex perſona poëtæ, ſed omnia ſub eorum, qui illo tempore vixerunt, dixerunt. Quod ſi quis a Theſſalo, Herculis filio, eos appellatos Theſſalos dicet, reddenda erit ei ratio, cur nunquam ante hunc inſequentem Theſſalum ea gens id nominis uſurpaverit. Paulò ante Aletes, ſextus ab Hercule, Hippotis filius, Corinthum, quæ antea fuerat Ephyre, clauſtra Peloponneſi continentem, in Iſthmo condidit. Neque eſt quod miremur ab Homero nominari Corinthum: nam ex perſona poëtæ & hanc urbem, & quaſdam Ionum colonias iis nominibus appellat, quibus vocabantur ætate ejus, multò poſt Ilium captum conditæ.

IV. Athenienſes in Eubœa Chalcida & Erethriam colonis occupavere ; Lacedæmonii in Aſia Magneſiam. Nec multò poſt Chalcidenſes, orti, ut prædiximus, Atticis, Hippocle, & Megaſthene ducibus, Cumas in Italia condiderunt. Hujus claſſis curſum eſſe directum alii columbæ antecedentis volatu ferunt ; alii nocturno æris ſono, qualis Cerealibus ſacris cieri ſolet. Pars horum civium magno poſt intervallo Neapolim condidit. Utriuſque urbis eximia ſemper in Romanos fides facit eas nobilitate, atque amœnitate ſuâ digniſſimas ; ſed aliis diligentior ritûs patrii manſit cuſtodia. Cumanos Oſca mutavit vicinia. Vires autem veteres earum urbium hodieque magnitudo oſtentat mœnium. Subſequenti tempore magna vis Græcæ juventutis, abundantiâ virium ſedes quæritans, in Aſiam ſe effudit. Nam & Iones, duce Ione profecti Athenis, nobiliſſimam partem regionis maritimæ occupavere, quæ hodieque appellatur Ionia ; urbeſque conſtituere, Epheſum, Miletum, Colophona, Prienen, Lebedum, Myuntem, Ery-

thram, Clazomenas, Phocæam; multasque in Ægæo, atque Icario occupavere insulas, Samum, Chium, Andrum, Tenum, Parum, Delum, aliasque ignobiles. Et mox Æolii, eadem profecti Græciâ, longissimisque acti erroribus, non minùs illustres obtinuerunt locos, clarasque urbes condiderunt, Smyrnam, Cymen, Larissam, Myrinam, Mitylenemque, & alias urbes quæ sunt in Lesbo insulâ.

V. Clarissimum deinde Homeri illuxit ingenium, sine exemplo maximum; qui magnitudine operis, & fulgore carminum solus appellari Poëta meruit. In quo hoc maximum est, quòd neque ante illum, quem ille imitaretur, neque post illum, qui eum imitari posset, inventus est. Neque quemquam alium, cujus operis primus auctor fuerit, in eo perfectissimum, præter Homerum, & Archilocum, reperiemus. Hic longiùs a temporibus belli, quod composuit, Troici, quàm quidam rentur, abfuit. Nam ferme ante annos DCCCCL floruit, intra mille natus est. Quo nomine, non est

mirandum, quòd sæpe illud usurpat; οἷοι νῦν βροτοί εἰσι: hoc enim ut hominum, ita sæculorum notatur differentia. Quem si quis cæcum genitum putat, omnibus sensibus orbus est.

VI. Insequenti tempore imperium Asiaticum ab Assyriis, qui id obtinuerant annis mille CCC, translatum est ad Medos, abhinc annos ferme DCCCCIV. Quippe Sardanapalum, eorum Regem mollitiis fluentem, & nimiùm felicem malo suo, tertio & tricesimo loco ab Nino, & Semiramide, qui Babylona condiderant, natum, ita ut semper successor regni paterni foret filius, Pharnaces Medus imperio, vitaque privavit. Ea ætate clarissimus Graii nominis Lycurgus Lacedæmonius, vir generis regii, fuit severissimarum justissimarumque legum auctor, & disciplinæ convenientissimæ vir; cujus quamdiu Sparta diligens fuit, excellissimè floruit. Hoc tractu temporum ante annos V & LX, quàm urbs Romana conderetur, ab Elissa Tyria, quam quidam Dido autumant, Carthago conditur. Circa quod tempus

Caranus, vir generis regii, undecimus ab Hercule, profectus Argis, regnum Macedoniæ occupavit, a quo Magnus Alexander cùm fuerit septimus decimus, jure materni generis Achille auctore, paterni Hercule gloriatus est. [Æmilius Sura de annis populi Romani : *Assyrii, principes omnium gentium, rerum potiti sunt, deinde Medi, postea Persæ, deinde Macedones. Exinde, duobus Regibus, Philippo & Antiocho, qui a Macedonibus oriundi erant haud multò post Carthaginem subactam, devictis, summa imperii ad populum Romanum pervenit.*]

VII. Inter hoc tempus, & initium Nini Regis Assyriorum, qui princeps rerum potitus, intersunt anni mille DCCCCXCV. Hujus temporis æqualis Hesiodus fuit, circa CXX annos distinctus ab Homeri ætate, vir perelegantis ingenii, & mollissima dulcedine carminum memorabilis, otii quietisque cupidissimus, ut tempore tanto viro, ita operis auctoritate proximus. Qui vitavit, ne in id, quod Homerus, incideret, patriamque & parentes tes-

tatus est; sed patriam, quia multatus ab ea erat, contumeliosissimè. Dum in externis moror, incidi in rem domesticam, maximique erroris, & multùm discrepantem auctorum opinionibus. Nam quidam, hujus temporis tractu, aiunt, a Tuscis Capuam, Nolamque conditam ante annos ferè DCCCXXX: quibus equidem assenserim: sed Marcus Cato quantum differt! qui dicat, Capuam ab eisdem Tuscis conditam, ac subinde Nolam: stetisse autem Capuam antequam a Romanis caperetur, annis circiter CCLX. quod si ita est, cùm sint a Capuâ captâ anni CCXL, ut condita est, anni sunt ferè D. Ego (pace diligentiæ Catonis dixerim) vix crediderim, tam maturè tantam urbem crevisse, floruisse, concidisse, resurrexisse.

VIII. Clarissimum deinde omnium ludicrum certamen, & ad exercitandam corporis, animique virtutem efficacissimum, Olympiorum initium habuit, auctore Iphito Elio. Is eos ludos, mercatumque instituit ante annos, quàm tu, Marce Vinici, Consulatum ini-

res, DCCCIV. Hoc sacrum eodem loco instituisse fertur abhinc annos ferè mille CCL Atreus, cùm Pelopi patri funebres ludos faceret: quo quidem in ludicro omnis generis certaminum Hercules victor exstitit. Tum Athenis perpetui Archontes esse desierunt, cùm fuisset ultimus Alcmæon; cœperuntque in denos annos creari: quæ consuetudo in annos LXX mansit, ac deinde annuis commissa est magistratibus Respublica. Ex iis, qui denis annis præfuerunt, primus fuit Charops, ultimus Eryx; ex annuis, primus Creon.

IX. Sexta Olympiade, post duos & viginti annos, quàm prima constituta fuerat, Romulus, Martis filius, ultus injurias avi, Romam Urbem Parilibus in Palatino condidit. A quo tempore ad vos Consules, anni sunt DCCLXXXII. Id actum post Trojam captam annis CDXXXII. id gessit Romulus adjutus legionibus Latini avi sui: libenter enim iis, qui ita prodiderunt, accesserim: cùm aliter firmare urbem novam, tam vicinis Veientibus, aliisque Etruscis, ac Sabinis, cum

imbelli, & paſtorali manu vix potuerit: Quamquam, jam Aſylo facto inter duos lucos, auxit. Hic centum homines electos, appellatoſque Patres, inſtar habuit conſilii publici. Hanc originem nomen Patriciorum habet. Raptus virginum Sabinarum, *

X. **** quam timuerat hoſtis; expetit. Nam biennio adeo variâ fortunâ cum Conſulibus conflixerat, ut plerumque ſuperior fuerit, magnamque partem Græciæ in ſocietatem ſuam perduceret. Quin Rhodii quoque, fidelisſimi antea Romanis, tum dubia fide, ſpeculati fortunam, proniores Regis partibus fuiſſe viſi ſunt; & Rex Eumenes in eo bello medius fuit animo, neque fratris initiis, neque ſuæ reſpondit conſuetudini. Tum Senatus populuſque Romanus Lucium Æmilium Paullum, qui & Prætor, & Conſul triumphaverat, virum in tantum laudandum, in quantum intelligi virtus poteſt, Conſulem creavit, filium ejus Paulli, qui ad Cannas quàm tergiver-

ſanter pernicioſam Reipublicæ pugnam inierat, tam fortiter in ea mortem obierat. Is Perſeum ingenti prælio apud urbem, nomine Pydnam, in Macedonia fuſum, fugatumque, caſtris exuit, deletiſque ejus copiis deſtitutum omni ſpe coëgit e Macedonia profugere: quam ille linquens, in inſulam Samothraciam profugit, templique ſe religioni ſupplicem credidit. Ad eum Cn. Octavius Prætor, qui claſſi præerat, pervenit; & ratione magis quàm vi perſuaſit, ut ſe Romanorum fidei committeret. Ita Paullus maximum, nobiliſſimumque Regem in triumpho duxit. Quo anno & Octavii Prætoris navalis, & Anicii, Regem Illyriorum Gentium ante currum agentis, triumphi fuere celebres. Quàm ſit aſſidua eminentis fortunæ comes invidia, altiſſimiſque adhæreat, etiam hoc colligi poteſt; quòd, cùm Anicii, Octaviique triumphum nemo interpellaret, fuere, qui Paulli impedire obniterentur: cujus tantum priores exceſſit, vel magnitudine Regis Perſei, vel ſpecie ſimulacrorum, vel modo pecuniæ, ut bis millies centies HS ærario contulerit, & omnium ante

actorum comparationem amplitudine vicerit.

XI. Per idem tempus, cùm Antiochus Epiphanes, qui Athenis Olympicum inchoavit, tum Rex Syriæ, Ptolemæum puerum Alexandriæ obsideret; missus est ad eum legatus Marcus Popilius Lænas, qui juberet incepto desistere; mandataque exposuit, & Regem, *deliberaturum se* dicentem, circumscripsit virgulâ, jussitque, *priùs responsum reddere, quàm egrederetur finito arenæ circulo.* Sic cogitationem regiam Romana disjecit constantia, obeditumque imperio. Lucio autem Paullo, magnæ victoriæ compoti, quatuor filii fuere. Ex iis duos, natu majores, unum Publio Scipioni, Publii Africani filio, nihil ex paterna majestate, præter speciem nominis, vigoremque eloquentiæ retinenti, in adoptionem dederat; alterum Fabio Maximo: duos, minores natu, prætextatos, quo tempore victoriam adeptus est, habuit. Is cùm in concione extra urbem, more majorum, ante triumphi diem, ordinem actorum suorum commemoraret,

Deos immortales precatus eſt, *ut, ſi quis eorum invideret operibus, ac fortunæ ſuæ, in ipſum potiùs ſævirent, quàm in Rempublicam.* Quæ vox, veluti oraculo emiſſa, magnâ parte eum ſpoliavit ſanguinis ſui. Nam alterum ex ſuis, quos in familia retinuerat, liberis, ante paucos triumphi, alterum poſt pauciores amiſit dies. Aſpera circa hæc tempora Cenſura Fulvii Flacci, & Poſthumii Albini fuit: quippe Fulvii Cenſoris frater, & quidem conſors, Cn. Fulvius, Senatu motus eſt ab iis Cenſoribus.

XII. Poſt victum captumque Perſeum, qui quadriennio poſt in libera cuſtodia Albæ deceſſit, Pſeudophilippus, a mendacio ſimulatæ originis appellatus, qui ſe Philippum regiæque ſtirpis ferebat, cùm eſſet ultimæ, armis occupatâ Macedoniâ, aſſumptis regni inſignibus, brevi temeritatis pœnas dedit. Quippe Quintus Metellus Prætor, cui ex virtute Macedonici nomen inditum, præclarâ victoriâ ipſum gentemque ſuperavit, & immani etiam Achæos, rebellare incipientes, fudit

acie. Hic eſt Metellus Macedonicus; qui porticus, quæ fuere circumdatæ duabus ædibus ſine inſcriptione poſitis, quæ nunc Octaviæ porticibus ambiuntur, fecerat; quique hanc turmam ſtatuarum equeſtrium, quæ frontem ædium ſpectant, hodieque maximum ornamentum ejus loci, ex Macedonia detulit. Cujus turmæ hanc cauſſam referunt: Magnum Alexandrum impetraſſe a Lyſippo, ſingulari talium auctore operum, ut eorum equitum qui ex ipſius turma apud Granicum flumen ceciderant, expreſſâ ſimilitudine figurarum faceret ſtatuas, & ipſius quoque iis interponeret. Hic idem, primus omnium Romæ ædem, ex marmore in iis ipſis monumentis molitus, vel magnificentiæ, vel luxuriæ princeps fuit. Vix ullius gentis, ætatis, ordinis hominem inveneris, cujus felicitatem fortunæ Metelli compares: nam, præter excellentes triumphos, honoreſque ampliſſimos, & principale in Republica faſtigium, extentumque vitæ ſpatium, & acres, innocenteſque pro Republica cum inimicis contentiones, quatuor filios ſuſtulit; omnes adultæ ætatis vidit; omnes

omnes reliquit superstites, & honoratissimos. Mortui ejus lectum pro Rostris sustulerunt quatuor filii, unus Consularis & Censorius, alter Consularis, tertius Consul, quartus candidatus Consulatûs, quem honorem adeptus est. Hoc est nimirum magis feliciter de vita migrare, quàm mori.

XIII. Universâ deinde, ut prædiximus, instinctâ in bellum Achaiâ, cùm pars magna ejusdem Metelli Macedonici virtute, armisque fracta erat, maximè Corinthiis in arma, cum gravibus etiam in Romanos contumeliis, instigantibus, destinatus ei bello gerendo Consul Mummius. Et sub idem tempus, magis, quia volebant Romani, quidquid de Carthaginensibus diceretur, credere, quàm quia credenda afferebantur, statuit Senatus Carthaginem excidere. Ita eodem tempore Publius Scipio Æmilianus, vir avitis Publii Africani, paternisque Lucii Paulli virtutibus simillimus, omnibus belli ac togæ dotibus, ingeniique ac studiorum eminentissimus sæculi sui, qui nihil in vitâ nisi laudandum, aut fecit, aut

dixit, ac sensit; quem, Paullo genitum, adoptatum a Scipione Africani filio, diximus, Ædilitatem petens Consul creatus est. Bellum Carthagini jam ante biennium a prioribus Consulibus illatum majore vi intulit; cùm ante in Hispaniâ murali coronâ, in Africâ obsidionali donatus esset; in Hispania verò etiam ex provocatione, ipse modicus virium, immanis magnitudinis hostem interemisset: eamque urbem magis invidiâ imperii, quàm ullius temporis noxiæ, invisam Romano nomini, funditus sustulit, fecitque suæ virtutis monumentum, quod fuerat avi ejus clementiæ. Carthago diruta est, cùm stetisset annis DCLXVII, abhinc annos CLXXVII, Cn. Cornelio Lentulo, Lucio Mummio Consulibus. Hunc finem habuit Romani imperii Carthago æmula; cum qua bellare majores nostri cœpere Claudio, & Fulvio Coss. ante annos CCXCVI, quàm tu, M. Vinici, Consulatum inires. Ita per annos CXV, aut bellum inter eos populos, aut belli præparatio, aut infida pax fuit. Neque se Roma, jam terrarum orbe superato, securam speravit

fore, si nomen usquam stantis maneret Carthaginis; adeo odium, certaminibus ortum, ultra metum durat, & ne in victis quidem deponitur, neque ante invisum esse desinit, quàm esse desiit.

XIV. Ante triennium quàm Carthago deleretur, Marcus Cato, perpetuus diruendæ ejus auctor, Lucio Censorino, Marco Manlio Coss. mortem obiit. Eodem anno, quo Carthago concidit, Lucius Mummius Corinthum, post annos DCCCLII quàm ab Alete Hippotis filio erat condita, funditus eruit. Uterque Imperator, devictæ a se gentis nomine honoratus, alter Africanus, alter appellatus est Achaicus; nec quisquam ex novis hominibus prior Mummio cognomen virtute partum vindicavit. Diversi Imperatoribus mores, diversa fuere studia. Quippe Scipio tam elegans liberalium studiorum, omnisque doctrinæ & auctor, & admirator fuit, ut Polybium, Panætiumque, præcellentes ingenio viros, domi militiæque secum habuerit. Neque enim quisquam hoc Scipione elegantiùs intervalla negotiorum

otio dispunxit, semperque aut belli, aut pacis serviit artibus: semper inter arma, ac studia versatus, aut corpus periculis, aut animum disciplinis exercuit. Mummius tam rudis fuit, ut captâ Corintho, cum maximorum artificum perfectas manibus tabulas, ac statuas in Italiam portandas locaret, juberet prædici conducentibus, si eas perdidissent, novas eos reddituros. Non tamen puto dubites, Vinici, quin magis pro Republica fuerit, manere adhuc rudem Corinthiorum intellectum, quàm in tantum ea intelligi; & quin hac prudentia illa imprudentia decori publico fuerit convenientior.

XV. Cùm faciliùs cujusque rei in unum contracta species, quàm divisa temporibus, oculis, animisque inhæreat, statui priorem hujus voluminis posterioremque partem, non inutili rerum notitiâ in arctum contractâ distinguere, atque huic loco inserere, quæ quoque tempore, post Romam a Gallis captam, deducta sit colonia jussu Senatûs. Nam militarium & caussæ, & auctores, & ipsarum præfulgent no-

mina. Huic rei per idem tempus civitates propagatas, auctumque Romanum nomen communione juris haud intempestivè subtexturi videmur. Post septem annos, quàm Galli urbem ceperunt, *Sutrium* deducta colonia est, & post annum *Setina*, novemque interjectis annis *Nepet*; deinde, interpositis duobus & triginta, *Aricini* in civitatem recepti. Abhinc annos autem CCCL, Spurio Postumio, Veturio Calvino Coss. *Campanis* data est civitas, partique *Samnitium*, sine suffragio; & eodem anno *Cales* deducta colonia. Interjecto deinde triennio *Fundani* & *Formiani* in civitatem recepti, eo ipso anno, quo Alexandria condita est; insequentibusque Consulibus, a Spurio Postumio, Philone Publilio Censoribus, *Acerranis* data civitas, & post triennium *Tarracinam* deducta colonia; interpositoque quadriennio *Luceria*; ac deinde, interjecto triennio, *Suessa Aurunca*, & *Saticula*, *Interamna*que post biennium. Decem deinde hoc munere anni vacaverunt: tunc *Sora*, atque *Alba* deductæ coloniæ, & *Carseoli* post biennium. At quinctùm Fa-

bio, Quinto Decio Mure quartum Coss. quo anno Pyrrhus regnare cœpit, *Sinuessam*, *Minturnas*que missi coloni, post quadriennium *Venusiam*; interjectoque biennio, Manio Curio, & Rufino Cornelio Coss. *Sabinis*, sine suffragio data civitas. Id actum ante annos ferme CCCXX: at *Cossam*, & *Pæstum* abhinc annos ferme CCC, Fabio Dorsone & Claudio Canina Coss. interjecto quinquennio, Sempronio Sopho, & Appio Cæci filio Coss. *Ariminum*, *Beneventum* coloni missi, & suffragii ferendi jus *Sabinis* datum. At initio belli Punici *Firmum*, & *Castrum* colonis occupata: & post annum *Æsernia*, postque XXII annos *Asculum*, & *Alsium*, *Fregellæ*que post biennium; proximoque anno, Torquato, Sempronioque Coss. *Brundisium*, & post triennium *Spoletium*; quo anno Floralium ludorum factum est initium: postque biennium deducta *Valentia*, & sub adventum in Italiam Hannibalis, *Cremona*, atque *Placentia*. Deinde, neque dum Hannibal in Italia moratur, neque proximis post excessum ejus annis, vacavit Romanis colonias

condere; cùm esset in bello conquirendus potiùs miles, quàm dimittendus, & post bellum vires resovendæ magis, quàm spargendæ. Cnæo autem Manlio Volsone, & Marco Fulvio Nobiliore Coss. *Bononia* deducta colonia, abhinc annos ferme CCXVII; &, post quadriennium, *Pisaurum*, ac *Potentia*; interjectoque triennio, *Aquileia*, & *Gravisca*; & post quadriennium *Luca*. Eodem temporum tractu, quamquam apud quosdam ambigitur, *Puteolos*, *Salernumque*, & *Buxentum* missi coloni. *Auximum* autem in Picenum abhinc annos ferme CLXXXVII, ante triennium quàm Cassius Censor a Lupercali in Palatinum versus, theatrum facere instituit: cui in demoliendo eximia civitatis severitas, & Consul Cæpio restitere: quod ego inter clarissima publicæ voluntatis argumenta numeraverim. Cassio autem Longino, & Sextio Calvino, qui Sallues apud Aquas, quæ ab eo Sextiæ appellantur, devicit, Consulibus, *Fabrateria* deducta est, abhinc annos ferme CLVII, & post annum *Scylacium*, *Minervium*, *Tarentum*, *Neptunia*, *Carthago*que in

Africa, prima, ut prædiximus, extra Italiam, colonia condita eſt. De *Dertona* ambigitur. *Narbo* autem *Marcius* in Gallia, Marco Porcio, Quinto Marcio Coss. abhinc circiter annos CLIII, deducta colonia eſt. Poſt tres & viginti annos in Vagiennis, *Eporædia*, Mario ſexies, Valerioque Flacco Coss. Neque facile memoriæ mandaverim, quæ, niſi militaris, poſt hoc tempus deducta ſit.

XVI. Cùm hæc particula operis velut formam propoſiti exceſſerit, quamquam intelligo, mihi in hac tam præcipiti feſtinatione, quæ me, rotæ, pronive gurgitis, ac vorticis modo, nuſquam patitur conſiſtere, penè magis neceſſaria prætereunda, quàm ſupervacua amplectenda; nequeo tamen temperare mihi, quin rem, ſemper agitatam animo meo, neque ad liquidum ratione perductam, ſignem ſtylo. Quis enim abunde mirari poteſt, quòd eminentiſſima cujuſque profeſſionis ingenia, in eam formam, & in idem arctati temporis congruens ſpatium, & quemadmodùm clauſa capſo altoque

ſepto

septo diversi generis animalia, nihilo minùs separata alienis in unum quoque corpus congregantur; ita cujusque clari operis capacia ingenia in similitudinem & temporum & profectuum semetipsa ab aliis separaverunt? Una, neque multorum annorum spatio divisa, ætas, per divini spiritûs viros, Æschylum, Sophoclem, Euripidem illustravit tragœdias: una priscam illam, & veterem sub Cratino, Aristophane, & Eupolide comœdiam; ac novam comicam, Menander, æqualesque ejus ætatis magis, quàm operis, Philemon ac Diphilus, & invenere intrà paucissimos annos, neque imitanda reliquere. Philosophorum quoque ingenia, Socratico ore defluentia, omnium, quos paulò ante enumeravimus, quanto post Platonis, Aristotelisque mortem floruere spatio? Quid ante Isocratem, quid post ejus auditores, eorumque discipulos clarum in oratoribus fuit? adeo quidem arctatum angustiis temporum, ut nemo memoriâ dignus alter ab altero videri nequiverint.

XVII. Neque hoc in Græcis, quàm

in Romanis evenit magis. Nam, nisi aſpera, ac rudia repetas, & inventi laudanda nomine, in Accio, circaque eum Romana tragœdia eſt: dulceſque Latini leporis facetiæ per Cæcilium, Terentiumque, & Afranium ſub pari ætate nituerunt. Hiſtoricos, [ut & Livium quoque priorum ætati adſtruas] præter Catonem, & quoſdam veteres & obſcuros, minus LXXX annis circumdatum ævum tulit; ut nec Poëtarum in antiquius, citeriuſve proceſſit ubertas. At oratio, ac vis forenſis, perfectumque proſæ eloquentiæ decus, ut idem ſeparetur Cato, [pace P. Craſſi, Scipioniſque & Lælii, & Gracchorum, & Fannii, & Servii Galbæ dixerim] ita univerſa ſub principe operis ſui erupit Tullio; ut delectari ante eum pauciſſimis, mirari verò neminem poſſis, niſi aut ab illo viſum, aut qui illum viderit. Hoc idem eveniſſe Grammaticis, Plaſtis, Pictoribus, Scalptoribus, quiſquis temporum inſtiterit notis, reperiet eminentia cujuſque operis arctiſſimis temporum clauſtris circumdata. Hujus ergo, præcedentiſque ſæculi, ingeniorum ſimilitu-

dines congregantis, & in ſtudium par; & in emolumentum, cauſſas cùm ſemper requiro numquam reperio, quas eſſe veras confidam, ſed fortaſſe veriſimiles, inter quas has maximè. Alit æmulatio ingenia; & nunc invidia, nunc admiratio incitationem accendit; naturaque, quod ſummo ſtudio petitum eſt, adſcendit in ſummum; difficiliſque in perfecto mora eſt; naturaliterque, quod procedere non poteſt, recidit. Et ut primò ad conſequendos, quos priores ducimus, accendimur, ita ubi aut præteriri, aut æquari eos poſſe deſperavimus, ſtudium cum ſpe ſeneſcit; & quod aſſequi non poteſt, ſequi deſinit; &, velut occupatam relinquens materiam, quærit novam; præteritoque eo, in quo eminere non poſſumus, aliquid, in quo nitamur, conquirimus; ſequiturque, ut frequens, ac mobilis tranſitus maximum perfecti operis impedimentum ſit.

XVIII. Tranſit admiratio a conditione temporum, & ad urbium. Una urbs Attica pluribus annis eloquentiæ, quàm univerſa Græcia, operibuſque flo-

ruit; adeo ut corpora gentis illius separata sint in alias civitates, ingenia verò solis Atheniensium muris clausa existimes. Neque ego hoc magis miratus sim, quàm neminem Argivum, Thebanum, Lacedæmonium oratorem, aut dum vixit, auctoritate, aut post mortem memoriâ dignum existimatum. Quæ urbes, & multæ aliæ, talium studiorum fuere steriles, nisi Thebas unum os Pindari illuminaret; nam Alcmana Lacones falsò sibi vindicant.

CAII VELLEII PATERCULI HISTORIÆ ROMANÆ,

AD MARCUM VINICIUM CONSULEM,

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

POTENTIÆ Romanorum prior Scipio viam aperuerat, luxuriæ posterior aperuit. Quippe remoto Carthaginis metu, sublatâque imperii æmulâ, non gradu, sed

præcipiti curſu a virtute deſcitum, ad vitia tranſcurſum; vetus diſciplina deſerta, nova inducta; in ſomnum a vigiliis, ab armis ad voluptates, a negotiis in otium converſa civitas. Tum Scipio Naſica in Capitolio porticus, tum, quas prædiximus, Metellus; tum in circo Cn. Octavius multò amœniſſimam moliti ſunt; publicamque magnificentiam ſecuta privata luxuria eſt. Triſte deinde, & contumelioſum bellum in Hiſpania, duce latronum Viriatho, ſecutum eſt: quod ita variâ fortunâ geſtum eſt, ut ſæpiùs Romanorum gereretur adverſa. Sed interempto Viriatho, fraude magis quàm virtute Servilii Cæpionis, Numantinum gravius exarſit. Hæc urbs numquam decem millibus plura, quàm propriæ juventutis armavit; ſed vel ferociâ ingenii, vel inſcitiâ noſtrorum ducum, vel fortunæ indulgentiâ, cùm alios duces, tum Pompeium, magni nominis virum, ad turpiſſima deduxit fœdera, [hic primus e Pompeiis Conſul fuit] nec minùs turpia ac deteſtabilia Mancinum Hoſtilium Conſulem: ſed Pompeium gratia impunitum habuit, Man-

cinum verecundia ; quippe, non recusando perduxit huc, ut per Fetiales nudus, ac post tergum religatis manibus dederetur hostibus : quem illi recipere se negaverunt, sicut quondam Caudini fecerunt, dicentes *publicam violationem fidei non debere unius lui sanguine.*

II. Immanem deditio Mancini civitatis movit dissensionem. Quippe Tiberius Gracchus, Tiberii Gracchi, clarissimi atque eminentissimi viri filius, Publii Africani ex filia nepos, quo Quæstore & auctore id fœdus ictum erat, nunc graviter ferens aliquid a se factum infirmari, nunc similis vel judicii, vel pœnæ metuens discrimen, Tribunus plebis creatus, vir alioqui vitâ innocentissimus, ingenio florentissimus, proposito sanctissimus, tantis denique adornatus virtutibus, quantas perfecta & naturâ & industriâ mortalis conditio recipit, Publio Mucio Scævolâ, Lucio Calpurnio Consulibus, abhinc annos CLXII descivit a bonis ; pollicitusque toti Italiæ civitatem, simul etiam promulgatis agrariis legi-

bus, omnibus ſtatum concupiſcentibus, ſumma imis miſcuit, & in præruptum, atque anceps periculum adduxit Rempublicam, Octavioque collegæ pro bono publico ſtanti imperium abrogavit. Triumviros agris dividendis coloniiſque deducendis creavit ſe, ſocerumque ſuum Conſularem Appium, & Gracchum fratrem, admodùm juvenem.

III. Tum Publius Scipio Naſica, ejus, qui *optimus vir* a Senatu judicatus erat, nepos, ejus qui Cenſor porticus in Capitolio fecerat, filius; pronepos autem Cn. Scipionis celeberrimi viri, Publii Africani patruus, privatuſque & togatus, cùm eſſet conſobrinus Tiberii Gracchi, patriam cognationi præferens, & quidquid publicè ſalutare non eſſet privatim alienum exiſtimans, [ob eas virtutes primus omnium abſens Pontifex maximus factus eſt] circumdatâ lævo brachio togæ laciniâ, ex ſuperiore parte Capitolii, ſummis gradibus inſiſtens, hortatus eſt, qui ſalvam vellent Rempublicam, ſe ſequerentur. Tum optimates, Sena-

tus, atque equeſtris ordinis pars melior, & major, & intacta perniciofis conſiliis plebs, irruere in Gracchum ſtantem in area cum catervis ſuis, & concientem penè totius Italiæ frequentiam. Is fugiens, decurrenſque clivo Capitolino, fragmine ſubſellii ictus, vitam, quam glorioſiſſime degere potuerat, immaturâ morte finivit. Hoc initium in urbe Roma civilis ſanguinis, gladiorumque impunitatis fuit. Indè jus vi obrutum, potentiorque habitus prior, diſcordiæque civium, antea conditionibus ſanari ſolitæ, ferro dijudicatæ, bellaque non cauſſis inita, ſed prout eorum merces fuit. Quod haud mirum eſt: non enim ibi conſiſtunt exempla, unde cœperunt, ſed quamlibet in tenuem recepta tramitem, latiſſimè evagandi ſibi viam faciunt; &, ubi ſemel recto deerratum eſt, in præceps pervenitur: nec quiſquam ſibi putat turpe, quod alii fuit fructuoſum.

IV. Interim, dum hæc in Italia geruntur, Ariſtonicus, mortuo Rege Attalo, a quo Aſia populo Romano hereditate relicta erat, ſicut relicta

postea est a Nicomede Bithynia, mentitus regiæ stirpis originem, armis eam occupat. Is victus a Marco Perpenna, ductusque in triumpho; sed Marco Aquillio capite pœnas dedit, cùm, initio belli, Crassum Mucianum, virum juris scientissimum, decedentem ex Asia, proconsulem interemisset. Et Publius Scipio Africanus Æmilianus, qui Carthaginem deleverat, post tot acceptas circa Numantiam clades, creatus iterum Consul, missusque in Hispaniam, fortunæ, virtutique, expertæ in Africa, respondit [in Hispania]; & intra annum, ac tres menses, quàm eò venerat, circumdatam operibus Numantiam, excisamque æquavit solo: nec quisquam ullius gentis hominum ante eum clariore urbium excidio nomen suum perpetuæ commendavit memoriæ. Quippe, excisâ Carthagine, ac Numantiâ, ab alterius nos metu, alterius vindicavit contumeliis. Hic, eum interrogante Tribuno Carbone, *quid de Tiberii Gracchi cæde sentiret?* respondit, *si is occupandæ Reipublicæ animum habuisset, jure cæsum.* Et, cùm omnis concio acclamasset: *Hostium,*

inquit, *armatorum toties clamore non territus, quî possum vestro moveri, quorum noverca est Italia?* Reversus in Urbem, intra breve tempus, Marco Aquillio, Caio Sempronio Coss. abhinc annos CL, post duos Consulatus duosque triumphos, & bis excisos terrores Reipublicæ manè in lectulo repertus est mortuus, ita ut quædam elisarum faucium in cervice reperirentur notæ. De tanti viri morte nulla habita est quæstio; ejusque corpus velato capite elatum est, cujus operâ super totum terrarum orbem Roma extulerat caput. Seu fatalem, ut plures, seu conflatam insidiis, ut aliqui prodidere memoriæ, mortem obiit; vitam certè dignissimam egit, quæ nullius ad id temporis, præterquam avito, fulgore vinceretur. Decessit anno ferme LVI: de quo si quis ambiget, recurrat ad priorem Consulatum ejus, in quem creatus est anno XXXVI. ita dubitare desinet.

V. Ante tempus excisæ Numantiæ, præclara [in Hispania] militia Auli Bruti fuit: qui, penetratis omnibus

Hiſpaniæ gentibus, ingenti vi hominum, urbiumque potitus numero, aditis quæ vix audita, *Gallæci* cognomen meruit. Et ante eum paucis annis tam ſeverum illius Quinti Macedonici in his gentibus imperium fuit, ut, cùm urbem Contrebiam nomine, in Hiſpania oppugnaret, pulſas præcipiti loco quinque cohortes legionarias eodem protinus ſubire juberet, facientibuſque omnibus in procinctu teſtamenta, velut ad certam mortem eundum foret, non deterritus propoſito, perſeverantiâ ducis, quem moriturum miſerat, militem victorem recepit: tantùm effecit miſtus timori pudor, ſpeſque deſperatione quæſita! Hic virtute, ac ſeveritate facti; at Fabius Æmilianus, Paulli exemplo, diſciplinæ in Hiſpania fuit clariſſimus.

VI. Decem deinde interpoſitis annis, qui Tiberium Gracchum, idem Caium fratrem ejus occupavit furor, tam virtutibus ejus omnibus, quàm huic errori ſimilem, ingenio etiam, eloquentiaque longè præſtantiorem. Qui, cùm ſummâ quiete animi civi-

tatis princeps esse posset, vel vindicandæ fraternæ mortis gratiâ, vel præmuniendæ regalis potentiæ, ejusdem exempli Tribunatum ingressus, longè majora, & acriora repetens, dabat civitatem omnibus Italicis; extendebat eam penè usque Alpes; dividebat agros; vetabat quemquam civem plus quingentis jugeribus habere, quod aliquando lege Liciniâ cautum erat; nova constituebat portoria; novis coloniis replebat provincias; judicia a Senatu transferebat ad Equites; frumentum plebi dare instituerat; nihil immotum, nihil tranquillum, nihil quietum denique in eodem statu relinquebat; quin alterum etiam continuavit Tribunatum. Hunc Lucius Opimius Consul, qui Prætor Fregellas exciderat, persecutus armis, unaque Fulvium Flaccum Consularem, ac triumphalem virum, æquè prava cupientem, quem Caius Gracchus in locum Tiberii fratris Triumvirum nominaverat, eumque socium regalis assumpserat potentiæ, morte afficit. Id unum nefariè ab Opimio proditum, quòd capitis non dicam Gracchi, sed civis Romani pretium se daturum,

idque auro repensurum proposuit. Flaccus, in Aventino armatos ad pugnam ciens, cum filio majore jugulatus est. Gracchus profugiens, cùm jam comprehenderetur ab iis, quos Opimius miserat, cervicem Euporo servo præbuit; qui non segniùs se ipse interemit, quàm domino succurrerat. Quo die singularis Pomponii, equitis Romani, in Gracchum fides fuit: qui more Coclitis, sustentatis in ponte hostibus, ejus gladio se transfixit. Ut Tiberii Gracchi antea corpus, ita Caii, mirâ crudelitate victorum, in Tiberim dejectum est.

VII. Hunc Tiberii Gracchi liberi, Publii Scipionis Africani nepotes, vivâ adhuc matre Corneliâ, Africani filiâ, viri optimis ingeniis malè usi, vitæ, mortisque habuere exitum. Qui si civilem dignitatis concupissent modum, quidquid tumultuando adipisci gestierunt, quietis obtulisset Respublica. Huic atrocitati adjectum scelus unicum: quippe juvenis, specie excellens, nec dum duodevicesimum transgressus annum, immunisque delictorum paternorum, Fulvii Flacci filius, quem

pater legatum de conditionibus miserat, ab Opimio interemptus est. Quem cùm haruspex Tuscus, amicus, flentem in vincula duci vidisset: *Quin tu hoc potiùs*, inquit, *facis?* protinusque illiso capite in postem lapideum januæ carceris, effusoque cerebro, exspiravit; crudelesque mox quæstiones, in amicos, clientesque Gracchorum, habitæ sunt. Sed Opimium, virum alioqui sanctum & gravem, damnatum postea judicio publico, memoriâ ipsius sævitiæ, nulla civilis persecuta est misericordia. Eadem Rutilium, Popilliumque, qui Consules asperrimè in Tiberii Gracchi amicos sævierant, postea judiciorum publicorum meritò oppressit invidia. Rei tantæ parum ad notitiam pertinens interponetur. Hic est Opimius, a quo Consule celeberrimum *Opimiani vini* nomen; quod jam nullum esse, spatio annorum colligi potest; cùm ab eo sint ad te, Marce Vinici, Consulem, anni CLI. Factum Opimii, quòd inimicitiarum quæsita erat ultio, minor secuta auctoritas; & visa ultio, privato odio magis, quàm publicæ vindictæ, data.

VIII. Subinde, Porcio, Marcioque Coss. deducta colonia, *Narbo Marcius*. Mandetur deinde memoriæ severitas judiciorum: quippe Caius Cato Consularis, Marci Catonis nepos, Africani sororis filius, repetundarum ex Macedonia damnatus est, cùm lis ejus quater millibus æstimaretur. Adeò illi viri magis voluntatem peccandi intuebantur, quàm modum; factaque ad consilium dirigebant, & quid, non in quantum admissum foret, æstimabant. Circa eadem tempora M. & C. Metelli fratres uno die triumphaverunt. Non minùs clarum exemplum, & adhuc unicum Fulvii Flacci ejus, qui Capuam ceperat, filiorum; sed alterius in adoptionem dati in collegio Consulum fuit adoptivus, in Acidini Manlii familiam datus. Nam Censura Metellorum, patruelium, non germanorum fratrum fuit: quod solis contigerat Scipionibus. Tum Cimbri & Teutoni transcendere Rhenum, multis mox nostris, suisque cladibus nobiles. Per eadem tempora clarior ejus Minucii, qui porticus, quæ hodieque celebres sunt,

sunt, molitus est, e Scordiscis triumphus fuit.

IX. Eodem tractu temporum nituerunt oratores Scipio Æmilianus, Læliusque, Sergius Galba, duo Gracchi, Caïus Fannius, Carbo Papirius. Nec prætereundus Metellus Numidicus, & Scaurus, & ante omnes Lucius Crassus, & Marcus Antonius. Quorum ætati ingeniisque successere Caius Cæsar Strabo, Publius Sulpitius: namque Mucius juris scientiâ, quàm propriæ eloquentiæ nomine, celebrior fuit. Clara etiam per idem ævi spatium fuere ingenia, in Togatis Afranii, in Tragœdiis Pacuvii atque Accii, usque in Græcorum ingeniorum comparationem evecti, magnumque inter hos ipsos facientis operi suo locum; adeò quidem, ut in illis limæ, in hoc penè plus videatur fuisse sanguinis. Celebre & Lucilii nomen fuit, qui sub Publio Africano, Numantino bello, eques militaverat: quo quidem tempore juvenis adhuc Jugurtha, ac Marius, sub eodem Africano militantes, in iisdem castris didicere quæ postea in contra-

riis facerent. Historiarum auctor jam tum Sisenna erat juvenis, sed opus belli civilis Sullani post aliquot annos ab eo seniore editum est. Vetustior Sisennâ fuit Coelius, æqualis Sisennæ Rutilius, Claudiusque Quadrigarius, & Valerius Antias. Sanè non ignoremus, eadem ætate fuisse Pomponium, sensibus celebrem, verbis rudem, & novitate inventi a se operis commendabilem.

X. Persequamur notam severitatem Censorum, Cassii Longini, Cæpionisque, qui abhinc annos CLV, Lepidum Æmilium Augurem, quòd sex millibus ædes conduxisset, adesse jusserunt. At nunc, si quis tanti habitet, vix ut senator agnoscitur: adeò maturè a rectis in vitia, a vitiis in prava, a pravis in præcipitia pervenitur. Eodem tractu temporum & Domitii ex Arvernis, & Fabii ex Allobrogibus victoria fuit nobilis. Fabio, Paulli nepoti, ex victoria cognomen *Allobrogico* inditum. Notetur Domitiæ familiæ peculiaris quædam, & ut clarissima, ita arctata numero felicitas. Quatuor an-

te hunc, nobilissimæ simplicitatis juvenem, Cn. Domitium, fuere singulis omnino parentibus geniti, sed omnes ad Consulatum, sacerdotiaque, ad triumphi autem penè omnes pervenerunt insignia.

XI. Bellum deinde Jugurthinum gestum est per Quintum Metellum, nulli secundum sæculi sui. Hujus legatus fuit Caius Marius, quem prædiximus, natus Equestri loco, hirtus, atque horridus, vitaque sanctus, quantùm bello optimus, tantùm pace pessimus, immodicus gloriæ, insatiabilis, impotens, semperque inquietus: hic per publicanos, aliosque in Africa negotiantes criminatus *Metelli lentitudinem, trahentis jam in tertium annum bellum, & naturalem Nobilitatis superbiam, morandique in imperiis cupiditatem*, effecit, ut, cùm commeatu petito Romam venisset, Consul crearetur, bellique penè patrati a Metello, qui bis Jugurtham acie fuderat, summa committeretur sibi. Metelli tamen & triumphus fuit clarissimus, & meritum, virtutique cognomen Numidici inditum. Ut

paulò ante, Domitiæ familiæ, ita Cæciliæ notanda claritudo est: quippe intra XII ferme annos hujus temporis Consules fuere Metelli aut Censores, aut triumpharunt ampliùs XII; ut appareat, quemadmodum urbium imperiorumque, ita gentium nunc florere fortunam, nunc senescere, nunc interire.

XII. At Caius Marius Lucium Sullam, jam tunc, ut præcaventibus fatis, copulatum sibi Quæstorem habuit, & per eum missum ad Regem Bocchum, Jugurtha Rege, abhinc annos ferme CXXXVIII, potitus est: designatusque iterum Consul, in Urbem reversus, secundi Consulatûs initio Calend. Jan. eum in triumpho duxit. Effusa, ut prædiximus, immanis vis Germanarum gentium, quibus nomen Cimbris, ac Teutonis erat, cùm Cæpionem, Manliumque Consulem, & ante Carbonem, Silanumque fudissent, fugassentque in Galliis, & exuissent exercitu; Scaurumque & Aurelium Coss. & alios celeberrimi nominis viros trucidassent; Populus Romanus non

alium repellendis tantis hostibus magis idoneum imperatorem, quam Marium, est ratus. Tum multiplicati Consulatus ejus. Tertius in apparatu belli consumptus, quo anno Cn. Domitius Tribunus plebis legem tulit, *ut sacerdotes*, quos antea collegæ sufficiebant, *populus crearet*. Quarto, trans Alpes circa aquas Sextias cum Teutonis conflixit ampliùs CL millibus hostium, priore ac postero die ab eo trucidatis, gensque excisa Teutonum. Quinto, circa Alpes in campis, quibus nomen erat Raudis, ipse Consul, & Proconsul Quintus Lutatius Catulus fortunatissimo decertavere prælio; cæsa, aut capta ampliùs C millia hominum. Hâc victoriâ videtur meruisse Marius, ne ejus nati Rempublicam pœniteret, ac bona malis repensasse. Sextus Consulatus veluti præmium ei meritorum datus. Non tamen hujus Consulatûs fraudetur gloria; quo Servilii Glauciæ, Saturninique Apuleii furorem, continuatis honoribus Rempublicam lacerantium, & gladiis quoque & cæde comitia discutientium, Consul armis compescuit, hominesque exitiabiles in Hostilia curia morte multavit.

XIII. Deinde, interjectis paucis annis, Tribunatum iniit Marcus Livius Drusus, vir nobilissimus, eloquentissimus, sanctissimus, meliore in omnia ingenio, animoque, quàm fortunâ usus. Qui cùm Senatui priscum restituere cuperet decus, & judicia ab Equitibus ad eum transferre ordinem; [quippe, eam potestatem nacti Equites, Gracchanis legibus cùm in multos clarissimos, atque innocentissimos viros sævissent, tum Publium Rutilium, virum non sæculi sui, sed omnis ævi optimum, interrogatum lege repetundarum, maximo cum gemitu civitatis, damnaverant] in iis ipsis, quæ pro Senatu moliebatur, Senatum habuit adversarium, non intelligentem, si qua de plebis commodis ab eo agerentur, veluti inescandæ illiciendæque multitudinis caussa fieri, ut, minoribus perceptis, majora permitteret. Denique ea fortuna Drusi fuit, ut malefacta collegarum, quàm ejus optimè ab ipso cogitata, Senatus probaret magis; & honorem, qui ab eo deferebatur, sperneret; injurias, quæ ab aliis intende-

bantur, æquo animo reciperet; & hujus summæ gloriæ invideret, illorum modicam ferret.

XIV. Tum conversus Drusi animus, quando bene cœpta malè cedebant, ad dandam civitatem Italiæ. Quod cùm moliens revertisset e foro, immensâ illâ & incognitâ, quæ eum semper comitabatur, cinctus multitudine, in atrio domûs suæ cultello percussus, qui affixus lateri ejus relictus est, intra paucas horas decessit. Sed cùm ultimum redderet spiritum, intuens circumstantium mœrentiumque frequentiam, effudit vocem convenientissimam conscientiæ suæ: *Ecquando*, inquit, *propinqui, amicique, similem mei civem habebit Respublica?* Hunc finem clarissimus juvenis vitæ habuit: cujus morum minimè omittatur argumentum. Cùm ædificaret domum in Palatio, in eo loco, ubi est, quæ quondam Ciceronis, mox Censorini fuit, nunc Statilii Sisennæ est, promitteretque ei architectus, *ita se eam ædificaturum, ut libera a conspectu, immunis ab omnibus hominibus esset, neque quisquam in eam*

despicere posset. Tu verò, inquit, *si quid in te artis est, ita compone domum meam, ut quidquid agam ab omnibus perspici possit.*

XV. In legibus Gracchi inter perniciosissima numeraverim, quòd extra Italiam colonias posuit. Id majores [cùm viderent tantò potentiorem Tyro Carthaginem, Massiliam Phocæâ, Syracusas Corintho, Cyzicum ac Byzantium Mileto genitali solo] diligenter vitaverant, ut cives Romanos ad censendum ex provinciis in Italiam revocaverint. Prima autem extra Italiam colonia *Carthago* condita est. Mors Drusi, jam pridem tumescens, bellum excitavit Italicum: quippe Lucio Cæsare, Publio Rutilio Coss. abhinc annos CXX, cùm id malum in universa Italia ab Asculanis ortum esset [quippe Servium Prætorem, Fonteiumque legatum occiderant] ac deinde a Marsis exceptum, in omnes penetrasset regiones; arma adversùs Romanos cepit, quorum ut fortuna atrox, ita caussa fuit justissima: petebant enim eam civitatem, cujus imperium armis tuebantur:

per

per omnes annos, atque omnia bella, duplici numero se militum, equitumque fungi, neque in ejus civitatis jus recipi, quæ per eos in idipsum pervenisset fastigium, per quod homines ejusdem & gentis, & sanguinis, ut externos, alienosque fastidire posset. Id bellum ampliùs CCC millia juventutis Italicæ abstulit. Clarissimi autem imperatores fuerunt Romani eo bello, Cn. Pompeius, Cn. Pompeii Magni pater, Caius Marius, de quo prædiximus, Lucius Sulla, anno ante Præturâ functus, Quintus Metellus Numidici filius, qui meritum cognomen Pii consecutus erat. Quippe expulsum civitate a Lucio Saturnino Tribuno plebis quòd solus in leges ejus jurare noluerat, pietate suâ, auctoritate Senatûs, consensu Reipublicæ, restituit patrem. Nec triumphis honoribusque, quàm aut caussa exsilii, aut exsilio, aut reditu clarior fuit Numidicus.

XVI. Italicorum autem fuerunt celeberrimi duces, Silo Poppædius, Herius Asinius, Insteius Cato, Caius Pontidius, Telesinus Pontius, Marius

Egnatius, Papius Mutilus. Neque ego, verecundiâ domestici sanguinis gloriæ quidquam, dum verum refero, subtraham: quippe multùm Minatii Magii, atavi mei Asculanensis, tribuendum est memoriæ; qui nepos Decii Magii, Campanorum principis, celeberrimi & fidelissimi viri, tantam hoc bello Romanis fidem præstitit, ut cum legione, quam ipse in Hirpinis conscripserat, Herculaneum simul cum Tito Didio caperet, Pompeios cum Lucio Sullâ oppugnaret, Cosamque occuparet, cujus de virtutibus cùm alii, tum maximè, dilucideque Quintus Hortensius in Annalibus suis retulit. Cujus pietati plenam populus Romanus gratiam retulit, ipsum viritim civitate donando, duos filios ejus creando Prætores, cùm seni adhuc crearentur. Tam varia, atque atrox fortuna Italici belli fuit, ut per biennium continuum duo Romani Consules, Rutilius ac deinde Cato Portius ab hostibus occiderentur; exercitus Populi Romani multis in locis funderentur, utque ad saga iretur, diuque in eo habitu maneretur. Caput imperii sui Corfinium legerant, quod

appellarent Italicum. Paulatim deinde recipiendo in civitatem, qui arma aut non ceperant, aut deposuerant maturiùs, vires refectæ sunt; Pompeio Sullâque, & Mario fluentem procumbentemque Rempublicam restituentibus.

XVII. Finito ex maxima parte, nisi quæ Nolani belli manebant reliquiæ, Italico bello [quo quidem Romani victis, afflictisque ipsi exarmati, quàm integris universis civitatem dare maluerunt] Consulatum inierunt Quintus Pompeius, & Lucius Cornelius Sulla, vir qui neque ad finem victoriæ satis laudari, neque post victoriam abunde vituperari potest. Hic natus familiâ nobili, sextus a Cornelio Rufino, qui bello Pyrrhi inter celeberrimos fuerat duces, cùm familiæ ejus claritudo intermissa esset, diù ita se gessit, ut nullam petendi Consulatum cogitationem habere videretur: deindè post Præturam illustratus bello Italico, & ante in Gallia legatione sub Mario, quâ eminentissimos duces hostium fuderat, ex successu animum sumpsit; petensque Consulatum, penè omnium

civium suffragiis factus est, sed eum honorem undequinquagesimo ætatis suæ anno assecutus est.

XVIII. Per ea tempora Mithridates, Ponticus Rex, vir neque silendus neque dicendus sine cura, bello acerrimus, virtute eximius, aliquando fortunâ, semper animo maximus, consiliis dux, miles manu, odio in Romanos Hannibal, occupatâ Asiâ, necatisque in ea omnibus civibus Romanis quos quidem eâdem die atque horâ, redditis civitatibus litteris, ingenti cum pollicitatione præmiorum interimi jusserat, [quo tempore neque fortitudine adversùs Mithridatem, neque fide in Romanos quisquam Rhodiis par fuit. Horum fidem Mitylenæorum perfidia illuminavit, qui Marcum Aquillium, aliosque Mithridati vinctos tradiderunt, quibus libertas, in unius Theophanis gratiam, postea a Pompeio restituta est.] Cùm terribilis Italiæ quoque videretur imminere, sorte obvenit Sullæ Asia provincia. Is egressus urbe, cùm circa Nolam moraretur; [quippe ea urbs pertinacissimè arma retinebat,

exercituque Romano obsidebatur, velut pœniteret ejus fidei, quam omnium sanctissimam, bello præstiterat Punico] Publius Sulpitius, Tribunus plebis, disertus, acer, opibus, gratiâ, amicitiis, vigore ingenii atque animi celeberrimus, cùm antea, rectissimâ voluntate, apud populum maximam quæsisset dignitatem, quasi pigeret eum virtutum suarum, & bene consulta ei malè cederent, subitò pravus & præceps, Caio Mario, post LXX annum omnia imperia, & omnes provincias concupiscenti addixit, legemque ad populum tulit, quâ Sullæ imperium abrogaretur, Caio Mario bellum decerneretur Mithridaticum, aliasque leges perniciosas, & exitiabiles, neque tolerandas liberæ civitati tulit: quin etiam Quinti Pompeii Consulis filium, eundemque Sullæ generum, per emissarios factionis suæ interfecit.

XIX. Tum Sulla, contracto exercitu, ad Urbem rediit, eamque armis occupavit; XII auctores novarum pessimarumque rerum, inter quos Marium cùm filio, & Publio Sulpitio,

Urbe exturbavit, ac lege latâ exſules fecit. Sulpitium etiam aſſecuti equites, in Laurentinis paludibus jugulavere; caputque ejus erectum, & oſtentatum pro roſtris, velut omen imminentis proſcriptionis fuit. Marius poſt ſextum Conſulatum, annoque ſeptuageſimo, nudus ac limo obrutus, oculis tantummodò ac naribus eminentibus extractus arundineto, circa paludem Maricæ, in quam ſe, fugiens conſectantes Sullæ equites, abdiderat, injecto in collum loro, in carcerem Minturnenſium, juſſu Duumviri, perductus eſt. Ad quem interficiendum miſſus cum gladio ſervus publicus, natione Germanus, qui fortè ab imperatore eo bello Cimbrico captus erat, ut agnovit Marium, magno ejulatu, expromenti indignationem caſûs tanti viri, abjecto gladio profugit e carcere. Tum cives, ab hoſte, miſereri paulò ante principis viri, docti, inſtructum eum viatico, collataque veſte in navem impoſuerunt. At ille aſſecutus circa Ænariam filium, curſum in Africam direxit; inopemque vitam in tugurio ruinarum Carthaginenſium toleravit: cùm Marius aſpiciens Car-

thaginem, illa intuens Marium, alter alteri possent esse solatio.

XX. Hoc primùm anno, sanguine Consulis Romani, militis imbutæ manus sunt: quippe Pompeius collega Sullæ, ab exercitu Cneii Pompeii proconsulis seditione, sed quam dux creaverat, interfectus est. Non erat Mario, Sulpitioque Cinna temperatior: itaque cum ita civitas Italiæ data esset, ut in octo tribus contribuerentur novi cives; ne potentia eorum & multitudo veterum civium dignitatem frangeret, plusque possent recepti in beneficium, quàm auctores beneficii; Cinna in omnibus tribubus eos se distributurum pollicitus est. Quo nomine ingentem totius Italiæ frequentiam in Urbem acciverat: e qua pulsus collegæ optimatiumque viribus, cùm in Campaniam tenderet, ex auctoritate Senatûs, Consulatus ei abrogatus est, suffectusque in ejus locum Lucius Cornelius Merula flamen Dialis. Hæc injuria homine, quàm exemplo, dignior fuit. Tum Cinna, corruptis primò centurionibus ac tribunis, mox etiam, spe largitionis,

militibus, ab eo exercitu qui circa Nolam erat, receptus est. Is cùm exercitus in verba ejus jurasset, retinens insignia Consulatûs, patriæ bellum intulit; fretus ingenti numero novorum civium, e quorum delectu trecentas ampliùs cohortes conscripserat, ac triginta legionum instar impleverat. Opus erat partibus, auctoritate, gratiâ; cujus augendæ Caium Marium cum filio de exsilio revocavit, quique cum iis pulsi erant.

XXI. Dum bellum autem infert patriæ Cinna, Cn. Pompeius Magni pater, [cujus præclarâ operâ bello Marsico præcipuè circa Picenum agrum, ut præscripsimus, usa erat Respublica, quique Asculum ceperat, circa quam urbem, cùm in multis aliis regionibus exercitus dispersi forent, quinque & septuaginta millia civium Romanorum, ampliùs sexaginta mille Italicorum unâ die conflixerant,] frustratus spe continuandi Consulatûs, ita se dubium mediumque partibus præstitit, ut omnia ex proprio usu agere, temporibusque insidiari videretur, & huc atque illuc,

unde ſpes major affulſiſſet potentiæ, ſe, exercitumque deflecteret: ſed ad ultimum magno atrocique prœlio cum Cinna conflixit. Cujus commiſſi patratique belli ſub ipſis mœnibus, ſociiſque urbis Romanæ pugnantibus, ſpectantibuſque, quàm fuerit eventus exitiabilis, vix verbis exprimi poteſt. Poſt hoc, cùm utrumque exercitum, velut parum bello exhauſtum, laceraret peſtilentia, Cn. Pompeius deceſſit: cujus interitus voluptas, amiſſorum aut gladio, aut morbo civium penè damno repenſata eſt; populuſque Romanus, quam vivo iracundiam debuerat, in corpus mortui contulit. Seu duæ, ſeu tres Pompeiorum fuere familiæ; primus ejus nominis, ante annos ferè centum ſexaginta & octo, Quintus Pompeius cum Cn. Servilio Conſul fuit. Cinna & Marius, haud incruentis utrinque certaminibus editis, Urbem occupaverunt; ſed prior ingreſſus Cinna de recipiendo Mario legem tulit.

XXII. Mox Caius Marius, peſtifero civibus ſuis reditu intravit mœnia. Nihil illâ victoriâ fuiſſet crudelius, niſi

mox Sullana esset secuta : neque licentiâ in mediocres sævitum, sed excellissimi quique eminentissimæ civitatis viri variis suppliciorum generibus affecti. In iis Consul Octavius, vir lenissimi animi, jussu Cinnæ interfectus est. Merula autem, qui se sub adventum Cinnæ Consulatu abdicaverat, incisis venis, superfusoque altaribus sanguine, quos sæpe pro salute Reipublicæ flamen Dialis precatus erat Deos, eos in exsecrationem Cinnæ partiumque ejus tum precatus, optimè de Republica meritum spiritum reddidit. Marcus Antonius princeps civitatis, atque eloquentiæ, gladiis militum, quos ipsos facundiâ suâ moratus erat, jussu Marii Cinnæque confossus est. Quintus Lutatius Catulus, & aliarum virtutum, & belli Cimbrici gloriâ, quæ illi cum Mario communis fuerat, celeberrimus, cùm ad mortem conquireretur, conclusit se loco nuper calce arenaque perpolito, illatoque igni, qui vim odoris excitaret, simul exitiali hausto spiritu, simul incluso suo, mortem magis voto, quàm arbitrio inimicorum, obiit. Omnia erant præcipitia

in Republica, nec tamen adhuc quisquam inveniebatur qui bona civis Romani aut donare auderet, aut petere sustineret. Postea id quoque accessit, ut sævitiæ caussam avaritia præberet, & modus culpæ ex pecuniæ modo constitueretur; & qui fuisset locuples, fieret nocens, sui quisque periculi merces foret; nec quidquam videretur turpe, quod esset quæstuosum.

XXIII. Secundum deinde Consulatum Cinna, & septimum Marius, in priorum dedecus, iniit: cujus initio, morbo oppressus decessit, vir in bello hostibus, in otio civibus infestissimus, quietisque impatientissimus. In hujus locum suffectus Valerius Flaccus turpissimæ legis auctor, quâ *creditoribus quadrantem solvi* jusserat: cujus facti merita eum pœna intra biennium consecuta est. Dominante in Italia Cinna major pars nobilitatis ad Sullam in Achaiam, ac deinde post in Asiam, perfugit. Sulla interim, cum Mithridatis præfectis, circa Athenas Bœotiamque & Macedoniam ita dimicavit, ut & Athenas reciperet, & plurimo circa

multiplices Piræei portus munitiones labore expleto, ampliùs CC millia hostium interficeret, nec minùs multa caperet. Si quis hoc rebellandi tempus, quo Athenæ oppugnatæ a Sulla sunt, imputat Atheniensibus, nimirum veri, vetustatisque ignarus est: adeò enim certa Atheniensium in Romanos fides fuit, ut semper & in omni re quidquid *sincerâ fide* gereretur, id Romani *Atticâ* fieri prædicarent. Ceterùm tum oppressi Mithridatis armis homines miserrimæ conditionis, cùm ab inimicis tenerentur, oppugnabantur ab amicis; & animos extra mœnia, corpora necessitati servientes intra muros habebant. Transgressus deinde in Asiam Sulla, parentem ante omnia, supplicemque Mithridatem invenit; quem multatum pecuniâ ac parte navium, Asiâ, omnibusque aliis provinciis, quas armis occupaverat, decedere coëgit, captivos recepit, in perfugas noxiosque animadvertit, paternis, id est Pontinis, finibus contentum esse jussit.

XXIV. Caius Flavius Fimbria, qui

præfectus equitum ante adventum Sullæ, Valerium Flaccum Consularem virum interfecerat, exercituque occupato Imperator appellatus, fortè Mithridatem pepulerat prælio, sub adventu Sullæ ipse se interemit; adolescens, quæ pessimè ausus erat, fortiter executus. Eodem anno Publius Lænas Tribunus plebis Sextum Lucilium, qui priore anno Tribunus plebis fuerat, saxo Tarpeio dejecit; & cùm collegæ ejus, quibus diem dixerat, metu ad Sullam profugissent, aqua ignique iis interdixit. Tum Sulla, compositis transmarinis rebus, cùm ad eum, primum omnium Romanorum, legati Parthorum venissent, & in iis quidam Magi ex notis corporis respondissent, *cœlestem ejus vitam & memoriam futuram*, revectus in Italiam, haud plura quàm triginta armatorum millia adversùm CC millia ampliùs hostium exposuit Brundisii. Vix quidquam in Sullæ operibus clarius dixerim, quàm quòd, cùm per triennium Cinnanæ Marianæque partes Italiam obsiderent, neque illaturum se bellum iis dissimulavit, nec, quod erat in manibus, omisit,

existimavitque, ante frangendum hostem, quàm ulciscendum civem; repulsoque externo metu, ubi quod alienum esset vicisset, superaret quod erat domesticum. Ante adventum Lucii Sullæ, Cinna seditione ortâ ab exercitu interemptus est; vir dignior, qui arbitrio victorum moreretur, quàm iracundiâ militum: de quo verè dici potest, ausum eum quæ nemo auderet bonus perfecisse, quæ a nullo nisi fortissimo perfici possent; & fuisse eum in consultando temerarium, in exsequendo virum. Carbo, nullo suffecto collega, solus toto anno Consul fuit.

XXV. Putares Sullam venisse in Italiam non belli vindicem, sed pacis auctorem: tantâ cum quiete exercitum per Calabriam Apuliamque, cum singulari cura frugum, agrorum, hominum, urbium, perduxit in Campaniam, tentavitque justis legibus & æquis conditionibus bellum componere: sed iis, quibus & pessima & immodica cupiditas erat, non poterat pax placere. Crescebat interim in dies Sullæ exercitus, confluentibus ad eum optimo

quoque & saniſſimo. Felici deinde circà Capuam eventu Scipionem Norbanumque Consules superat: quorum Norbanus acie victus; Scipio ab exercitu suo desertus ac proditus, inviolatus a Sulla dimiſſus eſt. Adeò enim Sulla diſſimilis fuit bellator ac victor, ut dum vicit, juſtiſſimo lenior, poſt victoriam audito fuerit crudelior: nam & Consulem, ut prædiximus, exarmatumque Sertorium, proh quanti mox belli facem! multos alios, potitus eorum, dimiſit incolumes; credo, ut in eodem homine duplicis ac diverſiſſimi animi conſpiceretur exemplum. Poſt victoriam, quâ deſcendens montem Tifata cum Caio Norbano concurrerat, grates Dianæ, cujus numini regio illa ſacrata eſt, ſolvit; aquas ſalubritate, medendiſque corporibus nobiles, & agros omnes addixit Deæ. Hujus gratæ religionis memoriam inſcriptio, templi affixa poſti, hodieque teſtatur ærea tabula.

XXVI. Indè Conſules Carbo tertiùm, Caius Marius ſepties Conſulis filius, annos natus XXVI, vir animi

magis, quàm ævi paterni, multa fortiterque molitus, neque usquam inferior nomine Consulis; apud Sacriportum pulsus a Sulla acie, Præneste, quod ante naturâ munitum præsidiis firmaverat, se, exercitumque contulit. Ne quid unquam malis publicis deesset, in qua civitate semper virtutibus certatum erat, certabatur sceleribus; optimusque sibi videbatur, qui fuerat pessimus. Quippe dum ad Sacriportum dimicatur, Damasippus Prætor Domitium, Scævolam etiam Pontificem maximum, & divini humanique juris auctorem celeberrimum, & Caium Carbonem prætorium, Consulis fratrem, & Antistium ædilitium, velut faventes Sullæ partibus, in curia Hostilia trucidavit. Non perdat nobilissimi facti gloriam Calpurnia, Bestiæ filia, uxor Antistii, quæ jugulato, ut prædiximus, viro, gladio se ipsam transfixit. Quantùm hujus gloriæ famæque accessit! nunc virtute eminet, patriâ latet.

XXVII. At Pontius Telesinus dux Samnitium, vir domi bellique fortissimus,

mus, penitusque Romano nomini infestissimus, contractis circiter quadraginta millibus fortissimæ pertinacissimæque in retinendis armis juventutis; Carbone & Mario Consulibus, abhinc annos CXI, Calendis Novembribus, ita ad portam Collinam cum Sulla dimicavit, ut ad summum discrimen & eum & Rempublicam perduceret. Quæ non majus periculum adiit, Hannibalis intra tertium milliarium castra conspicata, quàm eo die, quo circumvolans ordines exercitûs sui Telesinus, dictitansque *adesse Romanis ultimum diem*, vociferabatur *eruendam delendamque Urbem*; adjiciens, *nunquam defuturos raptores Italicæ libertatis lupos, nisi silva, in quam refugere solerent, esset excisa.* Post primam demum horam noctis & Romana acies respiravit, & hostium cessit. Telesinus postera die semianimis repertus est, victoris magis quàm morientis vultum præferens; cujus abscissum caput ferri gestarique circa Præneste Sulla jussit. Tum demum desperatis rebus suis Caius Marius adolescens, per cuniculos, qui miro opere fabricati in diversas agrorum partes fe-

runt, conatus erumpere, cùm foramine e terra emersisset, a dispositis in idipsum interemptus est. Sunt, qui suâ manu, sunt qui concurrentem mutuis ictibus cum minore fratre Telesino, unà obsesso & erumpente, occubuisse prodiderunt. Utcunque cecidit, tanta patris imagine non obscuratur ejus memoria; de quo juvene quid existimaverit Sulla in promptu est: occiso enim demum eo, felicis nomen assumpsit, quod quidem usurpasset justissimè, si eundem & vincendi & vivendi finem habuisset. Oppugnationi autem Prænestis ac Marii præfuerat Ofella Lucretius, qui cùm ante Marianarum fuisset partium, prætor ad Sullam transfugerat. Felicitatem diei, quo Samnitium Telesinique pulsus est exercitus, Sulla perpetuâ ludorum Circensium honoravit memoriâ, qui singulis annis sub nomine Sullanæ victoriæ celebrantur.

XXVIII. Paulò antequam Sulla ad Sacriportum dimicaret, magnificis præliis partium ejus viri hostium exercitum fuderant: duo Servilii apud Clusium, Metellus pius apud Faventiam, Mar-

cus Lucullus circa Fidentiam. Videbantur finita belli civilis mala, cùm Sullæ crudelitate aucta sunt: quippe Dictator creatus, [cujus honoris usurpatio per annos CXX intermissa: Nam proximus post annum quàm Hannibal Italiâ excesserat: ut appareat populum Romanum usum Dictatoris non tam desiderasse, quàm timuisse] potestate imperii, quo priores ad vindicandam maximis periculis Rempublicam usi fuerant, immodicæ crudelitatis licentiâ abusus est. Primus ille, & utinam ultimus! exemplum proscriptionis invenit, ut, in qua civitate petulantis convicii judicium histrioni ex albo redditur, in ea jugulati civis Romani publicè constitueretur auctoramentum, plurimumque haberet, qui plurimos interemisset; neque occisi hostis, quàm civis, uberius foret præmium; fieretque quisque merces mortis suæ. Nec tamen in eos, qui contra arma tulerant, sed in multos insontes sævitum. Adjectum etiam, *ut bona proscriptorum venirent; exclusique paternis opibus liberi, etiam petendorum honorum jure prohiberentur*; *simulque*, quod indignis-

ſimum eſt, *Senatorum filii & onera ordinis ſuſtinerent, & jura perderent.*

XXIX. Sub adventum in Italiam Lucii Sullæ, Cn. Pompeius, ejus Cn. Pompeii filius quem magnificentiſſimas res in Conſulatu geſſiſſe bello Marſico prædiximus, XXIII annos natus, abhinc annos CXIII, privatis ut opibus, ita conſiliis magna auſus, magnificeque conata exſecutus, ad vindicandam, reſtituendamque dignitatem patriæ, firmum ex agro Piceno, qui totus paternis ejus clientelis refertus erat, contraxit exercitum. Cujus viri magnitudo multorum voluminum inſtar exigit; ſed operis modus paucis eam narrare jubet. Fuit hic genitus matre Luciliâ, ſtirpis Senatoriæ, formâ excellens, non eâ, quâ flos commendatur ætatis, ſed ex dignitate conſtanti, quæ in illam conveniens amplitudinem, fortunam quoque ejus ad ultimum vitæ comitata eſt diem. Innocentiâ eximius, ſanctitate præcipuus, eloquentiâ medius; potentiæ, quæ honoris cauſſâ ad eum deferretur, non ut ab eo occuparetur, cupidiſſimus; dux bello peritiſſimus; ci-

vis in toga [nisi ubi vereretur ne quem haberet parem] modestissimus ; amicitiarum tenax, in offensis exorabilis, in reconcilianda gratia fidelissimus, in accipienda satisfactione facillimus ; potentiâ suâ nunquam, aut rarò, ad impotentiam usus, penè omnium vitiorum expers, nisi numeraretur inter maxima in civitate libera dominaque gentium, indignari, cùm omnes cives jure haberet pares, quemquam æqualem dignitate conspicere. Hic a toga virili assuetus commilitio prudentissimi ducis parentis sui, bonum & capax recta discendi ingenium singulari rerum militarium prudentiâ excoluit, ut a Sertorio Metellus laudaretur magis, Pompeius timeretur validiùs.

XXX. Tum Marcus Perpenna Prætorius e proscriptis, gentis clarioris quàm animi, Sertorium inter cœnam Oscæ interemit ; Romanisque certam victoriam, partibus suis excidium, sibi turpissimam mortem pessimo auctoravit facinore. Metellus & Pompeius ex Hispanis triumpharunt ; sed Pompeius hoc quoque triumpho adhuc Eques Ro-

manus, ante diem quàm Consulatum iniret, curru Urbem invectus est. Quem virum quis non miretur, per tot extraordinaria imperia in summum fastigium vectum, iniquo animo tulisse, Caii Cæsaris in altero Consulatu petendo Senatum Populumque Romanum rationem habere? Adeò familiare est hominibus, omnia sibi ignoscere, nihil aliis remittere, & invidiam rerum non ad caussam, sed ad voluntatem personasque dirigere. Hoc Consulatu Pompeius Tribunitiam potestatem restituit, cujus Sulla imaginem sine re reliquerat. Dum Sertorianum bellum in Hispania geritur, LXIV fugitivi e ludo gladiatorio Capuâ profugientes, duce Spartaco, raptis ex ea urbe gladiis, primò Vesuvium montem petiere; mox crescente in dies multitudine gravibus variisque casibus affecere Italiam. Quorum numerus in tantum adolevit, ut, quâ ultimò dimicavere acie, quadraginta millia hominum se Romano exercitui opposuerint. Hujus patrati gloria penes Marcum Crassum fuit, mox Romanorum omnium principem.

XXXI. Converterat Cn. Pompeii persona totum in se terrarum orbem, & per omnia major evehebatur: qui cùm Consul perquam laudabiliter jurasset, *se in nullam provinciam ex eo magistratu iturum*, idque servasset, post biennium Aulus Gabinius Tribunus legem tulit, ut, cùm belli more non latrociniorum orbem classibus jam, non furtivis expeditionibus, Piratæ terrerent, quasdam etiam Italiæ urbes diripuissent, Cn. Pompeius ad eos opprimendos mitteretur, essetque ei imperium æquum in omnibus provinciis cum Proconsulibus usque ad quinquagesimum milliarium a mari. Quo Senatûs-Consulto penè totius terrarum orbis imperium uni viro deferebatur: sed tamen idem hoc ante biennium in Marci Antonii Prætura decretum erat. Sed interdum persona, ut exemplo nocet, ita invidiam auget aut levat. In Antonio homines æquo animo passi erant. Rarò enim invidetur eorum honoribus, quorum vis non timetur; contra in iis homines extraordinaria reformidant, qui ea suo arbitrio aut deposituri, aut

retenturi videntur, & modum in voluntate habent. Dissuadebant optimates, sed consilia impetu victa sunt.

Digna est memoria Quinti Catuli cùm auctoritas tum verecundia: qui cùm dissuadens legem in concione dixisset, *esse quidem præclarum virum Cn. Pompeium, sed nimium jam liberæ Reipublicæ, neque omnia in uno reponenda*: adjecissetque, *si quid huic acciderit, quem in ejus locum substituetis?* succlamavit universa concio, *te, Quinte Catule*. Tum ille victus consensu omnium, & tam honorifico civitatis testimonio, e concione discessit. Hîc hominis verecundiam, populi justitiam mirari libet: hujus, quòd non ultra contendit; plebis, quòd dissuadentem & adversarium voluntatis suæ vero testimonio fraudare noluit.

XXXII. Per idem tempus Aurelius Cotta judicandi munus, quod Caius Gracchus ereptum Senatui ad Equites, Sulla ab illis ad Senatum transtulerant, æqualiter inter utrumque ordinem partitus est; & Otho Roscius lege suâ Equitibus

Equitibus in theatro loca restituit. At Cn. Pompeius, multis & præclaris viris in id bellum assumptis, descriptoque in omnes recessus maris præsidio navium, brevi inexsuperabili manu terrarum orbem liberavit, prædonesque per multa prælia multis locis victos, circa Ciliciam classe aggressus, fudit ac fugavit; & quo maturiùs bellum tam latè diffusum conficeret, reliquias eorum contractas, in urbibus, remotoque a mari loco, in certa sede constituit. Sunt qui hunc carpant, sed quamquam in auctore sat rationis est, tamen ratio quemlibet magnum auctorem faceret: datâ enim facultate sine rapto vivendi, rapinis arcuit.

XXXIII. Cùm esset in fine bellum Piraticum, & lucius Lucullus, [qui ante septem annos ex Consulatu sortitus Asiam, Mithridati oppositus erat, magnasque ac memorabiles res ibi gesserat, Mithridatem sæpe multis locis fuderat, egregiâ Cyzicum liberarat victoriâ, Tigranem Regum maximum in Armenia vicerat, ultimamque bello manum penè magis noluerat imponere

quàm non potuerat ; qui alioqui per omnia laudabilis & bello penè invictus, pecuniæ debellabatur cupiditate] idem bellum adhuc administraret ; Manilius Tribunus plebis, semper venalis & alienæ minister potentiæ, legem tulit, *ut bellum Mithridaticum per Cn. Pompeium administraretur*. Accepta ea, magnisque certatum inter Imperatores jurgiis, cùm Pompeius Lucullo infamiam pecuniæ, Lucullus Pompeio interminatam cupiditatem objiceret imperii ; neuterque ab eo quod arguebatur mendacii argui posset. Nam neque Pompeius, ut primùm ad Rempublicam aggressus est, quemquam animo parem tulit ; & in quibus rebus primus esse deberet, solus esse cupiebat. Neque eo viro quisquam aut alia omnia minùs, aut gloriam magis concupiit. In appetendis honoribus immodicus, in gerendis verecundissimus, ut qui eos libentissimè iniret, ita finiret æquo animo ; &, quod cupisset arbitrio suo sumere, alieno deponeret. Et Lucullus, summus alioqui vir, profusæ hujus in ædificiis, convictibusque, & apparatibus luxuriæ primus auctor fuit : quem ob

injectas moles mari, & receptum suffossis montibus in terras mare, haud infacetè Magnus Pompeius *Xerxem togatum* vocare assueverat.

XXXIV. Per id tempus a Quinto Metello Creta insula in populi Romani potestatem redacta est, quæ ducibus Panare & Lasthene, XXIV millibus juvenum coactis, velocitate pernicibus, armorum laborumque patientissimis, sagittarum usu celeberrimis, per triennium Romanos exercitus fatigaverat. Ne ab hujus quidem usurâ gloriæ temperavit animum Cn. Pompeius, quin victoriæ partem conaretur vindicare. Sed & Luculli & Metelli triumphum cùm ipsorum singularis virtus, tum etiam invidia Pompeii apud optimum quemque fecit favorabilem. Per hæc tempora Marcus Cicero, qui omnia incrementa sua sibi debuit, vir novitatis nobilissimæ, & ut vitâ clarus ita ingenio maximus; qui effecit, ne quorum arma viceramus, eorum ingenio vinceremur; Consul, Sergii Catilinæ, Lentulique, & Cethegi, & aliorum utriusque ordinis virorum conjuratio-

nem singulari virtute, constantiâ, vigiliâ, curaque aperuit. Catilina metu Consularis imperii pulsus est; Lentulus Consularis, & Prætor iterum, Cethegusque, & alii clari nominis viri, auctore Senatu, jussu Consulis, in carcere necati sunt.

XXXV. Ille Senatûs dies, quo hæc acta sunt, virtutem Marci Catonis tam multis in rebus conspicuam atque prænitentem altissimè illuminavit. Hic genitus proavo Marco Catone, principe illo familiæ Portiæ, homo virtuti simillimus, & per omnia ingenio Diis quàm hominibus propior; qui nunquam rectè fecit ut facere videretur, sed quia aliter facere non poterat, cuique id solum visum est rationem habere quod haberet justitiam; omnibus humanis vitiis immunis, semper fortunam in sua potestate habuit. Hic Tribunus plebis designatus, adhuc admodum adolescens, cùm alii suaderent, *ut per municipia Lentulus conjuratique custodirentur*, penè inter ultimos interrogatus sententiam, tantâ vi animi atque ingenii invectus est in conjurationem, ut

ardore oris orationem omnium, lenitatem ſuadentium ſocietate conſilii, ſuſpectam fecerit. Sic impendentia ex ruinis incendiiſque Urbis, & commutatione ſtatûs publici, pericula expoſuit, ita Conſulis virtutem amplificavit, ut univerſus Senatus in ejus ſententiam tranſiret, animadvertendumque in eos, quos prædiximus, cenſeret; majorque pars ordinis ejus Catonem proſequerentur domum. At Catilina non ſegniùs vota obiit, quàm ſceleris conandi conſilia inierat: quippe fortiſſimè dimicans, quem ſpiritum ſupplicio debuerat, prælio reddidit.

XXXVI. Conſulatui Ciceronis non mediocre adjecit decus natus eo anno Divus Auguſtus, abhinc annos LXXXII; omnibus omnium gentium viris magnitudine ſuâ inducturus caliginem. Jam penè ſupervacaneum videri poteſt, eminentium ingeniorum notare tempora. Quis enim ignorat diremptos gradibus ætatis floruiſſe hoc tempore Ciceronem, Hortenſium, unaque Craſſum, Catonem, Sulpitium, moxque Brutum, Calidium, Cœlium,

Calvum, & proximum Ciceroni Cæsarem; eorumque velut alumnos Corvinum ac Pollionem Asinium, æmulumque Thucydidis Sallustium; auctoresque carminum Varronem ac Lucretium, neque ullo in suspecti operis sui carmine minorem Catullum. Penè stulta est inhærentium oculis ingeniorum enumeratio, inter quæ maximè nostri ævi eminent princeps carminum Virgilius, Rabiriusque, & consecutus Sallustium Titus Livius, Tibullusque, & Naso perfectissimi in forma operis sui. Nam vivorum ut magna admiratio, ita censura difficilis est.

XXXVII. Dum hæc in Urbe Italiaque geruntur, Cn. Pompeius memorabile adversùs Mithridatem, qui post Luculli profectionem magnas novi exercitûs vires reparaverat, bellum gessit. At Rex fusus, fugatusque, & omnibus exutus copiis, Armeniam Tigranemque generum petit, Regem ejus temporis, nisi quia Luculli armis erat infractus, potentissimum. Simul itaque duos persecutus Pompeius, intravit Armeniam. Prior filius Tigranis, sed

difcors patris, pervenit ad Pompeium; mox ipfe fupplex & præfens, fe regnumque ditioni ejus permifit, præfatus, *neminem alium, neque Romanum, neque ullius gentis virum, futurum fuiſſe, cujus ſe ſocietati commiſſurus foret, quàm Cn. Pompeium: proinde omnem ſibi vel adverſam, vel ſecundam, cujus auctor ille eſſet, fortunam tolerabilem futuram: non eſſe turpe, ab eo vinci, quem vincere eſſet nefas: neque ei inhoneſtè aliquem ſubmitti, quem fortuna ſuper omnes extuliſſet.* Servatus Regi honos imperii, fed multato ingenti pecuniâ; quæ omnis, ficuti Pompeio moris erat, redacta in Quæftoris poteftatem, ac publicis defcripta litteris. Syria, aliæque, quas occupaverat, provinciæ ereptæ, & aliæ reftitutæ populo Romano; aliæ tum primùm in ejus poteftatem redactæ, ut Syria, quæ tum primùm facta eft ftipendiaria. Finis imperii Regis terminatus Armeniâ.

XXXVIII. Haud abfurdum videtur propofiti operis regulæ, paucis percurrere, quæ cujufque ductu gens, ac natio redacta in formulam provinciæ,

ſtipendia pacta ſit ; ut quæ faciliùs , quàm partibus , ſimul univerſa conſpici poſſint. Primus in Siciliam trajecit exercitum Conſul Claudius , & provinciam eam poſt annos fermè LII , captis Syracuſis , fecit Marcellus Claudius. Primus Africam Regulus , nono fermè anno primi Punici belli ; ſed poſt CCIV annos Publius Scipio Æmilianus , erutâ Carthagine , abhinc annos CLXXVII , Africam in formulam redegit provinciæ. Sardinia inter primum , & ſecundum bellum Punicum , ductu Titi Manlii Conſulis , certum recepit imperii jugum. Immane bellicæ civitatis argumentum , quod ſemel ſub Regibus , iterum hoc Tito Manlio Conſule , tertiò Auguſto principe , certæ pacis argumentum Janus Geminus clauſus dedit. In Hiſpanias primi omnium duxere exercitus Cn. & Publius Scipiones initio ſecundi belli Punici , abhinc annos CCL ; indè variè poſſeſſa , & ſæpe amiſſa partibus , univerſa ductu Auguſti facta ſtipendiaria eſt. Macedoniam Paullus , Mummius Achaiam , Fulvius nobilior ſubegit Ætoliam : Aſiam Lucius Scipio , Afri-

cani frater, eripuit Antiocho; ſed beneficio Senatûs Populique Romani, mox ab Attalis poſſeſſam Regibus, Marcus Perpenna, capto Ariſtonico, fecit tributariam. Cypro deviƈtâ, nullis aſſignanda gloria eſt: quippe Senatuſconſulto, miniſterio Catonis, Regis morte, quam ille conſcientiâ acciverat, faƈta provincia eſt. Creta, Metelli duƈtu, longiſſimæ libertatis fine multata: at Syria, Pontuſque Cn. Pompeii virtutis monumenta ſunt.

XXXIX. Gallias primùm, Domitio & Fabio nepote Paulli, qui Allobrogicus vocatus eſt, intratas cum exercitu, magnâ mox clade noſtrâ ſæpe & affeƈtavimus, & amiſimus. Sed fulgentiſſimum Caii Cæſaris opus in iis conſpicitur; quippe, ejus duƈtu, auſpiciiſque infraƈtæ, penè idem quod totus terrarum orbis, ignavum conferunt ſtipendium. Ab eodem fraƈta Numidia. Ciliciam perdomuit Servilius Iſauricus; &, poſt bellum Antiochinum, Vulſo Manlius Gallo-Græciam. Bithynia, ut prædiximus, teſtamento Nicomedis reliƈta hereditaria. Divus Auguſ-

tus præter Hispanias, aliasque gentes, quarum titulis forum ejus prænitet, penè idem, factâ Ægypto stipendiariâ, quantum pater ejus Galliâ, in ærarium reditûs contulit. At Tiberius Cæsar, quam certam Hispanis parendi confessionem extorserat parens, Illyriis, Dalmatisque extorsit. Rhætiam autem, & Vindelicos ac Noricos, Pannoniamque, & Scordiscos novas imperio nostro subjunxit provincias. Ut has armis, ita auctoritate Cappadociam populo Romano fecit stipendiariam. Sed revertamur ad ordinem.

XL. Secuta deinde Cn. Pompeii militia, gloriæ, laborisne majoris incertum est. Penetratæ cum victoria Media, Albania, Iberia, ac deinde flexum agmen ad eas nationes, quæ dextra, atque intima Ponti incolunt, Colchos, Heniochosque, & Achæos; &, oppressus auspiciis Pompeii, insidiis filii Pharnacis, Mithridates, ultimus omnium juris sui Regum, præter Parthicos. Tum victor omnium, quas adierat, gentium Pompeius, suoque & civium voto major, & per omnia fortu-

nam hominis egressus, revertit in Italiam. Cujus reditum favorabilem opinio fecerat: quippe plerique, non sine exercitu venturum in Urbem affirmabant, & libertati publicæ statuturum arbitrio suo modum. Quò magis hoc homines timuerant, eò gratior civilis tanti imperatoris reditus fuit: omni quippe Brundisii dimisso exercitu, nihil præter nomen imperatoris retinens, cum privato comitatu, quem semper illi vacare moris fuit, in Urbem rediit, magnificentissimumque de tot Regibus per biduum egit triumphum, longeque majorem omni ante se illatâ pecuniâ in ærarium, præterquam Capitolio ex manubiis intulit. Absente Cn. Pompeio, Titus Ampius & Titus Labienus Tribuni plebis legem tulerant, ut in ludis Circensibus coronâ aureâ, & omni cultu triumphantium uteretur, scenicis autem prætextâ coronaque laureâ. Id ille non plus quàm semel (& hoc sanè nimium fuit) usurpare sustinuit. Hujus viri fastigium tantis auctibus fortuna extulit, ut primùm ex Africa, iterum ex Europa, tertiò ex Asia triumpharet; & quot partes terrarum orbis

ſunt, totidem faceret monumenta victoriæ ſuæ. Nunquam eminentia inviâ carent. Itaque & Lucullus, memor tamen acceptæ injuriæ, & Metellus Creticus, non injuſtè querens (quippe ornamentum triumphi ejus, captivos duces Pompeius ſubduxerat) & cum iis pars optimatium refragabatur, ne aut promiſſa civitatibus a Pompeio, aut benè meritis præmia ad arbitrium ejus perſolverentur.

XLI. Secutus deinde eſt Conſulatus Caii Cæſaris, qui mihi ſcribenti manum, quamvis feſtinantem, in ſe morari cogit. Hic nobiliſſimâ Juliorum genitus familiâ, & quod inter omnes antiquiſſimos conſtabat, ab Anchiſe ac Venere deducens genus, formâ omnium civium excellentiſſimus, vigore animi acerrimus, munificentiæ effuſiſſimus, animo ſuper humanam & naturam & fidem evectus; magnitudine cogitationum, celeritate bellandi, patientiâ periculorum, Magno illi Alexandro, ſed ſobrio, neque iracundo ſimillimus; qui denique ſemper & ſomno & cibo in vitam non in voluptatem uteretur. Cùm

fuiſſet. Caio Mario ſanguine conjunctiſſimus, atque idem Cinnæ gener, cujus filiam ut repudiaret nullo motu compelli potuit: cùm Marcus Piſo Conſularis Anniam, quæ Cinnæ uxor fuerat, in Sullæ dimiſiſſet gratiam, habuiſſetque ferè XVIII annos, eo tempore quo Sulla rerum potitus eſt; magis miniſtris Sullæ adjutoribuſque partium, quàm ipſo, conquirentibus eum ad necem, mutatâ veſte, diſſimilemque fortunæ ſuæ indutus habitum, nocte Urbe elapſus eſt. Idem poſtea admodum juvenis, cùm a Piratis captus eſſet, ita per omne ſpatium quo ab eis retentus eſt, apud eos ſe geſſit, ut pariter iis terrori venerationique eſſet; neque unquam aut nocte, aut die [cur enim quod vel maximum eſt, ſi narrari verbis ſpecioſis non poteſt, omittatur?] excalcearetur, aut diſcingeretur; in hoc ſcilicet, ne ſi quando aliquid ex ſolito variaret, ſuſpectus iis, qui oculis tantummodò eum cuſtodiebant, foret.

XLII. Longum eſt narrare, quid & quoties auſus ſit; quanto opere conata

ejus, qui obtinebat Asiam magistratus populi Romani, metu suo destituerit. Illud referatur, documentum tanti mox evasuri viri. Quæ nox eam diem secuta est, quâ publicâ civitatum pecuniâ redemptus est, ita tamen ut cogeret ante obsides a piratis civitatibus dari; contractâ classe, & privatus, & tumultuariâ, invectus in eum locum, in quo ipsi prædones erant, partem classis fugavit, partem mersit, aliquot naves multosque mortales cepit; lætusque nocturnæ expeditionis triumpho ad suos reversus est, mandatisque custodiæ quos ceperat, in Bithyniam perrexit ad Proconsulem Junium, [is enim Asiam tum obtinebat] petens, ut auctor fieret sumendi de captivis supplicii. Quod cùm ille se facturum negasset, venditurumque captivos dixisset, [quippe sequebatur invidia inertiam] incredibili celeritate revectus ad mare, priùs quàm de ea re ulli Proconsulis redderentur epistolæ, omnes quos ceperat suffixit cruci.

XLIII. Idem mox in Cottæ Consularis locum Pontifex suffectus, [cùm

penè puer a Mario Cinnaque Flamen Dialis creatus, victoriâ Sullæ, qui omnia ab iis acta fecerat irrita, amisisset id sacerdotium] ad id ineundum festinans Italiam, ne conspiceretur a prædonibus, omnia tunc obtinentibus maria, & meritò tam infestis, quatuor scalmorum navem unà cum duobus amicis decemque servis ingressus, effusissimum Adriatici maris trajecit sinum. Quo quidem in cursu, conspectis, ut putabat, piratarum navibus, cùm exuisset vestem, alligassetque pugionem ad femur, alterutri se fortunæ parans, mox intellexit frustratum esse visum suum, arborumque ex longinquo ordinem antennarum præbuisse imaginem. Reliqua ejus acta in Urbe, nobilissimaque Dolabellæ accusatio, & major civitatis in ea favor quàm reis præstari solet; contentionesque civiles cum Quinto Catulo, atque aliis eminentissimis viris, celeberrimæ: & ante præturam victus, maximi Pontificatûs petitione, Quintus Catulus omnium confessione Senatûs princeps: & restitutâ in ædilitate, adversante quidem nobilitate, monumenta Caii Marii; simulque re-

vocati ad jus dignitatis proſcriptorum liberi ; & prætura quæſturaque mirabili virtute atque induſtriâ obita in Hiſpania , cùm eſſet quæſtor ſub Vetere Antiſtio , avo hujus Veteris Conſularis atque pontificis , duorum conſularium & ſacerdotum patris , viri in tantum boni , in quantum humana ſimplicitas intelligi poteſt : quo notiora ſunt , minùs egent ſtylo.

XLIV. Hoc igitur Conſule , inter eum & Pompeium & Craſſum inita potentiæ ſocietas , quæ Urbi orbique terrarum , nec minùs diverſo quoque tempore ipſis exitiabilis fuit. Hoc conſilium ſequendi Pompeius cauſſam habuerat , ut tandem acta in tranſmarinis provinciis , quibus , ut prædiximus , multi obtrectabant , per Cæſarem confirmarentur Conſulem. Cæſar autem , quòd animadvertebat , ſe cedendo Pompeii gloriæ aucturum ſuam , & invidiâ communis potentiæ in illum relegatâ , confirmaturum vires ſuas : Craſſus , ut , quem principatum ſolus aſſequi non poterat , auctoritate Pompeii , viribus teneret Cæſaris. Affinitas etiam inter Cæſarem

ſarem Pompeiumque contracta nuptiis: quippe filiam Cæſaris Pompeius duxit uxorem. In hoc Conſulatu Cæſar legem tulit, *ut ager Campanus plebi divideretur*, ſuaſore legis Pompeio. Ita circiter viginti millia civium eò deducta, & jus ab his reſtitutum poſt annos circiter CLII quàm bello Punico ab Romanis Capua in formam præfecturæ redacta erat. Bibulus collega Cæſaris, cùm actiones ejus magis vellet impedire quàm poſſet, majore parte anni domi ſe tenuit: quo facto, dum augère vult invidiam collegæ, auxit potentiam. Tum Cæſari decretæ in quinquennium Galliæ.

XLV. Per idem tempus Publius Clodius, homo nobilis, diſertus, audax, qui neque dicendi neque faciendi ullum, niſi quem vellet, noſſet modum, malorum propoſitorum exſecutor acerrimus, infamis etiam ſororis ſtupro, & actus inceſti reus, ob initum inter religioſiſſima populi Romani ſacra adulterium; dum graves inimicitias cum Cicerone exerceret, [quid enim inter tam diſſimiles amicum eſſe

poterat?] & a patribus ad plebem transiisset, legem in tribunatu tulit : *qui civem Romanum non damnatum a populo interemisset, ei aquâ & igni interdiceretur.* Cujus verbis etsi non nominabatur Cicero, tamen solus petebatur. Ita vir, optimè meritus de Republica, conservatæ patriæ pretium calamitate exsilii tulit. Non caruerunt suspicione oppressi Ciceronis Cæsar & Pompeius. Hoc sibi videbatur contraxisse Cicero, quòd inter viginti viros dividendo agro Campano esse noluisset. Idem intra biennium, serâ Pompeii curâ, verùm, ut cœpit, interritâ, votisque Italiæ, ac decretis Senatûs, virtute atque actione Annii Milonis Tribuni plebis, dignitati patriæque restitutus est. Neque post Numidici exsilium aut reditum, quisquam aut expulsus invidiosiùs, aut receptus est lætiùs : cujus domus, quàm infestè a Clodio disjecta erat, tam speciosè a Senatu restituta est. Idem Publius Clodius in Senatu, sub honorificentissimo ministerii titulo, Marcum Catonem a Republica relegavit : quippe legem tulit, *ut is Quæstor cum jure prætorio, adjecto etiam Quæsto-*

re, mitteretur in insulam Cyprum, ad spoliandum regno Ptolemæum, omnibus morum vitiis eam contumeliam meritum. Sed ille, sub adventum Catonis, vitæ suæ vim intulit: unde pecuniam longè speratâ majorem Cato Romam retulit. Ejus integritatem laudari, nefas est: insolentia penè argui potest, quòd, unà cum Consulibus ac Senatu effusa civitate, obviam cùm per Tiberim subiret navibus, non ante is egressus est, quàm ad eum locum pervenit, ubi erat exponenda pecunia.

XLVI. Cùm deinde immanes res, vix multis voluminibus explicandas, Caius Cæsar in Gallia ageret; nec contentus plurimis ac felicissimis victoriis, innumerabilibusque cæsis & captis hostium millibus, etiam in Britanniam trajecisset exercitum, alterum penè imperio nostro ac suo quærens orbem: interim par Consulum Pompeius & Crassus alterum iniere Consulatum, qui neque petitus honestè ab his, neque probabiliter gestus est. Cæsari, lege quam Pompeius ad populum tulit, prorogatæ in idem spatium temporis provin-

ciæ ; Crasso , bellum Parthicum in animo molienti , Syria decreta. Qui vir , cetera sanctissimus , immunisque voluptatibus , neque in pecunia , neque in gloria concupiscenda aut modum norat , aut capiebat terminum. Hunc proficiscentem in Syriam diris cum ominibus Tribuni plebis frustra retinere conati ; quorum exsecrationes , si in ipsum tantummodò valuissent , utile imperatoris damnum , salvo exercitu , fuisset Reipublicæ. Transgressum Euphratem Crassum , petentemque Seleuciam , circumfusis immanibus copiis equitum , Rex Orodes unà cum parte majore Romani exercitûs interemit : reliquias hominum Caius Cassius , atrocissimi mox auctor facinoris , tum Quæstor, conservavit, Syriamque adeò in populi Romani potestate retinuit , ut transgressos in eam Parthos felici rerum eventu fugaret ac funderet.

XLVII. Per hæc insequentiaque temporaampliùs CCCC millia hostium a Caio Cæsare cæsa sunt , plura capta. Pugnatum sæpe directa acie ,

sæpe in agminibus, sæpe eruptionibus: bis penetrata Britannia: novem denique æstatibus, vix ullâ non justissimus triumphus emeritus. Circa Alesiam verò tantæ res gestæ, quanta audere vix hominis; perficere, penè nullius, nisi Dei, fuerit. Septimo fermè anno Cæsar morabatur in Galliis, cùm medium jam ex invidia Pompeii malè cohærentis inter Pompeium & Caium Cæsarem concordiæ pignus, Julia uxor Magni, decessit; atque, omnia inter destinatos tanto discrimini duces dirimente Fortunâ, filius quoque Pompeii, Julia natus, intra breve spatium obiit. Tum in gladios cædesque civium furente ambitu, cujus neque finis reperiebatur nec modus, tertius Consulatus soli Cn. Pompeio, etiam adversantium antea dignitati ejus, judicio delatus est. Cujus ille honoris gloriâ, veluti reconciliatis sibi optimatibus, maximè a Caio Cæsare alienatus est: sed ejus Consulatus omnem vim in coërcitionem ambitûs exercuit. Quo tempore Publius Clodius a Milone, candidato Consulatûs, exemplo inutili, facto salutari Reipublicæ, circa Bovillas, contrac-

tâ ex occursu rixâ, jugulatus est. Milonem reum non magis invidia facti, quàm Pompeii damnavit voluntas. Quem quidem Marcus Cato palam latâ absolvit sententiâ; quam si maturiùs tulisset, non defuissent, qui sequerentur exemplum, probarentque eum civem occisum, quo nemo perniciosior Reipublicæ, neque bonis inimicior vixerat.

XLVIII. Intra breve deinde spatium belli civilis exarserunt initia; cùm justissimus quisque & a Cæsare & a Pompeio vellet dimitti exercitus. Quippe Pompeius in secundo Consulatu Hispanias sibi decerni voluerat, easque per triennium, absens ipse ac præsidens Urbi, per Afranium & Petreium, Consularem, ac Prætorium, legatos suos, administrabat; & iis, qui a Cæsare dimittendos exercitus contendebant, assentabatur; iis, qui ab ipso quoque, adversabatur. Qui si ante biennium quàm ad arma itum est, perfectis muneribus theatri & aliorum operum quæ ei circumdedit, gravissimâ tentatus valetudine decessisset in Cam-

pania, [quo quidem tempore universa Italia vota pro salute ejus, primo omnium civium, suscepit,] defuisset fortunæ destruendi ejus locus; & quam apud Superos habuerat magnitudinem, illibatam detulisset ad Inferos. Bello autem civili, & tot, quæ deinde per continuos XX annos consecuta sunt, malis, non alius majorem flagrantioremque quàm Caius Curio Tribunus plebis subjecit facem; vir nobilis, eloquens, audax, suæ, alienæque, & fortunæ, & pudicitiæ prodigus, homo ingeniosissimè nequam, & facundus malo publico; cujus animo, voluptatibus, vel libidinibus, neque opes ullæ, neque cupiditates sufficere possent. Hic primò pro Pompeii partibus, id est, ut tunc habebatur, pro Republica, mox simulatione contra Pompeium, & Cæsarem, sed animo pro Cæsare stetit. Id gratis, an accepto centies HS fecerit, ut accepimus, in medio relinquemus. Ad ultimum, saluberrimas, & coalescentis conditiones pacis, quas & Cæsar justissimo animo postulabat, & Pompeius æquo recipiebat, discussit, ac rupit, unicè cavente Cicerone con-

cordiæ publicæ. Harum, præteritarumque rerum ordo cum justis aliorum voluminibus exprimitur, tum, uti spero, nostris explicabitur.

XLIX. Nunc proposito operi sua forma reddatur, si priùs gratulatus ero Quinto Catulo, duobus Lucullis, Metelloque, & Hortensio; qui cùm sine invidia in Republica floruissent, eminuissentque sine periculo, quietâ, aut certè non præcipitatâ, fatali ante initium bellorum civilium morte functi sunt. Lentulo, & Marcello Coss. post Urbem conditam annis DCCIII, & anno LXXVIII, quàm tu, Marce Vinici, Consulatum inires, bellum civile exarsit. Alterius ducis caussa melior videbatur, alterius erat firmior. Hic omnia speciosa, illîc valentia. Pompeium Senatûs auctoritas, Cæsarem militum armavit fiducia. Consules Senatusque caussæ, non Pompeio, summam imperii detulerunt. Nihil relictum a Cæsare, quod servandæ pacis caussa tentari posset, nihil receptum a Pompeianis: cùm alter Consul justo esset ferocior; Lentulus verò salvâ Republicâ

salvus

ſalvus eſſe non poſſet; Marcus autem Cato *moriendum ante, quàm ullam conditionem civis accipiendam Reipublicæ*, contenderet; vir antiquus, & gravis Pompeii partes laudaret magis, prudens ſequeretur Cæſaris; & illa glorioſa, hæc terribiliora duceret. Ut deinde, ſpretis omnibus, quæ Cæſar poſtulaverat, tantummodò contentus cum una legione titulum retinere provinciæ, privatus in Urbem veniret, & ſe in petitione Conſulatûs ſuffragiis Populi Romani committeret, decreverat. Ratus bellandum Cæſar, cum exercitu Rubiconem tranſiit: Cn. Pompeius, Conſuleſque, & major pars Senatûs, relictâ Urbe, ac deinde Italiâ, tranſmiſêre Dyrrachium.

L. At Cæſar, Domitio legionibuſque Corfinii quæ unà cum eo fuerant, potitus, duce, aliiſque, qui voluerant abire ad Pompeium, ſine dilatione dimiſſis, perſecutus Brundiſium, ita ut appareret, malle integris rebus, & conditionibus finire bellum, quàm opprimere fugientes, cùm tranſgreſſos reperiſſet Conſules, in Urbem revertit;

redditaque ratione consiliorum suorum in Senatu, & in concione, ac miserrimæ necessitudinis, cùm alienis armis ad arma compulsus esset, Hispanias petere decrevit. Festinationem itineris ejus aliquandiu morata Massilia est, fide melior, quàm consilio prudentior; intempestivè principalium armorum arbitria captans, quibus ii se debent interponere, qui non parentem coërcere possunt. Exercitus deinde, qui sub Afranio consulari, ac Petreio prætorio fuerat, ipsius adventûs vigore ac fulgore occupatus, se Cæsari tradidit. Uterque legatorum, & quisquis cujusque ordinis sequi eos voluerat, remissi ad Pompeium.

LI. Proximo anno, cùm Dyrrachium, ac vicina ei urbi regio, castris Pompeii teneretur, [qui, accitis ex omnibus transmarinis provinciis legionibus, equitum ac peditum auxiliis, Regumque, & Tetrarcharum, simulque Dynastarum copiis, immanem exercitum confecerat, & mare præsidiis classium, ut rebatur, sepserat, quominus Cæsar legiones posset trans-

mittere] suâ & celeritate, & fortunâ Caius Cæsar usus, nihil in mora habuit, quominus &, cùm vellet, ipse, exercitusque classibus perveniret, & primò penè castris Pompeii sua jungeret, mox etiam obsidione munimentisque eum complecteretur. Sed inopia obsidentibus, quàm obsessis, erat gravior. Tum Balbus Cornelius, excedente humanam fidem temeritate, ingressus castra hostium, sæpiusque cum Lentulo collocutus Consule, dubitante quanti se venderet, illis incrementis fecit viam, quibus non Hispaniæ suæ natus, sed Hispanus in triumphum, & pontificatum assurgeret, fieretque ex privato consularis. Variatum deinde præliis, sed uno longè magis Pompeianis prospero, quo graviter impulsi sunt Cæsaris milites.

LII. Tum Cæsar cum exercitu fatalem victoriæ suæ Thessaliam petiit. Pompeius longè diversa aliis suadentibus, [quorum plerique hortabantur, *ut in Italiam transmitteret* : neque Hercules quidquam partibus illis salubrius fuit : alii, *ut bellum traheret*, quod di-

redditaque ratione consiliorum suorum in Senatu, & in concione, ac miserrimæ necessitudinis, cùm alienis armis ad arma compulsus esset, Hispanias petere decrevit. Festinationem itineris ejus aliquandiu morata Massilia est, fide melior, quàm consilio prudentior; intempestivè principalium armorum arbitria captans, quibus ii se debent interponere, qui non parentem coërcere possunt. Exercitus deinde, qui sub Afranio consulari, ac Petreio prætorio fuerat, ipsius adventûs vigore ac fulgore occupatus, se Cæsari tradidit. Uterque legatorum, & quisquis cujusque ordinis sequi eos voluerat, remissi ad Pompeium.

LI. Proximo anno; cùm Dyrrachium, ac vicina ei urbi regio, castris Pompeii teneretur, [qui, accitis ex omnibus transmarinis provinciis legionibus, equitum ac peditum auxiliis, Regumque, & Tetrarcharum, simulque Dynastarum copiis, immanem exercitum confecerat, & mare præsidiis classium, ut rebatur, sepserat, quominus Cæsar legiones posset trans-

mittere] suâ & celeritate, & fortunâ Caius Cæsar usus, nihil in mora habuit, quominus &, cùm vellet, ipse, exercitusque classibus perveniret, & primò penè castris Pompeii sua jungeret, mox etiam obsidione munimentisque eum complecteretur. Sed inopia obsidentibus, quàm obsessis, erat gravior. Tum Balbus Cornelius, excedente humanam fidem temeritate, ingressus castra hostium, sæpiusque cum Lentulo collocutus Consule, dubitante quanti se venderet, illis incrementis fecit viam, quibus non Hispaniæ suæ natus, sed Hispanus in triumphum, & pontificatum assurgeret, fieretque ex privato consularis. Variatum deinde præliis, sed uno longè magis Pompeianis prospero, quo graviter impulsi sunt Cæsaris milites.

LII. Tum Cæsar cum exercitu fatalem victoriæ suæ Thessaliam petiit. Pompeius longè diversa aliis suadentibus, [quorum plerique hortabantur, *ut in Italiam transmitteret*: neque Hercules quidquam partibus illis salubrius fuit: alii, *ut bellum traheret*, quod di-

gnatione partium in dies ipsis magis prosperum fieret] usus impetu suo hostem secutus est. Aciem Pharsalicam, & illum cruentissimum Romano nomini diem, tantumque utriusque exercitûs profusum sanguinis, & collisa inter se duo Reipublicæ capita, effossumque alterum Romani imperii lumen, tot talesque Pompeianarum partium cæsos viros, non recepit enarrandos hic scripturæ modus. Illud notandum est: ut primùm Caius Cæsar inclinatam vidit Pompeianorum aciem, neque prius, neque antiquius quidquam habuit, quàm ut omnes partes, ut militari & verbo, & consuetudine utar, dimitteret. Proh Dii immortales! quod hujus voluntatis erga Brutum suæ postea vir tam mitis pretium tulit. Nihil illâ victoriâ mirabilius, magnificentius, clarius fuit; quando neminem, nisi acie consumptum, civem patria desideravit: sed munus misericordiæ corrupit pertinacia, cùm libentiùs vitam victor jam daret, quàm victi acciperent.

LIII. Pompeius profugiens cum duo-

bus Lentulis Consularibus, Sextoque filio, & Favonio Prætorio, quos comites ei fortuna aggregaverat, aliis ut Parthos, aliis ut Africam peteret, in quâ fidelissimum partium suarum haberet Regem Jubam, suadentibus, Ægyptum petere proposuit; memor beneficiorum, quæ in patrem ejus Ptolemæi, qui tum puero, quàm juveni propior regnabat Alexandriæ, contulerat. Sed quis in adversis beneficiorum servat memoriam? aut quis ullam calamitosis deberi putat gratiam? aut quando fortuna non mutat fidem? Missi itaque ab Rege, qui venientem Cn. Pompeium (is jam, a Mytilenis Corneliam uxorem receptam in navem, fugæ comitem habere cœperat) consilio Theodoti, & Achillæ exciperent, hortarenturque, ut ex oneraria in eam navem, quæ obviam processerat, transcenderet. Quod cùm fecisset, princeps Romani nominis, imperio arbitrioque Ægyptii mancipii, Caio Cæsare, Publio Servilio Coss. jugulatus est. Hic, post tres consulatus, & totidem triumphos, domitumque terrarum orbem, sanctissimi ac præstantissimi viri, in id evecti super

quod ascendi non potest, duodesexagesimum annum agentis, pridie natalem ipsius, vitæ fuit exitus: in tantum in illo viro a se discordante fortunâ, ut, cui modò ad victoriam terra defuerat, deesset ad sepulturam. Quid aliud, quàm nimiùm occupatos dixerim, quos in ætate & tanti, & penè nostri sæculi viri, fefellit quinquennium? cùm a Caio Attilio, & Quinto Servilio Consulibus tam facilis esset annorum digestio. Quod adjeci, non ut arguerem, sed ne arguerer.

LIV. Non fuit tamen major in Cæsarem, quàm in Pompeium fuerat, Regis eorumque, quorum is auctoritate regebatur, fides. Quippe cùm venientem eum tentassent insidiis, ac deinde bello lacessere auderent, utrique summo imperatorum, alteri superstiti meritas pœnas luêre suppliciis. Nusquam erat Pompeius corpore, adhuc ubique Jubæ nomine: quippe ingens partium ejus favor bellum excitaverat Africum. Quod ciebat Rex Juba & Scipio vir consularis, ante biennium quàm extingueretur Pompeius, lectus ab eo socer;

eorumque copias auxerat Marcus Cato, ingenti cum difficultate itinerum locorumque inopiâ, perductis ad eos legionibus: qui vir, cùm summum ei a militibus deferretur imperium, honoratiori parere maluit.

LV. Admonet promissæ brevitatis fides, quanto omnia transcursu dicenda sint. Sequens fortunam suam Cæsar, pervectus in Africam, quam, occiso Curione Julianarum duce partium, Pompeiani obtinebant exercitus, ibi primò variâ fortunâ, mox pugnavit suâ, inclinatæque hostium copiæ. Nec dissimilis ibi adversùs victos, quàm in priores, clementia Cæsaris fuit. Victorem Africani belli Caium Cæsarem graviùs excepit Hispaniense, [nam victus ab eo Pharnaces vix quidquam gloriæ ejus adstruxit] quod Cn. Pompeius Magni filius, adolescens impetûs ad bella maximi, ingens ac terribile conflaverat, undique ad eum adhuc paterni nominis magnitudinem sequentium ex toto orbe terrarum auxiliis confluentibus. Sua Cæsarem in Hispaniam comitata fortuna est; sed nullum unquam atro-

cius periculosiusque ab eo initum prælium; adeò ut plus quàm dubio marte descenderet equo, consistensque ante recedentem suorum aciem, increpitâ priùs fortunâ, quòd se in eum servasset exitum, denunciaret militibus *vestigio se non recessurum; proinde viderent, quem & quo loco Imperatorem deserturi forent.* Verecundiâ magis quàm virtute, acie restitutæ sunt, a duce quàm a milite fortiùs. Cn. Pompeius, gravis vulnere inventus, inter solitudines avias interemptus est. Labienum, Varumque acies abstulit.

LVI. Cæsar omnium victor regressus in Urbem, quod humanam excedat fidem, omnibus qui contra se arma tulerant, ignovit; magnificentissimisque gladiatorii muneris, naumachiæ, & equitum peditumque, simul Elephantorum certaminis, spectaculis, epulique per multos dies dati celebratione, replevit eam. Quinque egit triumphos. *Gallici* apparatus ex citro, *Pontici* ex acantho, *Alexandrini* testudine, *Africi* ebore, *Hispaniensis* argento rasili constitit. Pecunia, ex manubiis lata, paulò

ampliùs sexies millies HS. Neque illi tanto viro & tam clementer omnibus victoriis suis uso, plus quinque mensium principalis quies contigit: quippe cùm mense Octobri in Urbem revertisset, Idibus Martiis, conjurationis auctoribus Bruto & Cassio, quorum alterum promittendo Consulatum non obligaverat, contra differendo Cassium offenderat, adjectis etiam consiliariis cædis familiarissimis omnium, & fortunâ partium ejus in summum evectis fastigium, Decimo Bruto, & Caio Trebonio, aliisque clari nominis viris, interemptus est. Cui magnam invidiam conciliarat Marcus Antonius, omnibus audendis paratissimus, Consulatûs collega, imponendo capiti ejus Lupercalibus sedentis pro Rostris insigne regium, quod ab eo ita repulsum erat, ut non offensus videretur.

LVII. Laudandum experientiâ consilium est Pansæ atque Hirtii, qui semper prædixerant Cæsari, ut principatum armis quæsitum teneret: ille dictitans *mori se, quàm timeri malle*, dum clementiam, quam præstiterat, exspec-

tat, incautus ab ingratis occupatus est; cùm quidem plurima præsagia atque indicia Dii immortales futuri obtulissent periculi: nam & haruspices præmonuerant, *ut diligentissimè Iduum Martiarum caveret diem*; & uxor Calpurnia, territa nocturno visu, ut eâ die domi consisteret, orabat; & libelli conjurationem nunciantes, dati, ab eo neque protinus lecti erant. Sed profectò ineluctabilis fatorum vis cujuscumque fortunam mutare constituit, consilia corrumpit.

LVIII. Quo anno id patravere facinus Marcus Brutus, & Caius Cassius, Prætores erant; Decimus Brutus Consul designatus. Hi unà cum conjurationis globo, stipati gladiatorum Decimi Bruti manu, Capitolium occupavere, cùm Consul Antonius, [quem cùm simul interimendum censuisset Cassius, testamentumque Cæsaris abolendum, Brutus repugnaverat; dictitans, *nihil ampliùs civibus præter tyranni*, ita enim appellari Cæsarem facto ejus expediebat, *petendum esse sanguinem*] convocato Senatu, cùm jam Dolabella quem

substituturus sibi Cæsar designaverat Consulem, fasces atque insignia corripuisset consularia, velut pacis auctor, liberos suos obsides in Capitolium misit, fidemque descendendi tutò interfectoribus Cæsaris dedit, & illud decreti Atheniensium celeberrimi exemplum, relatum a Cicerone, oblivionis præteritarum rerum decreto Patrum comprobatum est.

LIX. Cæsaris deinde testamentum apertum est, quo Caium Octavium, nepotem sororis suæ Juliæ, adoptabat: de cujus origine, etiam si prævenit, pauca dicenda sunt. Fuit Caius Octavius, ut non patriciâ, ita admodum speciosâ equestri genitus familiâ, gravis, sanctus, innocens, dives. Hic Prætor inter nobilissimos viros creatus, primo loco, cùm ei dignatio Juliâ genitam Atiam conciliasset uxorem, ex eo honore sortitus Macedoniam, appellatusque in eâ imperator, decedens ad petitionem Consulatûs obiit, prætextato relicto filio, quem Caius Cæsar major ejus avunculus, educatum apud Philippum Vitricum, dilexit ut suum,

natumque annos XVIII, Hispaniensis militiæ assecutum se postea comitem habuit, nunquam aut alio usum hospitio, quàm suo, aut alio vectum vehiculo; pontificatusque sacerdotio puerum honoravit. Et pacatis bellis civilibus ad erudiendum liberalibus disciplinis singularis indolem juvenis, Apolloniam eum in studiis miserat, mox belli Getici, ac deinde Parthici habiturus commilitonem. Cui ut est nunciatum de cæde avunculi, cùm protinus ex vicinis legionibus centuriones suam, suorumque militum operam ei pollicerentur, neque eam spernendam Salvidienus & Agrippa dicerent, ille festinans pervenire in Urbem, omnem ordinationem & necis, & testamenti Brundisii comperit. Cui adventanti Romam, immanis amicorum occurrit frequentia; & cùm intraret Urbem, Solis orbis super caput ejus, curvatus æqualiter, rotundatusque in colorem arcûs, veluti coronam tanti mox viri capiti imponens, conspectus est.

LX. Non placebat Atiæ matri Philippoque Vitrico, adiri nomen invidio-

sæ fortunæ Cæsaris ; sed asserebant salutaria Reipublicæ terrarumque orbis fata conditorem , conservatoremque Romani nominis. Sprevit itaque cœlestis animus humana consilia , & cum periculo potiùs summa , quàm tutò humilia proposuit sequi ; maluitque avunculo & Cæsari de se , quàm Vitrico credere , dictitans , *nefas esse , quo nomine Cæsari dignus esset visus , semetipsum videri indignum.* Hunc protinus Antonius Consul superbè excipit , [neque is erat contemptus , sed metus] vixque admisso in Pompeianos hortos loquendi secum tempus dedit ; mox etiam , velut insidiis ejus petitus , sceleste insimulare cœpit : in quo turpiter deprehensa ejus vanitas est. Apertè deinde Antonii ac Dolabellæ Consulum ad nefandam dominationem erupit furor. HS septies millies , depositum a Caio Cæsare ad ædem Opis , occupatum ab Antonio , actorum ejusdem , insertis falsis , indubitateque corruptis commentariis. Atque omnia pretio temperata , vendente Rempublicam Consule. Idem provinciam , Decimo Bruto designato Consuli decretam ,

Galliam occupare ſtatuit : Dolabella transmarinas decrevit ſibi ; interque naturaliter diſſimillimos ac diverſa volentes creſcebat odium , eoque Caius Cæſar juvenis quotidianis Antonii petebatur inſidiis.

LXI. Torpebat oppreſſa dominatione Antonii civitas : indignatio , & dolor omnibus , vis ad reſiſtendum nulli aderat , cùm Caius Cæſar XIX annum ingreſſus , mira auſus , ac ſumma conſecutus , privato conſilio majorem Senatu pro Republica animum habuit , primumque a Calatia , mox a Caſilino veteranos excivit paternos. Quorum exemplum ſecuti alii , brevi in formam juſti coiere exercitûs : mox cùm Antonius occurriſſet exercitui , quem ex tranſmarinis provinciis Brundiſium venire juſſerat , legio Martia & Quarta , cognitâ & Senatûs voluntate , & tanti juvenis indole , ſublatis ſignis , ad Cæſarem ſe contulerunt. Eum Senatus honoratum equeſtri ſtatuâ , quæ hodieque in Roſtris poſita ætatem ejus ſcripturâ indicat , [qui honor non alii per trecentos annos quàm Lucio Sullæ , &

magno Pompeio, & Julio Cæsari contigerat] pro Prætore unà cum Consulibus designatis Hirtio & Pansa, bellum cum Antonio gerere jussit. Id ab eo annum agente vicesimum, fortissimè circa Mutinam administratum est; & Decimus Brutus obsidione liberatus. Antonius turpi ac nudâ fugâ coactus deserere Italiam: Consulum autem alter in acie, alter post paucos dies ex vulnere mortem obiit.

LXII. Omnia, ante quàm fugaretur Antonius, honorificè a Senatu in Cæsarem exercitumque ejus decreta sunt, maximè auctore Cicerone; sed ut recessit metus, erupit voluntas, protinusque Pompeianis partibus rediit animus. Bruto Cassioque provinciæ, quas jam ipsi sine ullo Senatus-consulto occupaverant, decretæ; laudati quicumque his se exercitus tradidissent; omnia transmarina imperia eorum commissa arbitrio. Quippe Brutus & Cassius, nunc metuentes arma Antonii, nunc ad augendam ejus invidiam, simulantes se metuere; testati edictis, *libenter se vel in perpetuo exsilio victuros, dum*

Reipublicæ constaret concordia, nec ullam belli civilis præbituros materiam, plurimùm sibi honoris esse in conscientia facti sui, profecti Urbe atque Italia, intento ac pari animo, sine auctoritate publica, provincias exercitusque occupaverant, & ubicumque ipsi essent, prætexentes esse Rempublicam, pecunias etiam, quæ ex transmarinis provinciis Romam ab Quæstoribus deportabantur, a volentibus acceperant: quæ omnia Senatûs decretis comprehensa & comprobata sunt. Et Decimo Bruto, quòd alieno beneficio viveret, decretus triumphus. Pansæ atque Hirtii corpora publicâ sepulturâ honorata. Cæsaris adeò nulla habita mentio, ut legati, qui ad exercitum ejus missi erant, juberentur, summoto eo, milites alloqui. Non fuit tam ingratus exercitus quàm fuerat Senatus: nam cùm eam injuriam dissimulando Cæsar ferret, negavere milites sine imperatore suo ulla se audituros mandata. Hoc est illud tempus quo Cicero, insito amore Pompeianarum partium, Cæsarem laudandum & tollendum censebat: cùm aliud diceret, aliud intelligi vellet. LXIII.

LXIII. Interim Antonius fugâ transgressus Alpes, primò per colloquia repulsus a Marco Lepido, qui Pontifex maximus in Caii Cæsaris locum furto creatus, decretâ sibi Hispaniâ, adhuc in Gallia morabatur; mox sæpiùs in conspectum veniens militum, cùm & Lepido omnes imperatores forent meliores, & multis Antonius dum erat sobrius, per aversa castrorum prorupto vallo, a militibus receptus est; qui titulo imperii cedebat Lepido, cùm summa virium penes eum foret. Sub Antonii ingressum in castra Juventius Laterensis, vir vita ac morte consentaneus, cùm suasisset Lepido, ne se cum Antonio hoste judicato jungeret, irritus consilii, gladio se ipse transfixit. Plancus deinde dubiâ, id est suâ fide, diu quarum esset partium secum luctatus, ac sibi difficilè consentiens, & nunc adjutor Bruti designati Consulis, collegæ sui, Senatuique se litteris venditans, mox ejusdem proditor: Asinius autem Pollio firmus proposito, & Julianis partibus fidus, Pompeianis adversus; uterque exercitus tradidere Antonio.

LXIV. Decimus Brutus desertus primò a Planco, post etiam insidiis ejusdem petitus, paulatim relinquente eum exercitu, fugiens, in hospitis cujusdam ignobilis viri, nomine Cameli, domo, ab iis, quos miserat Antonius, jugulatus est; justissimasque de se merito viro Cæsari pœnas dedit. Cujus, cùm primus omnium amicorum fuisset, interfector fuit, & fortunæ, ex qua fructum tulerat, invidiam in auctorem relegabat; censebatque æquum, quæ acceperat a Cæsare retinere, Cæsarem, qui illa dederat, perisse. Hæc sunt tempora, quibus Marcus Tullius continuis actionibus æternas Antonii memoriæ impressit notas; sed hic fulgentissimo & cœlesti ore; at Tribunus Canutius continuâ rabie lacerabat Antonium. Utrique vindicta libertatis morte stetit; sed Tribuni sanguine commissa proscriptio, Ciceronis verò satiato Antonio pœna finita. Lepidus deinde a Senatu hostis judicatus est, ut ante fuerat Antonius.

LXV. Tum inter eum, Cæsarem

que & Antonium commercia epistolarum, & conditionum facta mentio; cùm Antonius subinde Cæsarem admoneret, quàm inimicæ sibi Pompeianæ partes forent, & in quod jam emersissent fastigium; & quanto Ciceronis studio Brutus Cassiusque attollerentur; denunciaretque, *se cum Bruto Cassioque, qui jam decem & septem legionum potentes erant, juncturum vires suas, si Cæsar ejus aspernaretur concordiam*; diceretque, *plus Cæsarem patris quàm se amici ultioni debere.* Igitur inita potentiæ societas, & hortantibus orantibusque exercitibus, inter Antonium etiam & Cæsarem facta affinitas, cùm esset privigna Antonii desponsa Cæsari, Consulatumque iniit Cæsar pridie quàm viginti annos impleret, X Calendas Octobres, cum collega Quinto Pedio, post Urbem conditam annis septingentis & novem, ante septuagesimum secundum, quàm tu, Marce Vinici, Consulatum inires. Vidit hic annus Ventidium, per quam urbem inter captivos Picenum in triumpho ductus erat, in ea consularem prætextam jungentem prætoriæ. Idem

hic postea triumphavit.

LXVI. Furente deinde Antonio, simulque Lepido, quorum uterque, ut prædiximus, Reipublicæ hostes judicati erant, cùm ambo mallent sibi nunciari, quid passi essent quàm quid emeruissent, repugnante Cæsare, sed frustra adversùs duos, instauratum Sullani exempli malum, proscriptio. Nihil tam indignum illo tempore fuit, quam quòd aut Cæsar aliquem proscribere coactus est, aut ab ullo Cicero proscriptus est; abscissaque scelere Antonii vox publica est, cùm ejus salutem nemo defendisset, qui per tot annos & publicam civitatis & privatam civium defenderat. Nihil tamen egisti, Marce Antoni, [cogit enim excedere propositi formam operis, erumpens animo ac pectore indignatio] nihil, inquam, egisti, mercedem cœlestissimi oris & clarissimi capitis abscissi numerando, auctoramentoque funebri ad conservatoris quondam Reipublicæ, tantique Consulis, irritando necem. Rapuisti tu Marco Ciceroni lucem solicitam, & ætatem senilem, & vitam miseriorem

te principe, quàm sub te Triumviro mortem: famam verò, gloriamque factorum atque dictorum adeò non abstulisti, ut auxeris. Vivit, vivetque per omnium sæculorum memoriam; dumque hoc, vel forte, vel providentiâ, vel utcunque constitutum naturæ corpus, quod ille penè solus Romanorum animo vidit, ingenio complexus est, eloquentiâ illuminavit, manebit incolume, comitem ævi sui laudem Ciceronis trahet; omnisque posteritas illius in te scripta mirabitur, tuum in eum factum exsecrabitur; citiusque in mundo genus hominum, quàm ea cadet.

LXVII. Hujus totius temporis fortunam ne deflere quidem quisquam satis dignè potuit, adeò nemo exprimere verbis potest. Id tamen notandum est, fuisse in proscriptis uxorum fidem summam, libertorum mediam, servorum aliquam, filiorum nullam; adeò difficilis est hominibus utcunque conceptæ spei mora. Ne quid ullibi sanctum relinqueretur, vel in dotem invitamentumque sceleris, Antonius Lucium Cæ-

ſarem avunculum, Lepidus Paullum fratrem proſcripſerant. Nec Planco gratia defuit ad impetrandum, ut frater ejus Plancus Plotius proſcriberetur. Eoque inter jocos militares, qui currum Lepidi Plancique ſecuti erant, inter exſecrationem civium uſurpabant hunc verſum: *de Germanis, non de Gallis, duo triumphant Conſules.*

LXVIII. Suo præteritum loco referatur, neque enim perſona umbram actæ rei capit. Dum in acie Pharſalica Africaque de ſumma rerum Cæſar dimicat, Marcus Cælius, vir eloquio animoque Curioni ſimillimus, ſed in utroque perfectior, nec minùs ingenioſè nequam, cùm ne modico quidem ſervari poſſet, [quippe pejor illi res familiaris, quàm mens, erat] in Prætura novarum tabularum auctor extitit; nequiitque Senatus auctoritate & Conſulis deterreri, accito etiam Milone Annio, qui non impetrato reditu, Julianis partibus infeſtus erat, in Urbe ſeditionem, aut magis occultè bellicum tumultum movens, primò ſummotus a Republica, mox conſularibus armis

auctore Senatu circa Thurios oppressus est. Incepto pari similis fortuna Milonis fuit; qui Compsam in Hirpinis oppugnans, ictusque lapide, tum Publio Clodio, tum patriæ, quam armis petebat, pœnas dedit, vir inquies, & ultra sortem temerarius. Quatenus autem aliquid ex omissis peto, nõtetur immodicâ & intempestivâ libertate usos adversùs Caium Cæsarem Marullum Epidium, Flaviumque Cæsetium Tribunos plebis, dum arguunt in eo regni voluntatem, penè vim dominationis expertos. In hoc tamen sæpe lacessiti principis ira excessit, ut censoriâ potiùs contentus notâ, quàm animadversione dictatoriâ summoveret eos a Republica, testareturque, *esse sibi miserrimum, quod aut naturâ suâ ei excedendum foret, aut minuenda dignitas.* Sed ad ordinem revertendum est.

LXIX. Jam & Dolabella in Asia Caium Trebonium Consularem, cui succedebat, fraude deceptum, Smyrnæ occiderat, virum adversùs merita Cæsaris ingratissimum, participemque cædis ejus, a quo ipse in consulare pro-

vectus fastigium fuerat. Et Caius Cassius, acceptis a Statio Murco & Crispo Marcio, Prætoriis viris imperatoribusque, prævalidis in Syria legionibus, inclusum Dolabellam, qui præoccupatâ Asiâ in Syriam pervenerat, Laodiceæ, expugnatâ eâ urbe, ceperat, ita tamen ut ad ictum servi sui Dolabella non segniter cervicem daret; & decem legiones in eo tractu sui juris fecerat. Et Marcus Brutus, Caio Antonio fratri Marci Antonii in Macedonia, Vatinioque circà Dyrrachium volentes legiones extorserat; sed Antonium bello lacessierat, Vatinium dignatione obruerat: cùm & Brutus cuilibet ducum præferendus videretur, & Vatinius nulli nomini non esset postferendus: in quo deformitas corporis cum turpitudine certabat ingenii, adeò ut animus ejus dignissimo domicilio inclusus videretur; eratque Brutus septem legionibus validus. Et lege Pediâ, quam Consul Pedius collega Cæsaris tulerat, omnibus, qui Cæsarem patrem interfecerant, aqua ignique damnatis interdictum erat: quo tempore Capito, patruus meus, vir ordinis Senatorii, Agrippæ

Agrippæ ſubſcripſit in Caium Caſſium. Dumque ea in Italia geruntur, acri atque proſperrimo bello Caſſius Rhodum, rem immanis operis, ceperat; Brutus Lycios devicerat, & indè in Macedoniam exercitus trajecerat; cùm per omnia repugnans naturæ ſuæ Caſſius etiam Bruti clementiam vinceret. Neque reperias quos aut pronior Fortuna comitata ſit, aut veluti fatigata maturiùs deſtituerit, quàm Brutum & Caſſium.

LXX. Tum Cæſar & Antonius trajecerunt exercitus in Macedoniam, & apud urbem Philippos cum Marco Bruto Caſſioque acie concurrerunt. Cornu, cui Brutus præerat, impulſis hoſtibus, caſtra Cæſaris cepit. Nam ipſe Cæſar, etiamſi infirmiſſimus valetudine, obibat munia ducis, oratus etiam ab Artorio medico, *ne in caſtris remaneret*, manifeſtæ denuntiatione quietis territo. Id autem, in quo Caſſius fuerat, fugatum ac malè multatum, in altiora ſe receperat loca. Tum Caſſius ex ſua fortuna eventum collegæ æſtimans, cùm dimiſiſſet evocatum, juſ-

ſiſſetque nuntiare ſibi, *quæ eſſet multitudo ac vis hominum, quæ ad ſe tenderet;* tardiùs eo nuntiante, cùm in vicino eſſet agmen curſu ad eum tendentium, neque pulvere facies aut ſigna denotari poſſent, exiſtimans hoſtes eſſe qui irruerent, lacernâ caput circumdedit, extentamque cervicem interritus liberto præbuit. Deciderat Caſſii caput, cùm evocatus advenit, nuntians *Brutum eſſe victorem*: qui, cùm imperatorem proſtratum videret; *ſequar*, inquit, *eum quem mea occidit tarditas;* & ita in gladium incubuit. Poſt paucos deinde dies Brutus conflixit cum hoſtibus, & victus acie, cùm in tumulum nocte ex fuga ſe recepiſſet, impetravit a Stratone Ægeate familiari ſuo, ut manum morituro commodaret ſibi; erectoque lævo ſuper caput brachio, cùm mucronem gladii ejus dexterâ tenens ſiniſtræ admoviſſet mammillæ, ad eum ipſum locum, quâ cor emicat, impellens ſe in vulnus, uno ictu transfixus exſpiravit.

LXXI. Protinus Meſſala, fulgentiſſimus juvenis, proximus in illis caſtris Bruti Caſſiique auctoritati, cùm eſſent

qui eum ducem poſcerent, ſervari beneficio Cæſaris maluit, quàm dubiam ſpem armorum tentare ampliùs. Nec aut Cæſari quidquam ex victoriis ſuis fuit lætius, quàm ſervaſſe Corvinum; aut majus exemplum hominis grati ac pii quàm Corvinus in Cæſarem fuit. Non aliud bellum cruentius cæde clariſſimorum virorum fuit. Tum Catonis filius cecidit: eadem Lucullum Hortenſiumque, eminentiſſimorum civium filios, fortuna abſtulit. Nam Varro ad ludibrium moriturus Antonii, digna illo ac vera de exitu ejus magna cum libertate ominatus eſt. Druſus Livius, Juliæ Auguſtæ pater, & Varus Quinctilius, ne tentatâ quidem hoſtis miſericordiâ, alter ſe ipſe in tabernaculo interemit: Varus autem liberti, quem id facere coëgerat, manu, cùm ſe inſignibus honorum velaſſet, jugulatus eſt.

LXXII. Hunc exitum Marci Bruti partium ſeptimum & trigeſimum annum agentis fortuna eſſe voluit; corrupto animo ejus in diem, quæ illi omnes virtutes unius temeritate facti abſtulit. Fuit autem Dux Caſſius melior,

quanto vir Brutus; e quibus Brutum amicum habere malles, inimicum magis timeres Cassium: in altero major vis, in altero virtus. Qui si vicissent, quantùm Reipublicæ interfuit, Cæsarem potiùs habere quàm Antonium principem; tantùm retulisset habere Brutum quàm Cassium. Cn. Domitius, pater Lucii Domitii, nuper a nobis visi, eminentissimæ ac nobilissimæ simplicitatis viri, avus hujus Cn. Domitii clarissimi juvenis, occupatis navibus, cum magno sequentium consilia sua comitatu, fugæ fortunæque se commisit, semetipso contentus duce partium. Statius Murcus, qui classi & custodiæ maris præfuerat, cum omni commissa sibi parte exercitûs naviumque, Sextum Pompeium Cn. Magni filium, qui ex Hispania revertens Siciliam armis occupaverat, petit: ad quem & e Brutianis castris, & ex Italia aliisque terrarum partibus, quos præsenti periculo fortuna subduxerat, proscripti confluebant. Quippe nullum habentibus statum cuilibet dux erat idoneus; cùm fortuna non electionem daret, sed perfugium ostenderet; exitialen que tem-

pestatem fugientibus statio pro portu foret.

LXXIII. Hic adolescens erat studiis rudis, sermone barbarus, impetu strenuus, manu promptus, cogitatione celer, fide patri dissimillimus, libertorum suorum libertus, servorumque servus, speciosis invidens, ut pareret humillimis: quem Senatus penè totus, adhuc e Pompeianis constans partibus, post Antonii a Mutina fugam, eodem illo tempore quo Bruto Cassioque transmarinas provincias decreverat, revocatum ex Hispania, ubi adversùs eum clarissimum bellum Pollio Asinius Prætorius gesserat, in paterna bona restituerat, & oræ maritimæ præfecerat. Is tum, ut prædiximus, occupatâ Siciliâ, servitia fugitivosque in numerum exercitûs sui recipiens, magnum modum legionum effecerat; perque Menam & Menecratem, paternos libertos, præfectos classium, latrociniis ac prædationibus infestato mari, ad se exercitumque tuendum rapto utebatur, cùm eum non depuderet vindicatum armis, ac ductu Patris sui mare infestare piraticis sceleribus.

LXXIV. Fractis Brutianis Cassianisque partibus, Antonius transmarinas obiturus provincias in Græcia substitit; Cæsar in Italiam se recepit, eamque, longè quàm speraverat, tumultuosiorem reperit. Quippe Lucius Antonius Consul, vitiorum fratris sui consors, sed virtutum, quæ interdum in illo erant, expers, modò apud veteranos criminatus Cæsarem, modò eos qui jussâ divisione prædiorum ordinatisque colonis agros amiserant, ad arma conciens, magnum exercitum conflaverat. Ex altera parte uxor Antonii Fulvia, nihil muliebre præter corpus gerens, omnia armis tumultuque miscebat. Hæc belli sedem Præneste ceperat. Antonius, pulsus undique viribus Cæsaris, Perusiam se contulerat; Plancus, Antonianarum adjutor partium, spem magis ostenderat auxilii, quàm opem ferebat Antonio. Usus Cæsar virtute & fortuna sua Perusiam expugnavit; Antonium inviolatum dimisit: in Perusinos magis irâ militum quàm voluntate sævitum ducis: urbs incensa, cujus initium incendii princeps ejus loci fecit Macedo-

nicus, qui, subjecto rebus ac penatibus suis igni, transfixum se gladio flammæ intulit.

LXXV. Per eadem tempora exarserat in Campania bellum, quod, professus eorum, qui perdiderant agros, patrocinium, ciebat Viberius Claudius Nero Prætorius & Pontifex, Tiberii Cæsaris pater, magni vir animi, doctissimique ingenii. Id quoque adventu Cæsaris sepultum atque discussum est. Quis fortunæ mutationes, quis dubios rerum humanarum casus satis mirari queat? quis non diversa præsentibus, contrariaque exspectatis aut speret, aut timeat? Livia nobilissimi & fortissimi viri Drusi Claudiani filia, genere, probitate, formâ, Romanarum eminentissima, quam postea conjugem Augusti vidimus, quam transgressi ad Deos sacerdotem ac filiam, tum fugiens mox futuri sui Cæsaris arma, vix bimum hunc Tiberium Cæsarem, vindicem Romani imperii, futurumque ejusdem Cæsaris filium, gestans sinu, per avia itinerum, vitatis militum gladiis, uno comitante, quo faciliùs occul-

LXXIV. F
que partibus ,
obiturus provi
Cæsar in Italia
longè quàm sp
rem reperit. Q
Consul , vitioru
virtutum , quæ
expers , modò
tus Cæsarem ,
visione prædior
agros amiseran
magnum exerc
altera parte uxo
muliebre præter
armis tumultuq
sedem Prænest
pulsus undique
siam se contule
narum adjutor
ostenderat auxil
Antonio. Usus
na sua Perusiam
inviolatum dimis
irâ militum quà
ducis : urbs incen
cendii princ

m tumultuatur,
inet, nunc vi-
jugulatus est.
t hoc facinore
mox ludos thea-
xsecratione po-
ræbebat, pelle-

gerens contra
Africa Cæsar Le-
semiplenis legio-
vanissimus, ne-
ngam fortunæ in-
exercitum Pom-
erat, sequentem
, auctoritatem ac
inflatusque am-
numero, in id
inutilis alienæ
n diu moratus
liis Cæsari, &
liis placebant
ut suam in-
denuntiare
on ab Sci-
Romano-
tratum-

taretur, fugâ pervenit ad mare, & cum viro Nerone pervecta in Siliciam est.

LXXVI. Quod alieno testimonium reddere, in eo non fraudabo avum meum. Quippe Caius Velleius, honoratissimo inter illos CCCLX judices loco a Pompeio lectus, ejusdem, Marcique Bruti ac Tiberii Neronis præfectus fabrûm, vir nulli secundus, cùm in Campania digressus Neronis a Neapoli, cujus ob singularem cum eo amicitiam partium adjutor fuerat, gravis jam ætate & corpore, comes esse non posset, gladio se ipse transfixit. Inviolatam excedere Italiâ Cæsar passus Fulviam, Plancumque muliebris fugæ comitem. Nam Pollio Asinius cum septem legionibus, diu retentâ in potestate Antonii Venetiâ, magnis speciosisque rebus circa Altinum, aliasque ejus regionis urbes, editis, Antonium petens, vagum adhuc Domitium, quem digressum e Brutianis castris post cædem ejus prædiximus, & propriæ classis factum ducem, consiliis suis illectum, ac fide datâ, junxit Antonio. Quo facto quis-

quis æquum se præstiterit, sciat non minùs a Pollione in Antonium, quàm ab Antonio in Pollionem esse collatum. Adventus deinde in Italiam Antonii, apparatusque contra eum Cæsaris habuit belli metum; sed pax circa Brundisium composita. Per quæ tempora Rufi Salvidieni scelesta consilia patefacta sunt; qui natus obscurissimis initiis parum habebat summam accepisse, & proximus a Cn. Pompeio, ipsoque a Cæsare ex equestri ordine Consul creatus esse, nisi in id ascendisset, quò infra se & Cæsarem videret & Rempublicam.

LXXVII. Tum, expostulante consensu populi, quem gravis urgebat infesto mari annona, cum Pompeio quoque circa Misenum pax inita: qui haud absurdè cùm in navi Cæsaremque & Antonium cœnâ exciperet, dixit, *in carinis suis se cœnam dare*; referens hoc dictum ad loci nomen, in quo paterna domus ab Antonio possidebatur. In hoc pacis fœdere placuit, Siciliam Achaiamque Pompeio concedere. In quo tamen animus inquies manere non po-

taretur, fugâ pervenit ad mare, & cum viro Nerone pervecta in Siliciam est.

LXXVI. Quod alieno testimonium reddere, in eo non fraudabo avum meum. Quippe Caius Velleius, honoratissimo inter illos CCCLX judices loco a Pompeio lectus, ejusdem, Marcique Bruti ac Tiberii Neronis *præfectus* fabrûm, vir nulli secundus, cùm in Campania digressus Neronis a Neapoli, cujus ob singularem cum eo amicitiam partium adjutor fuerat, gravis jam ætate & corpore, comes esse *non posset*, gladio se ipse transfixit. Inviolatam excedere Italiâ Cæsar passus Fulviam, Plancumque muliebris fugæ comitem. Nam Pollio Asinius cum septem legionibus, diu retentâ in potestate *Antonii* Venetiâ, magnis speciosisque rebus circa Altinum, aliasque [illegible] *regionis* urbes, editis, Antoni[illegible] gum adhuc Domitiu[illegible] sum e Brutianis castr[illegible] prædiximus, & pr[illegible] ducem [illegible] filiis [illegible] dar[illegible]

quis æquum se præstiterit, sciat non minùs a Pollione in Antonium, quàm ab Antonio in Pollionem esse collatum. Adventus deinde in Italiam Antonii, apparatusque contra eum Cæsaris habuit belli metum; sed pax circa Brundisium composita. Per quæ tempora Rufi Salvidieni scelesta consilia patefacta sunt; qui natus obscurissimis initiis parum habebat summam accepisse, & proximus a Cn. Pompeio, ipsoque a Cæsare ex equestri ordine Consul creatus esse, nisi in id ascendisset, quò infra se & Cæsarem videret & Rempublicam.

LXXVII. Tum, expostulante consensu populi, quem gravis urgebat infesto mari annona, cum Pompeio quoque circa Misenum pax inita: qui haud absurdè cùm in navi Cæsaremque & Antonium cœnâ exciperet, dixit, *in* [illegible] *se cœnam dare*; referens hoc [illegible] oci nomen, in quo paterna [illegible] ntonio possidebatur. In hoc [illegible] placuit, Siciliam Achaiam- [illegible] io concedere. In quo tamen [illegible] inquies manere non po-

tuit : id unum tantummodò salutare adventu suo patriæ attulit, quod omnibus proscriptis, aliisque, qui ad eum ex diversis caussis fugerant, reditum salutemque pactus est. Quæ res & alios clarissimos viros, & Neronem, & Marcum Silanum, Sentiumque Saturninum, & Aruntium ac Titium restituit Reipublicæ. Statium autem Murcum, qui adventu suo classisque celeberrimæ vires ejus duplicaverat, insimulatum falsis criminationibus, quia talem virum collegam officii Menas & Menecrates fastidierant, Pompeius in Sicilia interfecerat.

LXXVIII. Hoc tractu temporum Octaviam sororem Cæsaris Marcus Antonius duxit uxorem. Redierat Pompeius in Siciliam, Antonius in transmarinas provincias, quas magnis momentis Labienus, ex Brutianis castris profectus ad Parthos, producto eorum exercitu in Syriam, interfectoque legato Antonii, concusserat; qui virtute & ductu Ventidii, unà cum Parthorum copiis, celeberrimoque juvenum Pacoro Regis filio, extinctus est. Interim

Cæsar per hæc tempora, ne, res disciplinæ inimicissima, otium corrumperet militem, crebris in Illyrico Dalmatiaque expeditionibus, patientiâ periculorum, bellique experientiâ durabat exercitum. Eadem tempestate Calvinus Domitius, cùm ex Consulatu obtineret Hispaniam, gravissimi comparandique antiquis exempli auctor fuit. Quippe primipili centurionem nomine Vibillium, ob turpem ex acie fugam, fuste percussit.

LXXIX. Crescente in dies & classe & famâ Pompeii, Cæsar molem belli ejus suscipere statuit. Ædificandis navibus, contrahendoque militi ac remigi, navalibusque assuescendo certaminibus atque ædificationibus, præfectus est Marcus Agrippa, virtutis nobilissimæ, labore, vigiliâ, periculo invictus, parendique, sed uni, scientissimus, aliis sanè imperandi cupidus, & per omnia extra dilationes positus, consultisque facta conjungens. Hic, in Averno ac Lucrino lacu speciosissimâ classe fabricatâ, quotidianis exercitationibus militem remigemque ad summam &

militarem & [illegible] tiam. Hac [illegible] Cæsar. [illegible] desponsatam [illegible] Nerone, [illegible] fuerat, Liviam, [illegible] ominibus, duxit [illegible] Siciliæque bellum [illegible] humana ope invictum [illegible] fortuna [illegible] partem classis [illegible] promontorium [illegible] laceravit ac dissipavit. [illegible] mora fuit, quod postea [illegible] ancipiti fortuna gestum [illegible] & classis eodem loco [illegible]; & ut navali primo [illegible] ductu Agrippæ [illegible] opinato classis adventu [illegible] Cæsaris oculis [illegible] accepta clades: neque [illegible] sorruit, legionesque, [illegible] erant legato Cæsa[illegible] a terra, penè a Pompeio [illegible] Sed ancipitis fortunæ [illegible] virtute correcta. Ex[illegible] utriusque partis classibus, [illegible] exutus navibus Pom[illegible] fuga petivit; jussusque Mar[illegible] cujus opem petierat, dum

m & supplicem tumultuatur, lignitatem retinet, nunc vi-atur, a Titio jugulatus est. tantum duravit hoc facinore um odium, ut mox ludos thea-peii faciens, exsecratione po-ctaculo, quod præbebat, pelle-

XX. Acciverat gerens contra eium bellum ex Africa Cæsar Le-n cum duodecim semiplenis legio-. Hic vir omnium vanissimus, ne-llâ virtute tam longam fortunæ in-entiam meritus, exercitum Pom-, quia propior fuerat, sequentem ipsius, sed Cæsaris, auctoritatem ac em, sibi junxerat; inflatusque am-ius viginti legionum numero, in id roris processerat, ut inutilis alienæ ictoriæ comes, quàm diu moratus rat, diffidendo in consiliis Cæsari, & semper diversa iis quæ aliis placebant dicendo, totam victoriam ut suam interpretaretur; audebatque denuntiare Cæsari, *excederet Siciliâ.* Non ab Scipionibus, aliisque veteribus Romanorum ducum quidquam ausum, patratum-

militaris & maritimæ rei perduxit scientiam. Hac classe Cæsar, cùm priùs, despondente ei Nerone, cui ante nupta fuerat, Liviam, auspicatis Reipublicæ ominibus, duxisset uxorem, Pompeio Siciliæque bellum intulit. Sed virum humanâ ope invictum graviter eo tempore fortuna concussit: quippe longè majorem partem classis, circa Veliam Palinurique promontorium, adorta vis Africi laceravit ac distulit. Ea patrando bello mora fuit, quod postea dubiâ & interdum ancipiti fortunâ gestum est. Nam & classis eodem loco vexata est tempestate; & ut navali primo prælio apud Mylas ductu Agrippæ pugnatum prosperè, ita inopinato classis adventu gravis sub ipsius Cæsaris oculis circà Tauromenium accepta clades: neque ab ipso periculo abfuit, legionesque, quæ cum Cornificio erant legato Cæsaris, expositæ in terra, penè a Pompeio oppressæ sunt. Sed ancipitis fortunæ temporis maturâ virtute correcta. Explicatis quippe utriusque partis classibus, penè omnibus exutus navibus Pompeius Asiam fugâ petivit; jussuque Marci Antonii, cujus opem petierat, dum

inter ducem & supplicem tumultuatur, & nunc dignitatem retinet, nunc vitam precatur, a Titio jugulatus est. Cui in tantum duravit hoc facinore contractum odium, ut mox ludos theatro Pompeii faciens, exsecratione populi spectaculo, quod præbebat, pelleretur.

LXXX. Acciverat gerens contra Pompeium bellum ex Africa Cæsar Lepidum cum duodecim semiplenis legionibus. Hic vir omnium vanissimus, neque ullâ virtute tam longam fortunæ indulgentiam meritus, exercitum Pompeii, quia propior fuerat, sequentem non ipsius, sed Cæsaris, auctoritatem ac fidem, sibi junxerat; inflatusque ampliùs viginti legionum numero, in id furoris processerat, ut inutilis alienæ victoriæ comes, quàm diu moratus erat, diffidendo in consiliis Cæsari, & semper diversa iis quæ aliis placebant dicendo, totam victoriam ut suam interpretaretur; audebatque denuntiare Cæsari, *excederet Siciliâ*. Non ab Scipionibus, aliisque veteribus Romanorum ducum quidquam ausum, patratum-

que fortius, quàm tunc a Cæſare. Quippe cùm inermis & lacernatus eſſet, præter nomen nihil trahens, ingreſſus caſtra Lepidi, evitatis quæ juſſu hominis praviſſimi tela in eum jacta erant, cùm lacerna ejus perforata eſſet lanceâ, aquilam legionis rapere auſus eſt. Scires quid intereſſet inter duces. Armati inermem ſecuti ſunt; decimoque anno, quàm ad diſſimillimam vitæ ſuæ potentiam pervenerat Lepidus, & a militibus & a fortuna deſertus, pulloque velatus amiculo, inter ultimam confluentium ad Cæſarem turbam latens, genibus ejus advolutus eſt. Vita, rerumque ſuarum dominium conceſſa ei ſunt; ſpoliata, quam tueri non poterat, dignitas.

LXXXI. Subita deinde exercitûs ſeditio, qui plerumque contemplatus frequentiam ſuam, a diſciplina deſciſcit; & quod cogere ſe putat poſſe, rogare non ſuſtinet, partim ſeveritate, partim liberalitate diſcuſſa principis. Specioſumque per id tempus adjectum ſupplementum Campanæ coloniæ: ejus reditus erant publici; pro his longè uberio-

res reditus duodecies HS, in Creta insula redditi, & aqua promissa, quæ hodieque singulare & salubritatis instar & amœnitatis ornamentum est. Insigne coronæ classicæ quo nemo unquam Romanorum donatus erat, hoc bello Agrippa singulari virtute meruit. Victor deinde Cæsar reversus in Urbem, contractas emptionibus complures domos per procuratores, quo laxior fieret ipsius, *publicis se usibus destinare* professus est; templumque Apollini, & circa porticus, facturum promisit, quod ab eo singulari extructum munificentiâ est.

LXXXII. Quâ æstate Cæsar tam prospere Lepidum expulit Siciliâ, bene fortuna in Cæsare & Republicâ militavit ad orientem. Quippe Antonius cum XIII legionibus ingressus Armeniam, ac deinde Mediam, & per eas regiones Parthos petens, habuit Regem eorum obvium; primoque duas legiones cum omnibus impedimentis, tormentisque, & Statiano legato amisit: mox sæpiùs ipse, cum summo totius exercitûs discrimine, ea adiit pericula e quibus ser-

vari se posse desperaverat; amissâque non minus quartâ parte militum, captivi cujusdam Romani consilio ac fide servatur: qui clade Crassiani exercitûs captus, cùm fortunam non animum mutasset, accessit nocte ad stationem Romanam, prædixitque, *ne destinatum iter peterent, sed diverso silvestrique pervaderent.* Hoc, Marco Antonio acto, illis legionibus saluti fuit: de quibus tamen, totoque exercitu, haud minùs pars quarta, ut prædiximus, militum; calonum, servitiique tertia desiderata est; impedimentorum vix ulla superfuit. Hanc tamen Antonius fugam suam, quia vivus exierat, victoriam vocabat. Qui tertiâ æstate reversus in Armeniam, Regem ejus Artavasden, fraude deceptum, catenis, sed ne quid honori deesset, aureis vinxit. Crescente deinde & amoris in Cleopatram incendio, & vitiorum, quæ semper facultatibus, licentiaque, & assentationibus aluntur, magnitudine, bellum patriæ inferre statuit, cùm ante novum se Liberum patrem appellari jussisset: tum redimitus hederis, coronâque velatus aureâ, & thyrsum tenens, cothurnisque

que succinctus, curru velut Liber pater vectus esset Alexandriæ.

LXXXIII. Inter hunc apparatum belli, Plancus non judicio recta legendi, neque amore Reipublicæ aut Cæsaris, [quippe hæc semper impugnabat] sed morbo proditor, cùm fuisset humillimus assentator Reginæ, & infra servos cliens, cùm Antonii librarius, cùm obscœnissimarum rerum & auctor & minister, cùm in omnia & omnibus venalis, cùm cœruleatus & nudus, caputque redimitus arundine, & caudam trahens, genibus innixus Glaucum saltasset in convivio, refrigeratus ab Antonio, ob manifestarum rapinarum indicia, transfugit ad Cæsarem; & idem postea clementiam victoris pro sua virtute interpretabatur, dictitans, id probatum a Cæsare, cui ille ignoverat. Mox autem avunculum Titius imitatus est: haud absurdè Coponius, vir e prætoriis gravissimus, patris Silii socer, cùm recens transfuga multa ac nefanda Plancus absenti Antonio in Senatu objiceret: *multa*, inquit, *mehercules fecit Antonius pridie quàm tu illum relinqueres.*

LXXXIV. Cæsare deinde & Messala Corvino Consulibus debellatum apud Actium, ubi, longè ante quàm dimicaretur, exploratissima Julianarum partium fuit victoria. Vigebat in hac parte miles atque imperator; illâ marcebant omnia; hinc remiges firmissimi, illinc inopiâ affectissimi: navium hîc magnitudo modica, cum celeritate; adversa illa specie terribilior: hinc ad Antonium nemo, illinc ad Cæsarem quotidie aliqui transfugiebant. Denique in ore atque oculis Antonianæ classis, per Marcum Agrippam Leucas expugnata, Patræ captæ, Corinthus occupata, bis ante ultimum discrimen classis hostium superata. Rex Amyntas meliora & utiliora secutus: nam Deillius exempli sui tenax fuit & illo bello; virque clarissimus Cn. Domitius, qui solus Antonianarum partium nunquam Reginam nisi nomine salutavit, maximo & præcipiti periculo transmisit ad Cæsarem.

LXXXV. Advenit deinde maximi discriminis dies, quo Cæsar Antoniusque, productis classibus, pro salute alter, in

ruinam alter terrarum orbis dimicavere. Dextrum navium Julianarum cornu Marco Lurio commissum, lævum Aruntio, Agrippæ omne classici certaminis arbitrium. Cæsar ei parti destinatus in quam a fortuna vocaretur, ubique aderat: classis Antonii regimen Publicolæ, Sosioque commissum. At in terra locatum exercitum Taurus Cæsaris, Antonii regebat Canidius. Ubi initum certamen est, omnia in altera parte fuere, dux, remiges, milites; in altera nihil præter milites: prima occupat fugam Cleopatra; Antonius fugientis Reginæ, quàm pugnantis militis sui, comes esse maluit; & Imperator, qui in desertores sævire debuerat, desertor exercitûs sui factus est. Illis etiam, detracto capite, in longum fortissimè pugnandi duravit constantia; & desperatâ victoriâ, in mortem dimicabatur. Cæsar, quos ferro poterat interimere, verbis mulcere cupiens, clamitansque & ostendens *fugisse Antonium*, quærebat, *pro quo & cum quo pugnarent?* At illi, cùm diu pro absenti dimicassent duce, ægrè summissis armis, cessere victoriam; citiusque vitam veniamque Cæ-

ſar promiſit, quàm illis, ut ea precarentur, perſuaſum eſt. Fuitque in confeſſo, milites optimi imperatoris, imperatorem fugaciſſimi militis functum officio; ut dubites, ſuone, an Cleopatræ arbitrio victoriam temperaturus fuerat, qui ad ejus arbitrium direxit fugam. Idem locatus in terra fecit exercitus, cùm ſe Canidius præcipiti fugâ rapuiſſet ad Antonium.

LXXXVI. Quid ille dies terrarum orbi præſtiterit, ex quo in quem ſtatum pervenerit fortuna publica, quis in hoc tranſcurſu tam arctati operis exprimere audeat? Victoria verò fuit clementiſſima; nec quiſquam interemptus, niſi pauciſſimi, & ii qui deprecari quidem pro ſe non ſuſtinerent. Ex qua lenitate ducis colligi potuit, quem aut initio Triumviratûs ſui, aut in campis Philippiis, ſi ſic licuiſſet, victoriæ ſuæ facturus fuerit modum. At Soſium Lucii Aruntii priſca gravitate celeberrimi fides, mox diu cum clementia luctatus ſua Cæſar, ſervavit incolumem. Non prætereatur Aſinii Pollionis factum & dictum memorabile: namque, cùm ſe

post Brundisinam pacem continuisset in Italia, neque aut vidisset unquam Reginam, aut post enervatum amore ejus Antonii animum partibus ejus se miscuisset, rogante Cæsare, ut secum ad bellum proficisceretur Actiacum: *mea*, inquit, *in Antonium majora merita sunt, illius in me beneficia notiora: itaque discrimini vestro me subtraham, & ero præda victoris.*

LXXXVII. Proximo deinde anno, persecutus Reginam Antoniumque Alexandriam, ultimam bellis civilibus imposuit manum. Antonius se ipse non segniter interemit, adeò ut multa desidiæ crimina morte redimeret. At Cleopatra, frustratis custodibus, illatâ aspide, morsu sanè ejus, expers muliebris metus, spiritum reddidit. Fuitque & fortunâ & clementiâ Cæsaris dignum, quòd nemo ex iis, qui contra eum arma tulerant, ab eo jussuve ejus interemptus fuit. Decimum Brutum Antonii interemit crudelitas: Sextum Pompeium, ab eodem victum, idem Antonius, cùm dignitatis quoque servandæ dedisset fidem, etiam spiritu

privavit: Brutus & Cassius, ante quàm victorum experirentur animum, voluntariâ morte obierunt. Antonii Cleopatræque quis fuerit exitus, narravimus. Canidius timidiùs decessit, quàm professioni ejus, quâ semper usus erat, congruebat. Ultimus autem ex interfectoribus Cæsaris, Parmensis Cassius morte pœnas dedit, ut dederat Trebonius.

LXXXVIII. Dum ultimam bello Actiaco Alexandrinoque Cæsar imponit manum, Marcus Lepidus juvenis, formâ quàm mente melior, Lepidi ejus qui Triumvir fuerat Reipublicæ constituendæ filius, Juniâ Bruti sorore natus, interficiendi, simul in Urbem revertisset, Cæsaris consilia inierat. Tunc Urbis custodiis præpositus Caius Mæcenas equestri sed splendido genere natus, vir, ubi res vigiliam exigeret, sanè exsomnis, providens, atque agendi sciens; simul verò aliquid ex negotio remitti posset, otio ac mollitiis penè ultra fœminam fluens; non minùs Agrippâ Cæsari carus, sed minùs honoratus: quippe vixit angusto clavo penè contentus, nec minora consequi potuit, sed

non tam concupivit. Hic ſpeculatus eſt per ſummam quietem ac diſſimulationem præcipitis conſilia juvenis, & mirâ celeritate, nullâque cum perturbatione aut rerum, aut hominum, oppreſſo Lepido, immane novi ac reſurrecturi belli civilis reſtinxit initium, & ille quidem malè conſultorum pœnas exſolvit. Æquetur prædictæ Calpurniæ Antiſtii Servilia Lepidi uxor, quæ, vivo igni devorato, præmaturam mortem immortali nominis ſui penſavit memoriâ.

LXXXIX. Cæſar autem reverſus in Italiam atque Urbem, quo occurſu, quo favore omnium hominum, ætatum, ordinum exceptus ſit; quæ magnificentia triumphorum ejus, quæ fuerit munerum, ne in operis quidem juſti materiâ, nedum hujus tam reciſi, dignè exprimi poteſt. Nihil deinde optare a Diis homines, nihil Dii hominibus præſtare poſſunt, nihil voto concipi, nihil felicitate conſummari, quod non Auguſtus poſt reditum in Urbem, Reipublicæ, populoque Romano, terrarumque orbi repræſentaverit. Finita vi-

cesimo anno bella civilia, sepulta externa, revocata pax, sopitus ubique armorum furor; restituta vis legibus, judiciis auctoritas, Senatui majestas; imperium magistratuum ad pristinum redactum modum; tantummodò octo Prætoribus allecti duo; prisca illa & antiqua Reipublicæ forma revocata; rediit cultus agris, sacris honos, securitas hominibus; certa cuique rerum suarum possessio; leges emendatæ utiliter, latæ salubriter; Senatus sine asperitate, nec sine severitate lectus. Principes viri, triumphisque & amplissimis honoribus functi, hortatu principis, ad ornandam Urbem illecti sunt. Consulatus tantummodò usque ad undecimum, quem continuaret Cæsar, cùm sæpe obnitens repugnasset, impetrari potuit. Nam Dictaturam quàm pertinaciter ei deferebat populus, tam constanter repulit. Bella sub imperatore gesta, pacatusque victoriis terrarum orbis, & tot extra Italiam, domique opera, omne ævi sui spatium impensurum in id solum opus scriptorem fatigent. Nos, memores professionis, universam imaginem principatûs ejus oculis animisque subjecimus.

XC.

XC. Sepultis, ut prædiximus, bellis civilibus, coalescentibusque Reipublicæ membris, quæ tam longa armorum series laceraverat, Dalmatia XX & CC annos rebellis ad certam confessionem adacta est imperii. Alpes feris multisque nationibus celebres perdomitæ: Hispaniæ, nunc ipsius præsentiâ, nunc Agrippæ, quem usque in tertium Consulatum & mox collegium tribunitiæ potestatis amicitia principis evexerat, multo varioque Marte pacatæ. In quas provincias cùm initio, Scipione, & Sempronio Longo Consulibus, primo anno secundi Punici, abhinc annos CCL, Romani exercitus missi essent, duce Cn. Scipione, Africani patruo, per annos CC, in his multo mutuoque ita certatum est sanguine, ut amissis populi Romani Imperatoribus exercitibusque, sæpe contumelia, etiam nonnunquam periculum Romano inferretur imperio. Illæ enim provinciæ Scipiones consumpserunt; illæ contumelioso viginti annorum bello sub duce Viriatho majores nostros exercuerunt: illæ, terrore Numantini belli, popu-

N

lum Romanum concusserunt. In illis turpe Quinti Pompeii fœdus, turpiusque Mancini, Senatus cum ignominia dediti Imperatoris rescidit: illa tot consulares, tot prætorios absumpsit duces; patrumque ætate, in tantum Sertorium armis extulit, ut per quinquennium dijudicari non potuerit, Hispanis, Romanisne in armis plus esset roboris, & uter populus alteri pariturus foret. Has igitur provincias tam diffusas, tam frequentes, tam feras ad eam pacem abhinc annos fermè quinquaginta perduxit Cæsar Augustus, ut, quæ maximis bellis nunquam vacaverant, eæ sub Caio Antistio, ac deinde Publio Silio legato ceterisque postea, etiam latrociniis vacarent.

XCI. Dum pacatur Occidens, ab Oriente ac Rege Parthorum signa Romana, quæ Crasso oppresso Orodes, quæ Antonio pulso filius ejus Phraates ceperat, Augusto remissa sunt. Quod cognomen illi viro, Planci sententiâ, consensu universi Senatûs populique Romani inditum est. Erant tamen qui hunc felicissimum statum odissent.

Quippe Lucius Murena & Fannius Cæpio, diversis moribus, [nam Murena sine hoc facinore potuit videri bonus, Cæpio & ante hoc erat pessimus] cùm iniissent occidendi Cæsaris consilia, oppressi auctoritate publicâ, quod vi facere voluerant, jure passi sunt. Neque multo post Rufus Egnatius, per omnia gladiatori quàm Senatori propior, collecto in ædilitate favore populi, quem extinguendis privatâ familiâ incendiis in dies auxerat, in tantum quidem ut ei præturam continuaret, mox etiam Consulatum petere ausus, cùm esset omni flagitiorum scelerumque conscientiâ mersus; nec melior illi res familiaris quàm mens foret; aggregatis simillimis sibi, interimere Cæsarem statuit, ut quo salvo salvus esse non poterat, eo sublato moreretur. Quippe ita se mores habent, ut publicâ quisque ruinâ malit occidere, quàm suâ proteri, & idem passurus, minus conspici. Neque hic prioribus in occultando felicior fuit; addictusque carceri cum consciis facinoris, mortem dignissimam vitâ suâ obiit.

XCII. Præclarum excellentis viri factum Caii Sentii Saturnini, circa ea tempora Consulis, ne fraudetur memoria. Aberat in ordinandis Asiæ Orientisque rebus Cæsar, circumferens terrarum orbi præsentiâ suâ pacis suæ bona: tum Sentius fortè & solus, & absente Cæsare Consule, cùm alia, priscâ severitate summaque constantiâ, vetere Consulum more ac severitate gessisset, protraxisset publicanorum fraudes, punisset avaritiam, rejecisset in ærarium pecunias publicas, tum in comitiis habendis præcipuum egit Consulem: nam & Quæsturam petentes, quos indignos judicavit, profiteri vetuit; & cùm id facturos se perseverarent, consularem, si in campum descendissent, vindictam minatus est; & Egnatium, florentem favore publico, sperantemque, ut Præturam Ædilitati, ita Consulatum Præturæ se juncturum, profiteri vetuit; & cùm id non obtinuisset, juravit, etiam si factus esset Consul suffragiis populi, tamen se eum non renuntiaturum. Quod ego factum cuilibet veterum Consulum gloriæ compa-

randum reor, nisi quòd naturaliter audita visis laudamus libentiùs; & præsentia invidiâ, præterita veneratione prosequimur; & his nos obrui, illis instrui credimus.

XCIII. Ante triennium ferè quàm Egnatianum scelus erumperet, circa Murenæ Cæpionisque conjurationis tempus, abhinc annos L, Marcus Marcellus sororis Augusti Octaviæ filius, quem homines ita, si quid accidisset Cæsari, successorem potentiæ ejus arbitrabantur futurum, ut tamen id per Marcum Agrippam securè ei posse contingere non existimarent, magnificentissimo munere Ædilitatis edito, decessit admodum juvenis, sanè, ut aiunt, ingenuarum virtutum, lætusque animi & ingenii, fortunæque, in quam alebatur, capax. Post cujus obitum Agrippa, qui sub specie ministeriorum principalium profectus in Asiam, ut fama loquitur, ob tacitas cum Marcello offensiones, præsenti se subduxerat periculo, reversus indè, filiam Cæsaris Juliam, quam in matrimonium Marcellus habuerat, duxit uxorem; fœminam neque sibi

neque Reipublicæ felicis uteri.

XCIV. Hoc tractu temporum, Tiberius Claudius Nero, quo trimo nato, ut prædiximus, Livia Drusi Claudiani filia, despondente Nerone cui ante nupta fuerat, Cæsari nupserat, innutritus cœlestium præceptorum disciplinis, juvenis, genere, formâ, celsitudine corporis, optimis studiis, maximoque ingenio instructissimus, qui protinus quantus est sperari potuerat, visusque prætulerit principem, Quæstor undevicesimum annum agens, capessere cœpit Rempublicam, maximamque difficultatem annonæ, ac rei frumentariæ inopiam, ita Ostiæ atque in Urbe, mandato Vitrici, moderatus est, ut, per id quod agebat, quantus evasurus esset eluceret. Nec multo post missus ab eodem Vitrico cum exercitu, ad visendas, ordinandasque quæ sub Oriente sunt, provincias, præcipuis omnium virtutum experimentis in eo tractu editis, cum legionibus ingressus Armeniam, redacta eâ in potestatem populi Romani, regnum ejus Artavasdi tradidit: cujus Rex quoque Parthorum

tanti nominis famâ territus, liberos suos ad Cæsarem misit obsides.

XCV. Reversum indè Neronem, Cæsar haud mediocris belli molem experiri statuit; adjutore operis dato fratre ipsius Druso Claudio, quem intra Cæsaris penates enixa erat Livia. Quippe uterque divisis partibus, Rhætos Vindelicosque aggressi, multis urbium & castellorum oppugnationibus, nec non directâ quoque acie fideliter functi, gentes locis tutissimas, aditu difficillimas, numero frequentes, feritate truces, majore cum periculo quàm damno Romani exercitûs, plurimo cum earum sanguine perdomuerunt. Ante quæ tempora censura Planci & Paulli acta inter discordiam, neque ipsis honori, neque Reipublicæ usui fuit; cùm alteri vis Censoris, alteri vita deesset; Paullus vix posset implere Censorem, Plancus timere deberet, nec quidquam objicere posset adolescentibus, aut objicientes audire, quod non agnosceret senex.

XCVI. Mors deinde Agrippæ, qui

novitatem suam multis rebus nobilitaverat, atque in hoc perduxerat, ut & Neronis esset socer, cujusque liberos, nepotes suos Augustus, præpositis Caii ac Lucii nominibus, adoptaverat; admovit propiùs Neronem Cæsari. Quippe filia ejus Julia, quæ fuerat Agrippæ nupta, Neroni nupsit. Subinde bellum Pannonicum, quod inchoatum Agrippâ, Marcoque Vinicio avo tuo Consulibus, magnum atroxque, & perquam vicinum imminebat Italiæ, per Neronem gestum est. Gentes Pannoniorum, Dalmatarumque nationes, situmque regionum ac fluminum, numerumque & modum virium, excelsissimasque & multiplices eo bello victorias tanti imperatoris alio loco explicabimus. Hoc opus servet formam suam. Hujus victoriæ compos Nero, ovans triumphavit.

XCVII. Sed, dum in hac parte imperii omnia geruntur prosperrimè, accepta in Germania clades sub legato Marco Lollio, homine in omnia pecuniæ quàm rectè faciendi cupidiore, & inter summam vitiorum dissimulatio-

tem vitiosissimo; amissaque legionis quintæ aquila vocavit ab Urbe in Gallias Cæsarem. Cura deinde atque onus Germanici belli delegatâ Druso Claudio, fratri Neronis, adolescenti tot tantarumque virtutum, quot & quantas natura mortalis recipit, vel industria perficit; cujus ingenium, utrum bellicis magis operibus, an civilibus suffecerit artibus, in incerto est. Morum certè dulcedo ac suavitas, & adversùs amicos æquè ac par sui æstimatio inimitabilis fuisse dicitur: nam pulchritudo corporis proxima fraternæ fuit. Sed illum, magna ex parte domitorem Germaniæ, plurimo ejus gentis variis in locis profuso sanguine, fatorum iniquitas, Consulem, agentem annum tricesimum, rapuit. Moles deinde ejus belli translata in Neronem est, quod is suâ & virtute & fortunâ administravit; peragratusque victor omnes partes Germaniæ, sine ullo detrimento commissi exercitûs, quod præcipuæ huic duci semper curæ fuit, sic perdomuit eam, ut in formam penè stipendiariæ redigeret provinciæ: tum alter triumphus cum altero Consulatu ei oblatus est.

XCVIII. Dum ea, quæ prædiximus, in Pannonia Germaniaque geruntur, atrox in Thracia bellum ortum, omnibus ejus gentis nationibus in arma accensis, Lucii Pisonis, quem hodieque diligentissimum, atque eumdem lenissimum securitatis urbanæ custodem habemus, virtus compressit. Quippe legatus Cæsaris triennio cum his bellávit; gentesque ferocissimas, plurimo cum earum excidio, nunc acie, nunc expugnationibus, in pristinum pacis redegit modum, ejusque patratione Asiæ securitatem, Macedoniæ pacem reddidit. De quo viro hoc omnibus sentiendum ac prædicandum est, esse mores ejus vigore ac lenitate mixtissimos, & vix quemquam reperiri posse, qui aut otium validiùs diligat, aut faciliùs sufficiat negotio, & magis, quæ agenda sunt, curet sine ulla ostentatione agendi.

XCIX. Brevi interjecto spatio, Tiberius Nero, duobus Consulatibus totidemque triumphis actis, Tribunitiæ potestatis consortione æquatus Augus-

ro, civium post unum, & hoc quia volebat, eminentissimus, ducum maximus, famâ fortunaque celeberrimus, & verè alterum Reipublicæ lumen & caput, mirâ quadam & incredibili atque inenarrabili pietate, cujus caussæ mox detectæ sunt, cùm Caius Cæsar sumpsisset jam virilem togam, Lucius item maturus esset curis, ne fulgor suus orientium juvenum obstaret initiis, dissimulatâ caussâ consilii sui, commeatum ab socero atque eodem Vitrico acquiescendi a continuatione laborum petiit. Quis fuerit eo tempore civitatis habitus, qui singulorum animi, quæ digredientium a tanto viro omnium lacrymæ, quàm penè ei patria manum injecerit, justo servemus operi. Illud etiam in hoc transcursu dicendum est, ita septem annos Rhodi moratum, ut omnes qui proconsules legatique in transmarinas profecti provincias, visendi ejus gratiâ undique convenientes semper privato [si illa majestas privata unquam fuit] fasces suos summiserint; fassique sint, otium ejus honoratius imperio suo.

C. Sensit terrarum orbis digressum ab Urbis custodiâ Neronem : nam & Parthus, desciscens a societate Romana, adjecit Armeniæ manum ; & Germania, aversis domitoris sui oculis, rebellavit. At in Urbe, eo ipso anno, quo magnificentissimi gladiatorii muneris naumachiæque spectaculis, D. Augustus, abhinc annos triginta, se, & Gallo Caninio Consulibus, dedicato Martis templo, animos oculosque populi Romani repleverat, fœda dictu, memoriaque horrenda in ipsius domo tempestas erupit. Quippe filia ejus Julia, per omnia tanti parentis ac viri immemor, nihil, quod facere aut pati turpiter posset fœmina, luxuriâ, libidine infectum reliquit, magnitudinemque fortunæ suæ peccandi licentiâ metiebatur, quidquid liberet pro licito judicans.

Tum Julius Antonius, singulare exemplum clementiæ Cæsaris, violator ejus domûs, ipse sceleris a se commissi ultor fuit ; quem, victo ejus patre, non tantùm incolumitate donaverat, sed

sacerdotio, Prætura, Consulatu, provinciis, honoratum etiam matrimonio sororis suæ filiæ, in arctissimam affinitatem receperat; Quintiusque Crispinus, singularem nequitiam supercilio truci protegens, & Appius Claudius, & Sempronius Gracchus, ac Scipio; aliique minoris nominis utriusque ordinis viri, quasi cujuslibet uxore violatâ, pœnas pependere, cùm Cæsaris filiam, & Neronis violassent conjugem. Julia relegata in insulam, patriæque & parentum subducta oculis, quam tamen comitata mater Scribonia voluntarii exsilii permansit comes.

CI. Breve ab hoc intercesserat spatium, cùm Caius Cæsar, ante aliis provinciis ad sedandum obitis in Syriam missus, convento priùs Tiberio Nerone, cui omnem honorem ut superiori habuit, tam variè se ibi gessit, ut nec laudaturum magna, nec vituperaturum mediocris materia deficiat. Cum Rege Parthorum juvenis excelsissimus imperii, in insula quam amnis Euphrates ambiebat, æquato utriusque partis numero, coiit. Quod spectaculum stan-

tis ex diverso hinc Romani, illinc Parthorum exercitus, cùm duo inter se eminentissima imperiorum & hominum coirent capita, perquàm clarum & memorabile, sub initia stipendiorum meorum, tribuno militum mihi visere contigit. Quem militiæ gradum ante sub patre tuo, Marce Vinici, & Publio Silio auspicatus, in Thracia Macedoniaque, mox in Achaïa, Asiaque, & omnibus ad Orientem versis provinciis, & ore, atque utroque maris Pontici latere, haud injucundâ tot rerum, locorum, gentium, urbium recordatione perfruor. Prior Parthus apud Caium in nostra ripa, posterior hic apud Regem in hostili epulatus est.

CII. Quo tempore Marci Lollii, quem veluti moderatorem juventæ filii sui Augustus esse voluerat, perfida & plena subdoli ac versuti animi consilia per Parthum indicata Cæsari, fama vulgavit: cujus mors intra paucos dies fortuita, an voluntaria fuerit, ignoro. Sed, quàm hunc decessisse lætati homines, tam paulò post obiisse Censorinum in iisdem provinciis, graviter tulit ci-

vitas, virum demerendis hominibus genitum. Armeniam deinde ingressus, primâ parte introitûs prosperè se gessit; mox in colloquium, cui se temerè crediderat, circa Artageram graviter a quodam, nomine Adduo, vulneratus, ex eo, ut corpus minùs habile, ita animum minùs utilem Reipublicæ habere cœpit. Nec defuit conversatio hominum, vitia ejus assentatione alentium. Etenim semper magnæ fortunæ comes adest adulatio. Per quæ eò ductus erat, ut in ultimo ac remotissimo terrarum orbis angulo consenescere, quàm Romam regredi, mallet. Diu reluctatus invitusque revertens in Italiam, in urbe Lyciæ, Limyram nominant, morbo obiit: cùm ante annum fermè quinquagesimum Cæsar frater ejus Hispanias petens Massiliæ decessisset.

CIII. Sed fortuna, quæ subduxerat spem magni nominis, jam tum Reipublicæ sua præsidia reddiderat: quippe ante utriusque horum obitum, patre tuo Vinicio Consule, Tiberius Nero, reversus Rhodo, incredibili lætitiâ patriam repleverat. Non est diu cuncta-

tus Cæſar Auguſtus ; neque enim quærendus erat , quem legeret , ſed legendus qui eminebat. Itaque quod poſt Lucii mortem, adhuc Caio vivo, facere voluerat, eoque vehementer repugnante Nerone , erat inhibitus , poſt utriuſque adoleſcentium obitum facere perſeveravit ; ut & tribunitiæ poteſtatis conſortionem Neroni conſtitueret , multùm quidem eo cùm domi tum in ſenatu recuſante , & eum , Ælio Cato & Sentio Conſulibus , V Kalend. Jul. poſt Urbem conditam , annis DCCLIV , abhinc annis XXVII , adoptaret. Lætitiam illius diei , concurſumque civitatis , & vota penè inferentium Cœlo manus , ſpemque conceptæ ſecuritatis æternitatiſque Romani imperii , vix in illo juſto opere abundè perſequi poterimus , nedum hìc implere tentemus. Id unum dixiſſe juvat , quàm ille omnibus fuerit carus. Tum refulſit certa ſpes liberorum parentibus , viris matrimoniorum , dominis patrimonii , omnibus hominibus ſalutis , quietis , pacis , tranquillitatis ; adeo ut nec plus ſperari potuerit , ne ſpei reſponderi feliciùs.

CIV.

CIV. Adoptatus eadem die etiam Marcus Agrippa, quem post mortem Agrippæ Julia enixa erat: sed in Neronis adoptione illud adjectum, his ipsis Cæsaris verbis: *hoc*, inquit, *Reipublicæ caussa facio*. Non diu vindicem custodemque imperii sui morata in Urbe patria, protinus in Germaniam misit, ubi ante triennium sub Marco Vinicio avo tuo, clarissimo viro, immensum exarserat bellum. Erat & ab eo quibusdam in locis gestum, quibusdam sustentatum feliciter, eoque nomine decreta ei, cum speciosissima inscriptione operum, ornamenta triumphalia. Hoc tempus me functum ante tribunatu castrorum, Tiberius Cæsar militem fecit. Quippe, protinus ab adoptione missus cum eo præfectus equitum in Germaniam, successor officii patris mei, cœlestissimorum ejus operum per annos continuos novem præfectus aut legatus, spectator & pro captu mediocritatis meæ adjutor fui. Neque illi spectaculo, quo fruitus sum, simile conditio mortalis recipere videtur mihi; cùm per celeberrimam Italiæ partem, & tractum omnem Gal-

liæ provinciarum veterem imperatorem, & ante meritis ac virtutibus, quàm nomine, Cæsarem revisentes, sibi quisque, quàm illi, gratularentur plenius. At verò militum conspectu ejus elicitæ gaudio lacrymæ, alacritasque, & salutationis nova quædam exsultatio, & contingendi manum cupiditas, non continentium protinus, quin adjicerent: *videmus te, imperator! salvum recipimus!* ac deinde, *ego tecum, Imperator, in Armenia, ego in Rhætia fui: ego a te in Vindelicis, ego in Pannonia, ego in Germania donatus sum.*

CV. Neque id verbis exprimi, & fortasse vix mereri fidem potest, intrata protinus Germania, subacti Caninefates, Attuarii, Bructeri, recepti Cherusci gentes, & amnis, mox nostrâ clade nobilis, transitus Visurgis; penetrata ulteriora: cùm omnem partem asperrimi & periculosissimi belli Cæsar vindicaret, in iis, quæ minoris erant discriminis, Sentium Saturninum, qui tum legatus patris ejus in Germania fuerat, præfecisset, virum multiplicem in virtutibus, navum, agilem, provi-

dum, militariumque officiorum patientem ac peritum pariter, sed eumdem, ubi negotia fecissent locum otio, liberaliter lauteque eo abutentem; ita tamen, ut eum splendidum ac hilarem potiùs quàm luxuriosum aut desidem diceres. De cujus viri claro celebrique Consulatu prædiximus. Anni ejus æstiva, usque in mensem Decembrem producta, immanis emolumentum fecere victoriæ. Pietas sua Cæsarem, penè obstructis hieme Alpibus, in Urbem traxit; at tutela imperii eum veris initio reduxit in Germaniam; in cujus mediis finibus, exercitum, ad caput Lupiæ fluminis, hiberna digrediens princeps locaverat.

CVI. Proh, Dii boni, quanti voluminis opera insequenti æstate sub duce Tiberio Cæsare gessimus! Perlustrata armis tota Germania est: victæ gentes, penè nominibus incognitæ: Receptæ Cauchorum nationes: omnis eorum juventus, infinita numero, immensa corporibus, situ locorum tutissima, traditis armis, unà cum ducibus suis, septa fulgenti armatoque militum nos-

trorum agmine, ante imperatoris procubuit tribunal. Fracti Langobardi, gens etiam Germanâ feritate ferocior. Denique, quod nunquam antea spe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringentesimum milliarium, a Rheno usque ad flumen Albim, qui Senonum Hermundorumque fines præterfluit, Romanus cum signis perductus exercitus, & eodem, mirâ felicitate & curâ ducis, temporum quoque observantia, classis quæ Oceani circum navigaverat sinus, ab inaudito atque incognito ante mari flumine Albi subvecta, plurimarum gentium victoriâ cum abundantissima rerum omnium copia exercitui Cæsarique se junxit.

CVII. Non tempero mihi, quin tantæ rerum magnitudini hoc, qualecumque est, inseram. Cùm citeriorem ripam prædicti fluminis castris occupassemus; & ulterior armatâ hostium juventute fulgeret, sub omnem motum nostrarum navium protinus refugiente, unus e barbaris, ætate senior, corpore excellens, dignitate, quantùm ostendebat cultus, eminens, cavatum, ut

illis mos est, ex materia conscendit alveum, solusque id navigii genus temperans, ad medium processit fluminis; & petiit, liceret sibi, sine periculo in eam quam armis tenebamus egredi ripam, ac videre Cæsarem. Data petenti facultas: tum appulso lintre, & diu tacitus contemplatus Cæsarem; *nostra quidem*, inquit, *furit juventus, quæ cùm vestrum numen absentium colat, præsentium potiùs arma metuit quàm sequitur fidem: sed ego beneficio ac permissu tuo, Cæsar, quos ante audiebam, hodie vidi Deos; nec feliciorem ullum vitæ meæ aut optavi aut sensi diem.* Impetratoque ut manum contingeret, reversus in naviculam, sine fine respectans Cæsarem, ripæ suorum appulsus est. Victor omnium gentium, locorumque quos adierat, Cæsar, cum incolumi inviolatoque, & semel tantummodò, magna cum clade hostium, fraude eorum tentato exercitu, in hiberna legiones reduxit, eadem, qua priore anno, festinatione Urbem petens.

CVIII. Nihil erat jam in Germania, quod vinci posset, præter gentem

Marcomannorum ; quæ Maroboduo duce, excita ſedibus ſuis, atque in inferiora refugiens, incinctos Hercyniæ ſylvæ campos incolebat. Nulla feſtinatio hujus viri mentionem tranſgredi debet. Maroboduus, genere nobilis, corpore prævalens, animo ferox, natione magis quàm ratione barbarus, non tumultuarium, neque fortuitum, neque mobilem, ſed ex voluntate parentium conſtantem inter ſuos occupavit principatum, & certum imperium, vimque regiam complexus animo, ſtatuit, avocatâ procul a Romanis gente ſuâ, eò progredi, ubi, cùm propter potentiora arma refugiſſet, ſua faceret potentiſſima. Occupatis igitur, quos prædiximus, locis, finitimos omnes aut bello domuit, aut conditionibus juris ſui fecit.

CIX. Corpus cuſtodia tutum imperii, perpetuis armorúm exercitiis penè ad Romanæ diſciplinæ formam redactum, brevi in eminens & noſtro quoque imperio timendum perduxit faſtigium ; gerebatque ſe ita adversùs Romanos, ut neque bello nos laceſſeret,

& si lacesseretur, superesse sibi vim ac voluntatem resistendi declararet. Legati, quos mittebat ad Cæsares, interdum ut *supplicem* commendabant, interdum ut pro *pari* loquebantur. Gentibus hominibusque a nobis desciscentibus erat apud eum perfugium: totusque ex malè dissimulato agebat æmulum, exercitumque quem LXX millium peditum, quatuor equitum fecerat, assiduis adversùs finitimos bellis exercendo, majori, quàm quod habebat, operi præparabat. Eratque etiam eo timendus, quòd cùm Germaniam ad lævam & in fronte, Pannoniam ad dexteram, a tergo sedium suarum haberet Noricos, tanquam in omnes semper venturus, ab omnibus timebatur. Nec securam incrementi sui patiebatur esse Italiam: quippe cùm a summis Alpium jugis quæ finem Italiæ terminant, initium ejus finium haud multo plus CC millibus passuum abesset. Hunc virum & hanc regionem proximo anno diversis e partibus Tiberius Cæsar aggredi statuit. Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos, excisis continentibus Hercyniæ sylvis, legiones Boio-

hœmum [id regioni, quàm incolebat Maroboduus, nomen est] perduceret: ipse a Carnunto, qui locus Norici regni proximus ab hac parte erat, exercitum, qui in Illyrico merebat, ducere in Marcomannos adortus est.

CX. Rumpit interdum, interdum moratur proposita hominum fortuna. Præparaverat jam hiberna Cæsar ad Danubium, admotoque exercitu, non plus quàm quinque dierum iter a primis hostium Saturninum admoveri placuerat: cujus copiæ penè æquali divisæ intervallo ab hoste, intra paucos dies in prædicto loco cum Cæsare juncturæ erant; cùm universa Pannonia, insolens longæ pacis bonis, & adulta viribus Dalmatia, omnibus tractûs ejus gentibus in societatem adductis, ex constituto arma corripuit. Tum necessaria gloriosis præposita; neque tutum visum, abdito in interiora exercitu, vacuam tam vicino hosti relinquere Italiam. Gentium nationumque quæ rebellaverant, omnis numerus ampliùs DCCC millia explebat; CC ferè peditum colligebantur, armis habilia; equitum

equitum novem: cujus immensæ multitudinis, parentis acerrimis ac peritissimis ducibus, pars petere Italiam decreverat, junctam sibi Nauporti ac Tergestis confinio; pars in Macedoniam eruperat; pars suis sedibus præsidium esse destinaverat. Prima duobus, Batoni & Pineti, ducibus, auctoritas erat. In omnibus autem Pannoniis non disciplinæ tantummodò, sed linguæ quoque notitia Romanæ, plerisque etiam litterarum usus & familiaris animorum erat exercitatio. Itaque, Hercules, nulla unquam natio tam maturè consilio belli bellum junxit, ac decreta patravit. Oppressi cives Romani, trucidati negotiatores; magnus vexillariorum numerus ad internecionem, ea in regione quæ plurimùm ab imperatore aberat, cæsus; occupata armis Macedonia; omnia & in omnibus locis igni ferroque vastata: quin tantus etiam hujus belli metus fuit, ut stabilem illum & obfirmatum tantorum bellorum experientiâ, Cæsaris Augusti animum quateret atque terreret.

CXI. Habiti itaque delectus, revo-

cati undique omnes veterani, viri fœminæque ex censu libertinum coactæ dare militem. Audita in Senatu vox principis, *decimo die, ni caveretur, posse hostem in urbis Romæ venire conspectum*. Senatorum, equitumque Romanorum exactæ ad id bellum operæ pollicitæ. Omnia hæc frustra præparassemus, nisi, qui illa regeret, fuisset. Itaque, ut præsidium militum, Respublica ab Augusto ducem in bellum poposcit Tiberium. Habuit in hoc quoque bello mediocritas mea speciosi ministri locum. Finitâ equestri militiâ, designatus Quæstor, necdum Senator æquatus Senatoribus; & jam designatus Tribunus plebis partem exercitûs ab Urbe, traditi ab Augusto, perduxi ad filium ejus. In Quæstura deinde, remissa sorte provinciæ, legatus ejusdem ad eumdem missus. Quas nos primo anno acies hostium fudimus? Quantis prudentiâ ducis usi opportunitatibus, furentes eorum vires universas evasimus partibus? Quanto cum temperamento simul virtutis & utilitatis, res auctoritate imperatoris agi vidimus? Quâ prudentiâ hiberna disposita sunt?

Quanto opere inclusus custodiis exercitûs nostri, ne quà posset erumpere, inopsque copiarum, & intrà se furens, hostis viribus elanguesceret?

CXII. Felix eventu, forte conatu, primâ æstate bellum, Messalini opus mandandum est memoriæ: qui vir, animo etiam quàm gente nobilior, dignissimus qui patrem Corvinum habuisset, & cognomen suum Cottæ fratri relinqueret, præpositus Illyrico, subitâ rebellione cum semiplena legione vicesima, circumdatus hostili exercitu, ampliùs viginti millia hostium fudit, fugavitque; & ob id ornamentis triumphalibus honoratus est. Ita placebat Barbaris numerus suus, ita fiducia virium, ut, ubicumque Cæsar esset, nihil in se spei reponerent. Pars exercitûs eorum opposita ipsi duci, & ad arbitrium utilitatemque nostram macerata, perductaque ad exitiabilem famem, neque instantes sustinere, neque facientibus copiam pugnandi dirigentibusque aciem ausa congredi, occupato monte Claudio, munitione se defendit. At ea pars, quæ obviam se effuderat exer-

citui, quem Aulus Cæcina & Silvanus Plautius Consulares ex transmarinis adducebant provinciis, circumfusa quinque legionibus nostris auxiliaribusque & equitatui regio, [quippe magnam Thracum manum junctus prædictis ducibus Rhœmetalces, Thraciæ Rex, in adjutorium ejus belli secum trahebat] penè exitiabilem omnibus cladem intulit. Fugata regiorum equestris acies, fugatæ alæ, conversæ cohortes sunt: apud signa quoque legionum trepidatum. Sed Romana virtus militi plus eo tempore vindicatum gloriæ, quàm ducibus, reliquit: qui, multùm a more imperatoris sui discrepantes, ante in hostem inciderunt, quàm per exploratores, ubi hostis esset, cognoscerent. Jam igitur in dubiis rebus semetipsæ legiones adhortatæ, jugulatis ab hoste quibusdam tribunis militum, interempto præfecto castrorum, præfectisque cohortium, non incruentis centurionibus, e quibus etiam primi ordines cecidere, invasere hostes; nec sustinuisse contenti, perruptâ eorum acie, ex insperato victoriam vindicaverunt. Hoc ferè tempore Agrippa, qui eodem die quo Tiberius, adop-

tatus ab avo suo naturali erat, & jam ante biennium, qualis esset, apparere cœperat, mirâ pravitate animi atque ingenii in præcipitia conversus, patris atque ejusdem avi sui animum alienavit sibi; moxque crescentibus in dies vitiis, dignum furore suo habuit exitum.

CXIII. Accipe nunc, Marce Vinici, tantum in bello ducem, quantum in pace vides principem. Junctis exercitibus, quique sub Cæsare erant, quique ad eum venerant, contractisque in una castra decem legionibus, LXX ampliùs cohortibus, quatuordecim alis, sed pluribus quàm decem veteranorum millibus, ad hoc magno voluntariorum numero, frequentique equite regio; tanto denique exercitu, quantus nullo unquam loco post bella fuerat civilia, omnes eo ipso læti erant, maximamque fiduciam victoriæ in numero reponebant. At imperator, optimus eorum, quæ agebat, judex, & utilia speciosis præferens, quodque semper eum facientem vidi, in omnibus bellis, quæ probanda essent, non quæ utique probarentur,

sequens, paucis diebus exercitum qui subvenerat, ad refovendas ex itinere ejus vires, moratus; cùm eum majorem, quàm ut temperari posset, neque habilem gubernaculo cerneret, dimittere statuit; prosecutusque longo & perquàm laborioso itinere, cujus difficultas narrari vix potest, ut neque universos quisquam auderet aggredi, & partem digredientium suorum quisque metu finium universi tentare non possent, remisit eò unde venerant; & ipse asperrimæ hiemis initio regressus Sisciam, legatos, inter quos ipsi fuimus, partitis præfecit hibernis.

CXIV. O rem dictu non eminentem, sed solidâ veraque virtute atque utilitate maximam, experientiâ suavissimam, humanitate singularem! per omne belli Germanici Pannonicique tempus, nemo e nobis gradumve nostrum aut præcedentibus aut sequentibus imbecillus fuit, cujus salus ac valetudo non ita sustentaretur Cæsaris cura, tamquam distractissimus ille tantorum onerum mole huic uni negotio vacaret animus. Erat desiderantibus paratum junc-

tum vehiculum, lectica ejus publicata, cujus beneficium cùm alii, tum ego sensi. Jam medici, jam apparatus cibi, jam in hoc solùm importatum instrumentum balinei, nullius non succurrit valetudini. Domus tantùm ac domestici deerant; ceterorum nihil, quod ab illis aut præstari aut desiderari posset. Adjiciam illud, quod, quisquis illis temporibus interfuit, ut alia quæ retuli, agnoscet protinus. Solus semper equo vectus est, solus cum iis, quos invitaverat, majore parte æstivarum expeditionum, cœnavit sedens; non sequentibus disciplinam, quatenus exemplo non nocebatur, ignovit; admonitio frequens inerat, & castigatio, vindicta rarissima: agebatque medium plurima dissimulantis, aliqua inhibentis. Hiems emolumentum patrati belli contulit; sed insequenti æstate omnis Pannonia, reliquiis totius belli in Dalmatia manentibus, pacem petiit. Ferocem illam tot millium juventutem, paulò ante servitutem minatam Italiæ, conferentem arma quibus usa erat apud flumen nomine Bathinum, prosternentemque se universam genibus imperatoris, Batonem-

que & Pinetem excelsissimos duces; captum alterum, alterum a se deditum, justis voluminibus ordine narrabimus, ut spero. Autumno victor in hiberna reducitur exercitus; cujus omnibus copiis a Cæsare Marcus Lepidus præfectus est, vir nominis ac fortunæ suorum proximus: quem in quantum quisque aut cognoscere, aut intelligere potuit, in tantum miratur ac diligit, tantorumque nominum, quibus ortus est, ornamentum judicat.

CXV. Cæsar ad alteram belli Dalmatici molem animum atque arma contulit: in qua regione quali adjutore legatoque fratre meo, Magio Celere Velleiano, usus sit, ipsius patrisque ejus prædicatione testatum est, & amplissimorum donorum, quibus triumphans eum Cæsar donavit, signat memoria. Initio æstatis Lepidus, educto hibernis exercitu, per gentes integras immunesque adhuc clade belli, & eo feroces ac truces, tendens ad Tiberium imperatorem, & cum difficultate locorum & cum vi hostium luctatus, magna cum clade obsistentium, excisis agris,

exustis ædificiis, eversis vicis, lætus victoriâ, prædaque onustus, pervenit ad Cæsarem, & ob ea, quæ si propriis gessisset auspiciis, triumphare debuerat, triumphalibus, consentiente cum judicio principum voluntate Senatûs, donatus est. Illa æstas maximi belli consummavit effectus. Quippe Breuci & Desitiates Dalmatæ, situ locorum ac montium, ingeniorum Ferociâ, mirâ etiam pugnandi scientiâ, & præcipuè angustiis saltuum penè inexpugnabiles, non jam ductu, sed manibus atque armis ipsius Cæsaris tum demum pacati sunt, cùm penè funditus eversi forent. Nihil in hoc tanto bello, nihil in Germania aut videre majus, aut mirari magis potui, quàm quòd Imperatori nunquam adeò ulla opportuna visa est victoriæ occasio, quam damno amissi pensaret militis; semperque visum est gloriosum, quod esset tutissimum; & ante conscientiæ quàm famæ consultum; nec unquam consilia ducis judicio exercitûs, sed exercitus providentiâ ducis rectus est.

CXVI. Magna in bello Dalmatico

experimenta virtutis in multos ac diffi-
ciles locos præmissus Germanicus de-
dit; celebris etiam operâ diligenti
Quintus Vibius Posthumus, vir consu-
laris, præpositus Dalmatiæ, ornamen-
ta meruit triumphalia: quem honorem
ante paucos annos Passienus & Cossus,
viri quibusdam diversis virtutibus cele-
bres, in Africa meruerant. Sed Cossus
victoriæ testimonium etiam in cogno-
men filii contulit, adolescentis in om-
nium virtutum exempla geniti. At Pos-
thumi operum Lucius Apronius parti-
ceps, illâ quoque militiâ eos, quos
mox consecutus est, honores excellenti
virtute meruit. Utinam non majoribus
experimentis testatum esset, quantùm
in omni re Fortuna posset! sed in hoc
quoque genere abundè agnosci vis ejus
potest: nam & Junius vir antiquissimi
moris, & priscam gravitatem semper
humanitate temperans, in Germania,
Illyricoque, & mox in Africa splendi-
dissimis functus ministeriis, non meri-
to, sed materiâ adipiscendi triumpha-
lia defectus est. Et Aulus Licinius Ner-
va Silianus, Publii Silii filius, quem vi-
rum, ne qui intellexit quidem, abundè

miratus est, ne nihil non optimo civi, simplicissimo duci perisset, præreptus immaturè & fructu amplissimæ principis amicitiæ & consummatione evectæ in altissimum paternumque fastigium imaginis defectus est. Horum virorum mentioni si quis quæsisse me dicet locum, fatentem arguet. Neque enim justus sine mendacio candor apud bonos crimini est.

CXVII. Ultimam tantùm imposuerat Pannonico ac Dalmatico bello Cæsar manum, cùm, intrà quinque consummati tanti operis dies, funestæ ex Germaniæ epistolæ, *cæsi Vari, trucidatarumque legionum trium, totidemque alarum, & sex cohortium*: velut in hoc saltem tantummodò indulgente nobis Fortunâ, ne occupato duce sæviret. Sed caussa & persona moram exigit. Varus Quinctilius illustri magis quàm nobili ortus familiâ, vir ingenio mitis, moribus quietus, ut corpore ita animo immobilior, otio magis castrorum quàm bellicæ assuetus militiæ; pecuniæ verò quam non contemptor, Syria cui præfuerat declaravit; quam pauper divitem

ingressus, dives pauperem reliquit. Is, cùm exercitui qui erat in Germania præesset, concepit esse homines qui nihil præter vocem membraque haberent hominum; quique gladiis domari non poterant, posse jure mulceri. Quo proposito mediam ingressus Germaniam, velut inter viros pacis gaudentes dulcedine, jurisdictionibus agendoque pro tribunali ordine trahebat æstiva. . . .

CXVIII. At illi, quod nisi expertus vix credat, in summa feritate versutissimi, natumque mendacio genus, simulantes fictas litium series; & nunc provocantes alter alterum injuriâ, nunc agentes gratias, quòd eas Romana justitia finiret, feritasque suâ novitate incognitæ disciplinæ mitesceret, & solita armis discerni jure terminarentur, in summam socordiam perduxere Quinctilium, usque eò, ut se Prætorem urbanum in foro jus dicere, non in mediis Germaniæ finibus exercitui præesse crederet. Tum juvenis genere nobilis, manu fortis, sensu celer, ultra barbarum promptus ingenio, nomine Arminius, Sigimeri principis gentis ejus filius, ar-

dorem animi vultu oculisque præferens, assiduus militiæ nostræ prioris comes, etiam civitatis Romanæ jus equestremque consecutus gradum, segnitiâ ducis in occasionem sceleris usus est; haud imprudenter speculatus, neminem celeriùs opprimi, quàm qui nihil timeret; & frequentissimum initium esse calamitatis, securitatem. Primò igitur paucos, mox plures in societatem consilii recipit; opprimi posse Romanos, & dicit & persuadet; decretis facta jungit; tempus insidiarum constituit. Id Varo per virum ejus gentis fidelem clarique nominis Segesten indicatur. Obstabant sed jam fata consiliis, omnemque animi ejus aciem præstrinxerant. Quippe ita se res habet, ut plerumque, qui fortunam mutaturus est, consilia corrumpat, efficiatque, quod miserrimum est, ut quod accidit id etiam meritò accidisse videatur, & casus in culpam transeat. Negat itaque Varus se credere, spemque de Germanorum in se benevolentiâ ex merito æstimare profitetur: nec diutiùs post primum indicem secundo relictus locus.

CXIX. Ordinem atrocissimæ calamitatis, quâ nulla, post Crassi in Parthis damnum, in externis gentibus gravior Romanis fuit, justis voluminibus, ut alii, ita nos conabimur exponere: nunc summa deflenda est. Exercitus omnium fortissimus, disciplinâ, manu, experientiaque bellorum inter Romanos milites princeps, marcore ducis, perfidiâ hostis, iniquitate fortunæ circumventus: cùm ne pugnandi quidem egrediendive occasio iis data esset immunis, castigatis etiam quibusdam gravi pœnâ, quia Romanis & armis & animis usi fuissent, inclusus sylvis, paludibus, insidiis ab eo hoste ad internecionem trucidatus est, quem ita semper more pecudum trucidaverat, ut vitam aut mortem ejus nunc ira, nunc venia temperaret. Duci plus ad moriendum quàm ad pugnandum animi fuit: quippe paterni avitique exempli successor, se ipse transfixit. At e præfectis castrorum duobus quàm clarum exemplum Lucius Eggius, tam turpe Ceïonius pròdidit: qui, cùm longè maximam partem absumpsissetacies, auctor deditionis, sup-

plicio quàm prælio mori maluit. At Vala Numonius, legatus Vari, cetera quietus ac probus, diri auctor exempli, spoliatum equite peditem relinquens, fugâ cum alis Rhenum petere ingressus est. Quod factum ejus fortuna ulta est: non enim desertis superfuit, sed desertor occidit. Vari corpus semiustum hostilis laceraverat feritas; caput ejus abscissum latumque ad Maroboduum, & ab eo missum ad Cæsarem, gentilitii tamen tumuli sepulturâ honoratum est.

CXX. His auditis, revolat ad patrem Cæsar: perpetuus patronus Romani imperii, assuetam sibi caussam suscipit. Mittitur ad Germaniam, Gallias confirmat, disponit exercitus, præsidia munit, se magnitudine suâ, non fiduciâ hostium, metiens, qui Cimbricam Teutonicamque militiam Italiæ minabantur; ultro Rhenum cum exercitu transgreditur. Arma infert hosti, quem arcuisse pater & patria contenti erant; penetrat interiùs, aperit limites, vastat agros, urit domos, fundit obvios; maximaque cum gloria, incolumi omnium quos transduxerat numero,

in hiberna revertitur. Reddatur verum Lucio Aſprenati teſtimonium, qui legatus ſub avunculo ſuo Varo militaris, navâ virilique operâ duarum legionum, quibus præerat, exercitum immunem tantâ calamitate ſervavit; matureque ad inferiora hiberna deſcendendo, vacillantes jam cis Rhenum ſitarum gentium animos confirmavit. Sunt tamen, qui, ut vivos ab eo vindicatos, ita jugulatorum ſub Varo occupata crediderint patrimonia, hereditatemque exciſi exercitûs, in quantum voluerit, ab eo aditam. Lucii etiam Cæditii præfecti caſtrorum, eorumque, qui, unà circumdati Aliſone, immenſis Germanorum copiis obſidebantur, laudanda virtus eſt; qui, omnibus difficultatibus ſuperatis, quas inopia rerum intolerabiles, vis hoſtium faciebat inexſuperabiles, nec temerario conſilio, nec ſegni providentiâ uſi, ſpeculatique opportunitatem, ferro ſibi ad ſuos peperere reditum. Ex quo apparet, Varum ſanè gravem & bonæ voluntatis virum, magis imperatoris defectum conſilio, quàm virtute deſtitutum militum, ſe, magnificentiſſimumque perdidiſſe exercitum.

citum. Cùm in captivos sæviretur a Germanis, præclari facinoris auctor fuit Caldus Cælius, vetustate familiæ suæ dignissimus: qui complexus catenarum, quibus vinctus erat, seriem, ita illas illisit capiti suo, ut protinus pariter sanguinis cerebrique profluvio exspiraret.

CXXI. Eadem & virtus & fortuna subsequenti tempore ingressa animum imperatoris Tiberii fuit, quæ initio fuerat; qui concussis hostium viribus, classicis peditumque exercitibus, cùm res Galliarum maximæ molis, accensasque plebis Viennensium dissensiones, coërcitione magis quàm pœnâ mollisset; & Senatus populusque Romanus, postulante patre ejus, *ut æquum ei jus in omnibus provinciis exercitibusque esset, quàm erat ipsi*, decreto complexus esset: [etenim absurdum erat, non esse sub illo, quæ ab illo vindicabantur; & qui ad opem ferendam primus erat, ad vindicandum honorem non judicari parem] in Urbem reversus, jampridem debitum, sed continuatione bellorum dilatum, ex Pannoniis Dalmatisque

egit triumphum. Cujus magnificentiam quis miretur in Cæſare? fortunæ verò quis non miretur indulgentiam? Quippe omnes eminentiſſimos hoſtium duces non occiſos fama narravit, ſed vinctos triumphus oſtendit. Quem mihi, fratrique meo, inter præcipuos præcipuiſque donis adornatos viros, comitari contigit.

CXXII. Quis non inter reliqua, quibus ſingularis moderatio Tiberii Cæſaris elucet atque eminet, hoc quoque miretur, quòd cùm ſine ulla dubitatione ſeptem triumphos meruerit, tribus contentus fuerit? Quis enim dubitare poteſt, quin ex Armenia recepta, & Rege ei præpoſito, cujus capiti inſigne regium ſuâ manu impoſuerat, ordinatiſque rebus Orientis, ovans triumphare debuerit? &, Vindelicorum Rhætorumque victor, curru Urbem ingredi? fractis deinde poſt adoptionem, continuâ triennii militiâ, Germaniæ viribus, idem illi honor & deferendus & recipiendus fuerit? & poſt cladem ſub Varo acceptam, ociùs proſperrimo rerum eventu, eadem excisa Germania,

triumphum summi ducis adornare debuerit? Sed in hoc viro nescias, utrum magis mireris, quòd laborum periculorumque semper excessit modum, an quòd honorum temperavit.

CXXIII. Venitur ad tempus, in quo fuit plurimùm metus. Quippe Cæsar Augustus, cùm Germanicum, nepotem suum reliqua belli patraturum misisset in Germaniam, Tiberium autem filium missurus esset in Illyricum, ad firmandà pace quæ bello subegerat, prosequens eum, simulque intersuturus Athletarum certamini ludicro, quod ejus honori sacratum a Neapolitanis est, processit in Campaniam. Quamquam jam motus imbecillitatis inclinatæque in deterius principia valetudinis senserat, tamen obnitente vi animi, prosecutus filium, digressusque ab eo Beneventi, ipse Nolam petiit; & ingravescente in dies valetudine, cùm sciret, quis volenti omnia post se salva remanere, accersendus foret, festinanter revocavit filium: ille ad patrem patriæ exspectato revolavit maturiùs. Tum securum se Augustus prædicans, circumfususque

amplexibus Tiberii sui, commendans illi sua, atque ipsius opera, nec quidquam de fine, si fata poscerent, recusans, subrefectus primo conspectu alloquioque carissimi sibi spiritûs, mox cum omnem curam fata vincerent, in sua resolutus initia, Pompeio Apuleioque Consulibus, septuagesimo sexto anno, animam cœlestem Cœlo reddidit.

CXXIV. Quid tunc homines timuerint, quæ Senatûs trepidatio, quæ populi confusio, quis orbis metus, in quàm arcto salutis exitiique fuerimus confinio, neque mihi tam festinanti exprimere vacat, neque, cui vacat, potest. Id solùm voce publicâ habeo: cujus urbis ruinam timueramus, eam ne commotam quidem sensimus; tantaque unius viri majestas fuit, ut nec bonis, neque contra malos opus armis foret. Una veluti luctatio civitatis fuit pugnantis cum Cæsare Senatûs populique Romani, ut stationi paternæ succederet; illius, ut potiùs æqualem civem, quàm eminentem liceret agere principem: tandem magis ratione quàm honore victus est, cùm quidquid tuendum non suscepisset,

periturum videret; ſolique huic contigit, penè diutiùs recuſare principatum, quàm, ut occuparent eum, alii armis pugnaverant. Poſt redditum Cœlo patrem, & corpus ejus humanis honoribus, nomen divinis honoratum, primum principalium ejus operum fuit ordinatio comitiorum; quam manu ſuâ ſcriptam Divus Auguſtus reliquerat. Quo tempore mihi fratrique meo, candidatis Cæſaris, proximè a nobiliſſimis ac ſacerdotibus viris, deſtinari Prætoribus contigit; conſecutis, ut neque poſt nos quemquam Divus Auguſtus, neque ante nos Cæſar commendaret Tiberius.

CXXV. Tulit protinùs voti conſiliique ſui pretium Reſpublica; neque diu latuit, aut quid, non impetrando, paſſuri fuiſſemus, aut quid, impetrando, profeciſſemus. Quippe exercitus, qui in Germania militabat, præſentiſque Germanici imperio regebatur, ſimulque legiones, quæ in Illyrico erant, rabie quadam & profundâ confundendi omnia cupiditate, novum ducem, novum ſtatum, novam quærebant Rempubli-

cam. Quin etiam ausi sunt minari, *daturos Senatui, daturos principi leges;* modum stipendii, finem militiæ sibi ipsi constituere conati sunt. Processum etiam in arma, ferrumque strictum est; & penè in ultimum gladiorum erupit impunitas, defuitque qui contra Rempublicam duceret, non qui sequerentur. Sed hæc omnia veteris imperatoris maturitas, multa inhibentis, aliqua cum gravitate pollicentis, inter severam præcipuè auctorum ultionem, mitis aliorum castigatio brevi sopiit ac sustulit. Quo quidem tempore, ut pleraque gnavè Germanicus, ita Drusus, qui a patre in idipsum, plurimo quidem igne emicans, incendium militaris tumultûs missus erat, priscâ antiquaque severitate usus, ancipitia sibi, tam re quàm exemplo perniciosa, & his ipsis militum gladiis quibus obsessus erat, obsidentes coërcuit; singulari adjutore in eo negotio usus Junio Blæso, viro nescias utiliore in castris, an meliore in toga: qui, post paucos annos Proconsul in Africa, ornamenta triumphalia, cum appellatione imperatoriâ, meruit; ac Hispanias, exercitumque virtutibus,

celeberrimaque in Illyrico militiâ in summa pace & quiete continuit; cùm ei pietas rectissima sentiendi, & auctoritas quæ sentiebat obtinendi, superesset: cujus curam ac fidem Dolabella quoque, vir simplicitatis generosissimæ, in maxima parte Illyrici per omnia imitatus est.

CXXVI. Horùm sexdecim annorum opera quis, cùm inserta sint oculis animisque omnium, in partibus eloquatur? Sacravit parentem suum Cæsar non imperio, sed religione: non appellavit eum, sed fecit Deum. Revocata in forum fides, submotæ e foro seditio, ambitio campo, discordia curiâ; sepultæque ac situ obsitæ justitia, æquitas, industria civitati redditæ; accessit Magistratibus auctoritas, Senatui majestas, judiciis gravitas; compressa theatralis seditio; rectè faciendi omnibus aut incussa voluntas, aut imposita necessitas. Honorantur recta, prava puniuntur: suscipit potentem humilis, non timet; antecedit, non contemnit humiliorem potens. Quando annona moderatior? quando pax lætior? Diffusa in Orientis

Occidentisque tractus, & quidquid Meridiano aut Septentrione finitur, pax augusta per omnes terrarum orbis angulos a latrociniorum metu servat immunes. Fortuita non civium tantummodò, sed urbium damna principis munificentia vindicat: restitutæ urbes Asiæ, vindicatæ ab injuriis Magistratuum provinciæ: honor dignis paratissimus: pœna in malos sera, sed aliqua. Superatur æquitate gratia, ambitio virtute: nam facere rectè cives suos Princeps optimus faciendo docet, cumque sit imperio maximus, exemplo major est.

CXXVII. Raro eminentes viri non magnis adjutoribus ad gubernandam fortunam suam usi sunt; ut duo Scipiones duobus Læliis, quos per omnia æquaverunt sibi; ut Divus Augustus Marco Agrippa, & maximè ab eo, Statilio Tauro. Quibus novitas familiæ haud obstitit, quo minùs ad multiplices Consulatus triumphosque & complura eniterentur sacerdotia. Etenim magna negotia magnis adjutoribus egent: neque in parvo paucitas ministerii deficit; interestque Reipublicæ, quod usu necessarium,

ceſſarium, & dignitate eminere, utilitatemque auctoritate muniri. Sub his exemplis Tiberius Cæſar Sejanum Ælium, principe Equeſtris ordinis patre natum, materno verò genere clariſſimas vetereſque & inſignes honoribus complexum familias, habentem conſulares fratres, conſobrinos, avunculum, ipſum verò laboris ac fidei capaciſſimum, ſufficiente etiam vigori animi compage corporis, ſingularem principalium onerum adjutorem in omnia habuit, atque habet: virum ſeveritatis lætiſſimæ, hilaritatis priſcæ, actu otioſis ſimillimum, nihil ſibi vindicantem, eoque aſſequentem omnia, ſemperque infra aliorum æſtimationes ſe metientem, vultu vitaque tranquillum, animo exſomnem. In hujus virtutum æſtimatione jampridem judicia civitatis cum judiciis Principis certant.

CXXVIII. Neque novus his mos Senatûs Populique Romani eſt, putandi, quod optimum ſit, eſſe nobiliſſimum. Nam & illi antiqui, ante primum bellum Punicum, abhinc annos CCC Titum Coruncanium, hominem no-

vum, cùm aliis omnibus honoribus, tum Pontificatu etiam maximo, ad principale extulere fastigium; & equestri loco natum Spurium Carvilium, & mox Marcum Catonem, novum etiam, Tusculo, Urbis inquilinum, Mummiumque Achaïcum in Consulatus, Censuras, & triumphos provexere. *Et* qui Caium Marium, ignotæ originis, usque ad sextum Consulatum sine dubitatione Romani nominis habuere principem: Et qui Marco Tullio tantùm tribuere, ut penè assentatione suâ, quibus vellet, principatus conciliaret; quique nihil Asinio Pollioni negaverunt, quod nobilissimis summo cum sudore consequendum foret, profectò hoc senserunt, in cujuscumque animo virtus inesset, ei plurimùm esse tribuendum. Hæc naturalis exempli imitatio ad experiendum Sejanum, Cæsarem; ad juvanda verò onera Principis, Sejanum protulit: Senatumque & Populum Romanum eò perduxit, ut, quod usu optimum intelligit, id in tutelam securitatis suæ libenter advocet.

CXXIX. Sed, propositâ quasi uni-

versâ principatûs Tiberii Cæsaris formâ, singula recenseamus. Quâ ille prudentiâ Rhascupolim, interemptorem fratris filii sui Cotyis, consortisque ejusdem imperii, evocavit? singulari in eo negotio usus operâ Flacci Pomponii, Consularis viri, nati ad omnia quæ rectè facienda sunt, simplicique virtute merentis semper, potiùs quàm captantis gloriam. Cum quanta gravitate ut Senator & judex, non ut princeps, & caussas præsens audit? quàm celeriter Libonem ingratum & nova molientem oppressit? quibus præceptis instructum Germanicum suum, imbutumque rudimentis militiæ secum actæ, domitorem recepit Germaniæ? quibus juventam ejus exaggeravit honoribus, respondente cultu triumphi rerum, quas gesserat, magnitudini? Quoties populum congiariis honoravit, Senatorumque censum, cùm id Senatu auctore facere potuit, quàm libenter explevit, ut neque luxuriam invitaret, neque honestam paupertatem pateretur dignitate destitui? Quanto cum honore Germanicum suum in transmarinas misit provincias? quâ vi consiliorum suorum minis-

tro & adjutore usus Druso, filio suo; Maroboduum inhærentem occupati regni finibus, pace majestatis ejus dixerim, velut serpentem abstrusam terræ, salubribus consiliorum suorum medicamentis coëgit egredi? Quàm illum & honoratè, nec securè continet? quantæ molis bellum, principe Galliarum ciente Sacroviro, Floroque Julio, mirâ celeritate ac virtute compressit; ut ante populus Romanus vicisse se quàm bellare cognosceret; nuntiosque periculi victoriæ præcederet nuntius. Magni etiam terroris bellum Africum, & quotidiano auctu majus, auxiliis consiliisque ejus brevi sepultum est.

CXXX. Quanta suo suorumque nomine exstruxit opera? quàm piâ magnificentiâ superque humanam evectâ fidem templum patri molitur? Quàm magnifico animi temperamento Cn. quoque Pompeii munera absumpta igni restituit? qui, quidquid unquam claritudine eminuit, id veluti cognatum censet tuendum. Quâ liberalitate cum aliàs, tum proximè incenso monte Cœlio, omnis ordinis hominum jacturæ

patrimonio ſuccurrit ſuo? Quanta cum quiete hominum, Rempublicam perpetui præcipuique timoris, ſupplementum, ſine trepidatione delectûs, providet? Si aut natura patitur, aut mediocritas recipit hominum, apud aures Deorum de his queri; quid hic meruit? primùm, ut ſcelerata Druſus Libo iniret conſilia: deindè, ut Silius & Piſo; quorum alterius dignitatem conſtituit, auxit alterius? ut ad majora tranſcendam, quamquam & hæc ille duxit maxima: quid, ut juvenes amitteret filios? quid, ut nepotem ex Druſo ſuo? Dolenda adhuc retulimus, veniendum eſt ad erubeſcenda. Quantis hoc triennium, Marce Vinici, doloribus laceravit animum ejus? quamdiu abſtruſo, quod miſerrimum eſt, pectus ejus flagravit incendio? quod ex nuru, quod ex nepote, dolere, indignari, erubeſcere coactus eſt. Cujus temporis ægritudinem auxit amiſſa mater eminentiſſima, & per omnia ingenio Diis quàm hominibus propior; cujus potentiam nemo ſenſit, niſi aut levatione periculi, aut acceſſione dignitatis.

CXXXI. Voto finiendum volumen sit. *Jupiter Capitoline, & auctor & sator Romani nominis, Gradive Mars, perpetuorumque custos, Vesta, ignium, & quidquid numinum hanc Romani imperii molem in amplissimum terrarum orbis fastigium extulit, Vos publicâ voce obtestor, atque precor, custodite, servate, protegite hunc statum, hanc pacem, hunc Principem; eique functo longissima statione mortali, destinate successores quàm serissimos, sed eos, quorum cervices tam fortiter sustinendo terrarum orbis imperio sufficiant, quàm hujus suffecisse sensimus; consiliaque omnium civium aut pia* [fovete, vel suscipite, aut impia prohibete, avertite, opprimite.] *a*

---

a Hanc lacunam his ultimis verbis suppleverunt Vossius, & alii.

FINIS.

INDEX RERUM

GEOGRAPHICARUM.

A

A*CERRA*, unde Acerrani, urbs eſt Italiæ tribus fermè leucis diſtans à Neapoli.

Achaïa, latè ſumpta, eſt ipſa Græcia, Europæ regio celeberrima; aut ſtrictiùs ſumpta, eſt regio Peloponneſi ad ſinum Corinthiacum: indè Græci dicti *Achæi.*

Actium, Gallicè *Cap de Livadie*, Urbs & Promontorium Epiri, in ſinu Ambracio.

Ægeum, mare, nunc Gallicè l'*Archipel*, eſt maris Mediterranei veluti brachium excurrens a Creta inſula

Alba, urbs Latii propè Romam : dicta est longa quòd in dorso montis longiùs extenderetur : urbs Italiæ antiquissima, quæ Romam peperit, & a Romanis est diruta.

Albania, regio Macedoniæ, a mari Adriatico & Ionio ad Dalmatiam.

Albis, fluvius Germaniæ longior, latiorque totam penè Germaniam dividens, Gallicè l'*Elbe*.

Alexandria, urbs Ægypti nobilissima, condita ab Alexandro Magno, non longè a Nilo, nunc portu quàm amplitudine clarior.

Alexia, vulgò *Alise*, urbs olim, nunc vicus in Burgundia, propè fanum sanctæ Reginæ & Flaviniacum.

Aliso, oppidum Vestphaliæ, in Germania propè Paderbonam, nunc *Elsen*.

Allobroges, populi Galliæ Narbonensis, nunc maximam partem Sabaudi, *la Savoye*.

tans a Maſſilia & mari Mediterraneo.

Aquileïa, urbs olim Metropolis in foro Julio, non longè a mari Adriatico.

Arelate, urbs Galliæ Narbonenſis in Provincia ad Rhodanum fluvium, Gallicè *Arles*.

Argos, unde Argi & Argivi, urbs Peloponneſi celebris olim, nunc vicus.

Ariminum, urbs Italiæ, in ora maris Adriatici, inter Anconam & Veronam: Gallicè *Rimini*.

Armenia, regio Aſiæ propè Meſopotamiam, ad Euphratem.

Arverni, populi Galliæ Aquitanicæ inter Boïos, Lemovices, &c.

Aſculum, vulgò *Aſcoli*, urbs in Marchia Anconitana, propè Aprutium, octo leucis a mari Adriatico.

Aſia, duplex: prima, ſecunda pars or-

Pontificiæ, inter Anconam & Laurentum.

B

BENEVENTUM, urbs regni Neapolitani, ad Sabarum fluvium: hodie *Benevento*.

Bithynia, regio Aſiæ minoris, ad Pontum Euxinum & Propontidem.

Bœotia, regio inter Græciam & Eubœam Cytherone monte diviſa a Græcia.

Britannia, Inſula Europæ ampliſſima, & regnum in Oceano, propè Galliam.

Brundiſium, Gallicè *Brindes*, urbs regni Neapolitani, ad mare Adriaticum.

Buxentum, urbs Italiæ, in regno Neapolitano, ad oſtia Buxenti fluminis.

Byzantium, urbs ad Boſphorum Thraciæ, dicta deindè Conſtantinopolis a

C

Cappadocia, regio Asiæ & olim Regnum a Ponto Euxino ad Armeniam.

Capua, urbs Campaniæ, in planitie fertili propè Vulturnum fluvium, sex penè leucis distans a Neapoli.

Carnuntum, urbs olim Pannoniæ superioris; nunc Austriæ vicus ad Danubium duabus leucis a *Viennâ*.

Carseoli, urbs Campaniæ Romanæ, distans duabus leucis a flumine Aniene. *Civita Carentia*.

Carthago, urbs Africæ, Romæ æmula, a Scipione diruta, restituta deindè, & postmodùm ab Arabibus planè eversa.

Casilinum, urbs Campaniæ: creditur esse Capua recens, duabus leucis remota a Capua vetere.

Castrum, urbs Hetruriæ, caput Ducatûs Castrensis. *Castro*.

ris ab Styria ad Hungariam protensus.

Clazomenæ, urbs Asiæ minoris, in Ionia, non longè a Smyrna.

Clusium, urbs Hetruriæ, olim Porsenæ regia, nunc in agro *Senensi*.

Colophon, urbs maritima Ioniæ in Asia minori, inter Ephesum & Smyrnam.

Compsa seu *Conza*, urbs Archiepiscopalis regni Neapolitani, versùs *Salernam*.

Contrebia, urbs Hispaniæ, in Castilia nova: creditur esse *Tortosa*.

Corinthus, urbs Græciæ celebris, in Peloponneso posita in Isthmo Corinthiaco.

Cosa, urbs regni Neapolitani, non procul a sinu Tarentino: jam dicitur *Cassano*.

Cossa, urbs olim Hetruriæ, non longè a

riam in Pontum Euxinum.

Daorisi, populi in Illyrico versùs *Ceraunos*.

Delphi, urbs Achaiæ, ad radices Parnassi.

Delus, insula maris Ægei, prima inter Cycladas, celebris Apollinis ortu & oraculo.

Dertona, urbs Liguriæ, in Ducatu Mediolanensi, Gallicè *Tortone*.

Desitiates, populi Illyrici, in Dalmatia.

Dyrrachium, urbs Macedoniæ, in ora maris Adriatici, olim *Epidamnum*, nunc *Durazzo*.

E

Elis, regio Peloponnesi, in qua urbs ejusdem nominis.

Ephesus, urbs maritima Asiæ minoris,

F

Fregellæ, urbs olim Volſcorum, a Romanis everſa; ſita erat ad Lirim fluvium, ad oram regni Neapolitani.

Fundi, urbs parva regni Neapolitani, non longè a mari & a Tarracina.

G

G*ADES*, inſula Oceani non ampla, ſed celebris, Hiſpaniæ proxima ad fluvii Bætis oſtia. *Cadix*.

Gallæci, populi Hiſpaniæ in Gallæcia, Gallicè *la Galice*, eſt regnum ad Oceanum Atlanticum, Portugalliæ & Legionenſis regni finitimum.

Gallo-Græcia, regio Aſiæ minoris, quæ & *Galatia* dicitur, inter Phrygiam, Bithyniam, Cappadociam, & Paphlagoniam.

Getæ, unde Geticus, populi Daciæ, versùs Pontum Euxinum, ubi nunc *Valachia* & *Moldavia*.

H

Hirpini, populi Italiæ in Apulia, propè Samnites & Campaniam: Horum urbs primaria *Hirpinum*; nunc vicus eſt.

Hiſpania, regio ampliſſima Europæ, contigua Galliæ, ab ea tantùm diviſa per montes Pirenæos, ad mare Mediterraneum & Oceanum.

I

ICARIA, inſula maris Ægei, ita dicta ab Icaro in eam decidente: ab eo mare Icarium vocatum eſt.

Ilium, urbs Phrygiæ ad montem Idam, unâ fermè leucâ diſtans a mari Ægeo.

Illyricum, aliàs Illyris & Illyria, regio Europæ a mari Adriatico ad Pannoniam, & Macedoniam propenſa, Gallicè l'*Eſclavonie*.

Interamna, oppidum Volſcorum ad Lirim, in Regno Neapolitano, jam omnino dirutum.

Leucas, insula & in ea urbs in mari Ionio, juncta Epiro per pontem ligneum: dicitur hodie *Sancta Maura*, *l'Isle de Sainte Maure*.

Limyra, urbs Lyciæ, ad fluvium Limyrum.

Luca, urbs Tusciæ, in Italia inter Florentiam & Pisas: jam est Respublica sui juris; Gallicè *Luques*.

Luceria, urbs Apuliæ, versùs *Beneventum*.

Lucrinus, lacus, erat in Campania Italiæ, inter Puteolos & Baïas.

Lupia, fluvius est Germaniæ in ditione Paderbornensi; Gallicè *la Lippe*.

Lycia, regio Asiæ minoris, a mari Mediterraneo ad Phrygiam & Cariam.

Lydia, regio Asiæ minoris, inter Phrygiam, Lyciam, &c.

M

Miletus, nunc *Melasso*, urbs Asiæ minoris in Ionia, ad mare Ægeum.

Minervinum, urbs in Apulia, versùs montes & amnem Aufidum.

Minturnæ, urbs olim Latii, in Campaniæ confinio, non longè ab ostiis Liris: indè paludes *Minturnenses*.

Mitylene, urbs primaria in insula Lesbo, a quâ & ipsa Insula dicitur *Metelin*, in mari Ægeo.

Mutina, urbs Italiæ, Gallicè *Modene*, caput Ducatûs cognominis, ad fluvium Seciam.

Mycenæ, urbs Peloponnesi, non longè a Lacedæmone.

Mylæ, hodie *Melazzo*, urbs maritima Siciliæ, in ora boreali, octo leucis distans a Panormo.

Myrmidones, Thessaliæ populi, sic dicti a formicis quæ in homines com-

N

Nola, urbs Regni Neapolitani, septem leucis a Neapoli.

Noricum, regio Europæ ampla ad Ænum & Danubium in Germania, ubi hodie *Bavaria* & *Austriæ* pars: hinc *Norici*.

Numantia, urbs Hispaniæ famosa, fame expugnata a Scipione Africano; supersunt rudera ad Durium fluvium in Castilia veteri.

Numidia, Africæ regio ad mare Mediterraneum, ad occasum contermina Mauritaniæ, ubi jam *Algerium*.

O

OLYMPIA, nunc *Morea* creditur, oppidum in Elide Peloponnesi, ad Alpheum amnem, non longè a Sparta, celebris olim ludis Olympicis.

Osca, non est hìc urbs Hispaniæ, sed vicus Campaniæ ad mare.

P

Peloponnesus, hodie *la Morée*, est peninsula Isthmo conjuncta Achaiæ, cujus circuitus est viginti fermè leucarum.

Pelusium, urbs Ægypti ad ostium Nili, propè mare Mediterraneum : nunc vicus est.

Pergamus, urbs Mysiæ in Asia minore, ad Caicum fluvium duodecim leucis a Smyrna.

Persæ, incolæ Persiæ & Parthiæ in Asia, horum Imperium antiquissimum & latissimum.

Pharsalus, unde Pharsalia, urbs Thessaliæ ad fluvium Enipeum.

Philippi, urbs Macedoniæ, in confinio Thraciæ, quinque circiter leucis a mari Ægeo : ibi victi Brutus & Cassius.

Phocæa, urbs Æolidis in Asia minori, non longè ab Ionia & Smyrna.

Potentia, urbs Picenorum in Italia, jam excisa, non longè a mari Adriatico.

Præneste, hodie *Palestrine*, urbs Campaniæ Romanæ ad Veresin fluvium, inter Tibur & Anagniam.

Puteoli, Gallicè *Pouzoles*, urbs est Italiæ ad mare Adriaticum, tribus leucis a Neapoli.

Pydna, urbs Macedoniæ maritima, ad ostium fluvii Aliacmonis.

Punicus ex Africa, idem quod *Africanus*.

R

RAUDII, locus propè Vercellas, in Italia.

Rhenus, fluvius e Germania defluens in Oceanum, & Galliam a Germania dividens.

S

Samnites, populi Italiæ, ubi nunc ager *Beneventanus*, quorum caput erat Samnium urbs nobilis.

Samothracia, insula maris Ægei quinque leucis distans ab ostio Hebri.

Samus, urbs & insula maris Ægei, proxima Ioniæ.

Sardinia, Gallicè *Sardaigne*, Regnum est & insula in mari Tyrrheno, vicina *Corsicæ*.

Saticula, fuit oppidum Samnitium in Campaniæ confinio.

Scordisci, populi Pannoniæ, nunc in Hungaria inferiore ubi Dravus in Danubium influit.

Scylacium, vulgò *Squillace*, urbs est Calabriæ ad amnem *Favelone*, unâ circiter leucâ distans a mari Ionio.

Seleucia, hæc urbs est ad Tigrim in Mesopotamia, hodie vocatur *Bagdad*.

Tessinum amnem, & radices montium.

Suessa Aurunca, hodie *Sessa*, urbs Regni Neapolitani, non longè a Liri, sex leucis a Capua.

Sutrium, urbs Italiæ in *Patrimonio Sancti Petri*, undique cincta rupibus ad amnem *Puzzolo*, octo leucas distans a Roma.

Sylva Hercinia, circa limites Bohemiæ & Turingiæ, olim per maximam Germaniæ partem diffusa.

Syracusæ, Gallicè *Saragousse*, urbs est Siciliæ, ad oram maritimam orientalem.

Syria, vasta regio Asiæ inter Armeniam, Ciliciam, Mesopotamiam, Arabiam, & mare Mediterraneum.

T

TARRACINA, priùs dicta *Anxur*, urbs tenuis Campaniæ Romanæ, in

nium, ubi urbs Butrotum versùs Corcyram.

Thessalia, regio Macedoniæ inter Achaïam, Epirum, & mare Ægeum: ibi Olympus, Pindus, & amnis Peneus.

Thracia, regio Europæ ampla & celebris, inter mare Ægeum, Propontidem, Pontum Euxinum, Mœsiam seu *Bulgariam*, &c. caput ejus Byzantium seu *Constantinopolis*.

Thurii a *Thurio* urbe Italiæ, quæ fuit olim *Sibaris* ad ostia Sibaris, in ora sinûs Tarentini.

Tifata, mons Campaniæ juxta Capuam veterem ad Vulturnum usque extensus; ibi erant castra Annibalis.

Tusci, sive *Hetrusci*, populi ad mare Tyrrhenum, inter Apenninos montes, Tiberim, & Liguriam.

Tusculum, vulgò *Frascati*, urbs Campaniæ Romanæ quatuor leucis dis-

ſita ad oram maris Adriatici.

Venuſia, nunc *Venoſa*, urbs Regni Neapolitani, ad montes Apenninos, media inter Neapolim & Tarentum.

Veſuvius, Mons Regni Neapolitani incendia plerumque evomens, tribus circiter leucis diſtans a Neapoli: nunc dicitur *il monte di Summa*, quia propè Summam Caſtrum.

Viennenſes, populi Galliæ Narbonenſis, a Vienna urbe ad Rhodanum fluvium in *Delphinatu*.

Vindelici, incolæ regionis Vindeliciæ in Germania, inter Danubium, Ænum, & Rhetiam.

Viſurgis, Gallicè *Veſer*, fluvius Germaniæ, oritur in Franconia, & per Turingiam, Haſſiam, & Ducatum Bremenſem pergit in Oceanum.

V

FINIS INDICIS

RERUM GEOGRAPHICARUM.

CATALOGUS

Editionum CAII VELLEII PATERCULI.

1520. CAIUS VELLEIUS PATERCULUS. Basileæ, *in-fol.*
1532. Avenione. *in-fol.*
1538. Parisiis. *in-fol.*
1542. Basileæ. *in-fol.*
1546. Basileæ. *Cum Script. Historiæ Augustæ.*
1548. Basileæ. *in-fol.*
1552. Lugduni. *in-8.*
1560. Parisiis. *in-12.* *Cum Floro & aliis.*
1568. Parisiis. *in-8.* *Cum Script. Hist. Rom.*
1571. Venetiis. *in-8.*
1588. Francofurti. *in-fol.* *Cum Rom. Hist. Script. Min.*
1590. Patavii. *in-8.*
1591. *Raphelingius.* *in-8.*

1594. *Diversorum*. Lugduni. *in* 8.
1596. *Lipsii. Commelinus*. *in*-8.
1607. Antuerpiæ. *in-fol.*
1627. Antuerpiæ. *in-fol.*
1637. Antuerpiæ. *in-fol.*
1648. Antuerpiæ. *in-fol.*
1602. *Schegkii*. Francofurti. *in*-12.
1607. *Gruteri*. Francofurti. *in*-12.
1611. Hanoviæ. *in-fol.*
Inter Script. Min. Hist. Augustæ.
1649. Helmestadii. *in*-12.
1608. *Diversorum*. Parisiis. *in-fol.*
1609. Genevæ. *in-fol.*
Inter Script. Min. Hist. Rom.
1620. Franekeræ. *in*-12.
1621. Ebroduni. *in-fol.*
Inter Script. Vet. Hist. Rom.
1625. Amstelodami. *in*-12.
1632. *Boxhornii*. Lugd. Bat. *in*-12.
1639. *Vossii*. Lugd. Bat. Elzev. *in*-12.
1664. Amstelodami. *in*-12.
1687. Francofurti. *in*-12.
1642. *Boecleri*. Argentorati. *in*-8.
1663. Argentorati. *in*-8.
1648. Lugduni Bat. *in*-12.
Cum Floro & aliis.
1653. Genevæ. *in-fol.*

Int. Script. Min. Hist. Rom.

1653. *Ant. Thysii & Variorum.* Lugd. Bat. *in*-8.
1659. Lugd. Bat. *in*-8.
1667. Lugd. Bat. *in*-8.
1688. Lugd. Bat. *in*-8.
1675. *In usum Delphini.* Parif. *in*-4.
1678. *Heinsii.* Amstelodami. *in*-12.
1693. *Hudsoni.* Oxonii. *in*-8.
1711. *in*-8.
1707. *Cellarii.* Lipsiæ. *in*-12.
1707. *Junckeri.* Francofurti. *in*-8.
1710. Lemovici. *in*-12.
1712. *Walchii.* Lipsiæ. *in*-12.
1713. Londini. *in*-12.
1714. Parisiis. *in*-12.
1719. *Burmanni.* Lugd. Bat. *in*-8.
1744. *Variorum.* Lugd. Bat. *in*-8.
1746. Lutetiæ Parisiorum. Accurante Stephano-Andræa *Philippe.* Sumptibus Mich. Steph. *David*: typis C. F. *Simon*, forma Elzeviriana; cum figuris æneis. *in*-12.

APPROBATIO

Censoris Regii.

JUSSU Illustrissimi Franciæ Cancellarii Legi *C. VELLEII PATERCULI Historiæ Romanæ Libros*. Datum Lut. Paris. Idib. Mart. an. 1746.

JOAN. BAPTISTA SOUCHAY,
Censor ac Professor Regius.

hoc volumen mihi datum est ab amico meo, Adriano ~~Lo~~ Bo-
Benque, die 6 ta Septembri, anno 1807./.